

A BÉKÉSI
ÁG. HITV. EV. EGYHÁZMEGYE
TULAJDONÁT KÉPEZŐ S AZ ÁLTALA
FENTARTOTT

SZARVASI FÖGYMNASIUM

TÖRTÉNETE

1802–1895.

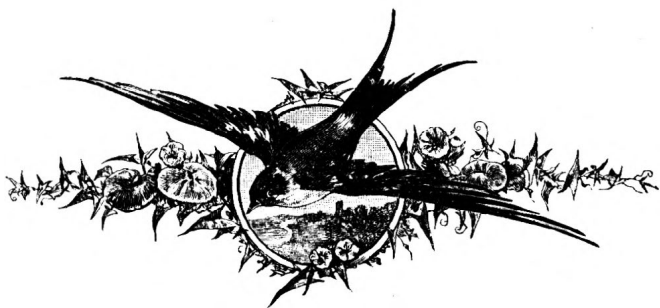
IRTA:
BENKA GYULA
IGAZGATÓ-TANÁR.

GYOMA, 1895.
KNER IZIDOR KÖNYVNYOMDÁJÁBÓL.
(1214)

BENKA GYULA

A SZARVASI FÖGYMNASIUM
TÖRTÉNETE.

A SZARVASI ÁGOST. HITV. EV. FŐGYMNASIUM TÖRTÉNETE.

1802—1895.

E L Ő S Z Ó.

Tanintézetek történetében közművelődésünk fejlődése tárul föl előttünk. A harmatcsepp is a mindenséget tükrözi vissza.

Hazai középiskoláink története ezen felül a magyar nemzeti közművelődés történetének kiegészítője.

Ezen meggyőződés magában is serkentő körülmény, mely középiskoláink történetének megírására hívogatja a tollal foglalkozót.

A szarvasi ágost. hitv. ev. főgymnasium csaknem száz évre terjedő történetének megírására ezen általános okok mellett közelebbi okot adott még azon körülmény is, hogy autonom alapon való fejlődését a kilátásban levő állami segély elérése esetén, ha nem kell is végkép elveszítenie, de bizonyosan lényegileg meg kell változtatnia ez intézetnek. A későbbi nemzedék aztán vagy meg sem érti, vagy félreértheti a protestans áldozatkészség és ügyszeretet azon sokak előtt talán kisszerűnek látszó törekvéseit, melyeknek alapján a szarvasi főgymnasium mind e napig fejtelt.

Közelebbi okul szolgál az intézet történetének megírásánál azon körülmény is, hogy a szarvasi főgymnasiumot létesítő és fentartó békési ágost. hitv. evang. egyházmegye újabb szervezkedő átalakulásnak küszöbén áll. Méltó dolog tehát emléket emelni ez átalakulás küszöbén, mely hirdesse az utódoknak, mikép a lélekszámban s anyagi jólétben lassan, de jelentékenyen megnövekvő békési ág. hitv. ev. egyházmegye, mint egységes erkölcsi testület, minő áldozatokban s alkotásokban fejezte ki a magyar nemzeti közművelődés iránti szeretetét, a mikor megpróbáltatások között önerejéből létesítette, tartotta fen és fejlesztette ki előbb Mező-Berényben s most Szarvason fenálló főgymnasiumát.

Hogy aztán a szarvasi főgymnasium 93 évre terjedő történetét jelen alakjában miért írta meg épen végül alólírott, annak oka a fentartó testület ama kiténtető megbízása, mely elől kitérni köteleltségmulasztás lenne olyantól, ki életének javarészét az

intézetnél élte át. De különben is a megbizott a most alkalmazásban levő tanárok között legtöbb hálára lehet kötelezve azon intézettel szemben, mely szüleinek kora halálától őt, mint tanári család gyermekét, árvájának fogadása s életsorsára úgy nevelő irányításával, mint jótéteményeivel befolyást gyakorolt. Ezen felül Benka Ádám 1815—1829-ig, Benka György 1828—1848-ig s alólirott, mint a tanári foglalkozás családi hagyomány szerinti örököse, 1862-től mai napig ugyanesak a szarvasi főgymnasiumban tanári, s 1884-től igazgatói állást viselvén, az irott hagyományok mellett a 93 év óta fenálló tanintézet életfejlődésének csaknem 67 évre terjedő oly családi ereklyéit is őrzi iratai között s emlékezetében, melyeknél fogva személyes tapasztalatok s hallomásból tudott élmények és események birtokában leginkább lehet tán a ma élő tanárnemzedék között azon helyzetben, hogy a főgymnasium életére vonatkozó sok esemény, megpróbáltatás, intézkedés és korszerű újítás pusztán időrendi felsorolásával meg ne elégedjék, hanem azok indító okaira s tényezőire belátó ítéllettel és felvilágosító magyarázattal visszatekintsen.

Ezen benső okok mellett a szarvasi főgymnasium történetének megírására külső serkentő körülmény gyanánt hatott az is, hogy nemzeti alkotmányos életünk ezer évi emlékünnepe alkalmából a magyar kir. vallás- és közoktatásügyi minister úr felszólítást intézett a középiskolák fentartóihoz, mikép a nagy nemzeti ünnepet az által tegyék emlékezetesebbé, hogy írják meg általuk létesített

s fentartott iskoláik történetét s legyenek a nemzet köztudatába átmenő e művelődéstörténeti emlékiratok ezredéves létét ünneplő nemzetünk önérzetének tetterre intő emléktárgyai.

I.

A főgymnasium keletkezése.

Az Alföldön lélekszámban szaporodó s jólétben erősödő protestansok 1720—1745-ben történt megtelepedésök óta érezték jobb szabásu protestans iskolák szükségét.

Iskolákat szervező s fentartó felekezet volt a protestans felekezet történeti multjánál s életösztönénél fogva, mert érezte és tudta, hogy lényegileg protestánsná lenni tanulmányokon fejlődő önálló gondolkodás és bírálatos önfegyelmzés nélkül kép telenség.

Voltakép azonban csak az 1790/1. XXVI. törvényczikkely adta meg a protestansoknak a törvényes jogalapot arra, hogy fölismert életszükségeik arányában tanintézetek létesítésével az Alföldön is foglalkozhassanak.

Tessedik Sámuel hallei és dessauai szemléletek által indítva már 1779-ben gyakorlati irányu felsőbb népiskolát szervezett Szarvason (institutum practico. oeconomicum), melyben a lélekművelő általános ismeretek mellett a házi ipar és kézművesség egyes ágazatai oktatta és gyakorolva legyenek, hogy így az alföldi nép a mezőgazdaság mellett más állandó jövedelmi forrásokból is merithesse anyagi jólétét. A kényelmét, vagyonát kedvelt intézete érdekében

fömláldozó zseniális lelkész a népiskolai tantárgyak körén kívül az okszerü földmívelést, kertészkedést, pokrócz- és posztókészítést, selyemtenyészést és szövést is fölkarolta e tanintézetében s ha kortársai ézélzatait oly lelkesen felkarolják vala, mint a hogy a tervező azt megindítá, úgy ma Szarvas és vidéke lenne az Alföldön hazánk legiparúzóbb városainak s környékeinek egyike.

Kiváló ujitók közös sorsa azonban a félreértetés. Ezért reformtörekvéseikkel szemben rendszeren gyanusításra s ellenszenvre találnak. Tessediknek is ez volt sorsa. Hatalmas ellenlábosa Boczko Dániel, szarvasi lelkész volt, ki minden alkalmat felhasználta, hogy Tessedik reális irányával szemben a köztanítás és nevelés humanus iránya mellett szót emeljen. Az ellentétek harcában már ekkor is örömet lelő szarvasiak a nemes önérzetében hatalmaskodásra hajló Tessedik ellenében szivesen csatlakoztak annak ellenfeléhez. Boczkó Dániel aztán a megkezdett harcot nemesak a szarvasi egyház kebelében, de a békés-bánáti esperesség közgyűlésén is folytatta s a klasszikai irányú köznevelés érdekében szóllalván fel, egy közakarattal s közáldozattal létesítendő esperességi latin iskola mellett foglalt állást. Az 1802. május 19. Szarvason tartott egyházmegyei közgyűlés Boczko Dániel indítványára Klaniczay János felügyelő hozzájárulása mellett belebocsátkozott az esperesség tulajdonát képezendő latin iskola létesítésének s tervezetének tárgyalásába. Ki lett mondva a közgyűlésen, hogy az esperesség, szakitva a Tessedik által kezdett reális

népnevelési iránynyal, olyan latin iskolát nyisson, mely fölöslegessé tegye, hogy az alföldi protestans esaládok gyermekeiket már zsenge korukban a távol fekvő Selmeczre, Pozsonyba, Eperjesre, Sopronba küldeni kényszerüljenek, hol a nagyobb városok szokatlan légkörében — szülői befolyás hiányában — legtöbben testileg elbetegesednek s erkölcsileg elsatnyulnak.

Boczko Dániel föllépése előtt ugyan ezen gondolat valósitására törekedett Pongrácz Baltazár, nagyszentmiklósi birtokos és Pest-Pilis-Solt, Békés, Csongrád, Csanád és Bánságbeli osztatlan nagy alföldi egyházmegyének azonkori felügyelője, ki azonban az alföldi szétszórt egyházaknak újabb eredetü esperességekre való szervezkedése miatt, már ez ügyben keveset tehetett.

Az ujonnan szervezett békés-bánáti egyházmegye első felügyelője, Klaniczay János, magáévá tette aztán a Pongrácz által megindított s Boczko Dániel által szabatosabban fogalmazott célgondolatot. Fölkereste az Alföld jobb módú birtokosait, lelkészeit és sűrű levelezést folytatott ez ügyben a vidék befolyásos férfiaival. Klaniczay János, ki előbb Temes vármegye főjegyzője s utóbb alispánja volt előkelő állásánál és kedvező összeköttetéseinél fogva mindent elkövetett arra nézve, hogy az ige testté váljék s az Alföld egy életképes ágost. hitv. evang. főgymnasiumot kapjon. A Szarvason tartott egyházmegyei közgyűlés a helyre nézve Mező-Berényt találta olyannak, hol az országban leginkább elterjedt magyar, német és tót nyelvet a ta-

nulóság iskolában s életben legkönnyebben elsajátíthatná. Nemesak a szép fejlődésű m.-berényi egyházak anyagi áldozatai, de főleg özvegy Wenckheim László báróné született Rosenfeld Karolina úrnő ígéretei s pártfogása bátorítá a tervezőket arra, hogy a báró Podmaniczky, Wenckheim, Prónay, Földváry családok támogatására s a lelkészi és tanítói kar önkéntes évi adakozására számítva a gymnasiumi tanítást 1802. november 1-jén megnyitották. Hamaliar Márton a m.-berényi főgymnasium megnyitásakor s azután is, mint a bányai egyházkerület superintendense, több nyelven írott klasszikai szépségű körleveleiben mindenfelé ajánlja e tanintézetet, sőt fölhívja az alföldi ev. reformált testvérelekezetet s a szerb egyházak lelkészeit s püspökét, Sztratimirovics patriarkát is, hogy a protestans buzgóságból emelt m.-berényi főgymnasiumot el ne kerüljék, mert az elekezeti különbség nélkül kívánja szolgálni az Alföld lakosságának közművelődési érdekeit.

Az esperesség az általa életre hívott főgymnasium élére állítá a bazini származású, de a pozsonyi lyceumban s a lipesei, hallei egyetemeken klaszszikai és theologiai tanulmányait bevégzett Skolka Andrást igazgatónak, ki Dobrowodszky János és Procopius Pál segédtanárokat Pozsonyból s Modorból maga mellé szerezvén, a m.-berényi Oertl Zachariás és Zacharidesz János lelkészek segítségével mellett megkezdí a tanítást. A mindenfelől, kivált Késmárkról, Rozsnyóról, Pozsonyból özönlő nagyobb s az alvidékről jelentkező kisebb

tanulók iratkoztak a megnyiló főgymnasium anyakönyvébe. Ez első évben a beírottak száma volt 51. Az alkalmazott tanférfiak, kikhez csakhamar Krizs György és Delhy Márton is csatlakoztak több lelkesedéssel, mint tervszerűséggel indítják meg a tanítást. A már előbb Tessedik oldala mellett is tanító Skolka András, bár klaszszikai és theologiai képzettségü tanférfiu volt, átadja megszokott foglalkozási körét lelkész és tanártársainak s maga a természetrajziakat, számtant, szónoklástanítást és a rajzoktatást vállalja magára. Kirándulásokat rendez, botanizál az ifjúsággal s ezzel tudatos szemlékezésre s reális tanulmányra szoktatja a reá bizottakat.

Igy indul neki a m.-berényi főgymnasium a protestans lelkesedés által életre keltve a küzdelmes, de szép jövővel biztató életfejlődésnek. És a Pesttől Ujvidékig s a Dunától a királyhágóig szétosztan élő s jobbágyi helyzetében anyagilag szegény és szabad rendelkezésében korlátolt ág. ev. nép, mely egészen 60 ezer lelket alig számlált e békés-bánáti egyházmegyében, leginkább lelkes papjainak s tanítóinak példájára s buzdító szavára évről évre adakozik az iskola céljaira. És e szerény, de kiapadhatlan adakozásokból, a tanulók befizetett tandíjaiból, a Wenckheim, Podmaniczky, Prónay, Földváry családok áldozatkészségéből élet-erőt merít a főgymnasium, fejlődik, erősödik, megpróbáltatásokat ki áll, nehézségeket leküzd s mindinkább életképesse válik, hogy áldásos munkájával befolyást gyakoroljon Alföldünk értelmi s erkölcsi közművelődésére. Valóban: magnarum rerum initia parva.

II.

A főgymnasium fenntartása s kormányzása.

A Mező-Berényben megnyitott főgymnasium életképességét a fenntartó békés-bánáti esperességnek áldozatkészsége mellett, főleg autonom kormányzatának tapintatos vezetése biztosítá keletkezésétől mind e mai napig. Ez volt az éltető talaj, melyen a gyenge esemete megfogant, növekedett s terebélyes termő fává erősödött.

A békés-bánáti ev. egyházmegye évente rendszeren kétszer megtartott közgyűlésein — mint azt a fölvelt jegyzőkönyvek igazolják, — a m.-berényi főgymnasium ügye mindenkor közfigyelem és szeretet tárgya volt. Főgymnasiumának nemcsak tanítási s nevelési működéséről vett tudomást az esperesség, de sorsa felett tanácskozott, életbe vágó ügyei felett jó akarólag határozott. Hogy pedig a folyamatban levő ügyek gyors elintézését nyerjenek a fenntartó esperesség maga köréből «iskola-tanács» ezimén oly szűkebb körű bizottságot küldött ki, mely a főgymnasium felett folytonos felügyeletet gyakorolván, a tanulótság minden mozgalmát s a tanári kar működését és intézkedéseit ellenőrizve irányítani, jó akarattal könnyíteni s tekintélyével előmozdítani volt hivatva. Élet és iskola, így jutottak egymással eleven és folytonos érintkezésbe s a nyilvánosság ezen éltető verőfénye és melege sok személyes önkénynek, szeszélynek s ezekből keletkezhető

elkedvetlenedésnek vette elejét protestans főgymnasiumainkon.

Ezen *iskola-tanács*, mint kormányzó testület mellett a tanári testület is autonom alapon jókor szervezkedett. Tanügyi kérdésekben, fegyelmi ügyekben gyakran tartott tanári tanácskozmányokat, fejlesztvén egyesek gyakran tévedhető felfogásának és intézkedésének szelidítésére az egészséges tisztársi közszellemet. Sőt a tanári testület ennél is többre érezte magát kötelezve. Mert Skolka András igazgató hírneve, tudományos tekintélye vagy még leginkább személyének kedvessége az esperesség területén alkalmazott néptanítói karnak is annyira irányt adott, hogy már 1804-ben az esperesség tudtával és jóváhagyása mellett a néptanítók *«testvéri szövetkezete»* keletkezett, melynek czélja volt, az önképzésre alkalmas könyvek megszerzése által oly közkönyvtár létesítése és fentartása, melyből a művek a vidéki tanítók között köröztessenek. Az egyesület összejövetelein, melyek rendszeren az esperességi közgyűlések alkalmával tartattak, értekezések, tankönyvi bírálatok s a tanítók érdekeit érintő napi kérdések voltak tárgyalva. Ez által kívánta a tanítók ezen *testvéri szövetkezete* — ma tanítóegyesületnek mondanók — a tanítók összetartozandóságának érzetét s társadalmi tekintélyét biztosítani s fokozni. Midőn aztán Skolka András igazgató Uj-Verbászra papnak hivatott s 1808-ban tanszékét elhagyá, a tanítók ezen szövetkezete is felbomlott, mert későbbi hiányos vezetése s laza szervezete mellett illetéktelenül oly aprólékos és finyás természetű ügyek

feszegetésébe mélyedt, melyek a népiskolákat fenntartó egyházak autonóm jogkörét sértették. Lázább felfogásuak kezdeményezésére a tanítói fizetések arányosítása, hiványok rendezése, egyes tanítók képzelt, vagy valódi sérelmes ügyeinek tárgyalása vétettek elő. Ezen túlzások az egyházaknak s az esperességnek ellenszenvét s rosszalását ébresztvén föl, a tanító egyesület feloszlott. Figyelemre méltó mégis e mozgalomban az, hogy a korunkat évtizedekkel megelőzött tanítókból is élt a társulás vágya s a mintegy kilencz évig fennálló *testvériszövetkezet* jegyzőkönyvei mutatják, hogy tapintatos vezetés mellett az önkénytes vállalkozás nagyban előmozdította az egyforma foglalkozásban élők önképzését.

Az esperesség főgymnasiumának anyagi érdekeit az esperesség közgyűlésein választott s az iskolai tanácsnak alárendelt gazdasági ügyelők (curátorok) intézték. Első volt ezek között Dobrowodszky János, ki gymn. helyettes tanárból néptanító lett, miután fájlalta azt, hogy helyettes tanári minőségében semmi szabott és biztos évi fizetéssel nem bírt s csak a tanulók ingadozó létszámától függő tandíj bizonyos hányadában részesült, holott mint m.-berényi néptanító hiványilag biztosított évi fizetést élvezhetett. Utána a gazdasági gondozó tisztét Major Pálra ruházták, ki mint a br. Wenckheim család kedvelt számtartója kezdettől fogva a legváltóságosabb pénzviszonyok között is (1811—1813 évi pénzdevaluatio) a pártfogó földesuraság áldozatkészségének megnyerésével annyira tudta a pénz-

ügyi és gazdasági dolgokat rendezni, hogy a főgymnasium életében — muló zavarok daczára — fennakadás elő nem állott. Major Pál korára s elfoglaltságára hivatkozva 1820-ban letette megbízását. Ekkor Tessedik Sámuel uradalmi hites mérnök utóbb Pap János m.-berényi hites jegyző vették át a gondozó tisztét. A fentebbiekkel egyformán buzgó és hűséges gondozója volt ezután a főgymnasiumnak Hrobony János m.-berényi német tanító, kinek önfeláldozó munkáját azzal kívánta az espretség méltányolni, hogy midőn az 1831-ben cholérában elhalt, árváit az iskola felkarolta s ingyen iskolázásban s élelmezésben részesíté. Ezután a gondozó tisztje a b.-csabai főjegyzőre, Koricsánszky Jánosra bízott, kinek oldala mellé segédül Benka György tanár lett alkalmazva. E tisztet megosztva ketten 1834-ig viselték, a mikor aztán a főgymnasium Mező-Berényből Szarvasra lett áttelepítve. Ekkor a gazdasági gondozó teendői is nagy változásnak lettek kitéve, mert míg M.-Berényben az alumneumra évente befolyó adakozások, az iskola czéljaira felajánlott adományok, az uraság által ajándékozott malom jövedelme s az igazgató által szedett s a pénztárba átszolgáltatott tandíjak kezelése s ezen bevételekből a kiadások fedezése képezte a gondozó teendőit, Szarvason az alapítványi föld felesek általi művelése, javítása, az épületek átalakítása, gondozása s a tanári fizetések eszközlése lett a már felsorolt teendők felett a gondozóra hárítva.

Ekkép megnövekedvén a gondozó teendői

mind nehezebbé lett e tiszteletbeli állásra alkalmas vállalkozót találni. Annál nagyobb hálára kötelezte aztán a fentartó esperességet Mojzsisovich Sámuel szarvasi kereskedő, s utóbb a város népszerű birája, ki egymás után nyolez éven át volt e megszaporodott teendők mellett a főgymnasium gondozója. (1834—1842.) Ezután Melián György viselte e tisztelet (1842—1849) míg utána gyors egymásutánban Thury János, Bakay Dániel s idősb Mikolay Mihály következtek. Ez utóbb nevezett hűsége s pontossága s tiz évre terjedő szolgálata által nagyban előmozdítá a főgymnasium pénzügyeinek megszilárdulását. Így jutott át a gondozó tisztje Mikolay Jánosra, ki több mint 25 éve áll a gazdaság élén. Az alapítványi földek évi bevételének fokozására czélzó intézkedés volt aztán az is, hogy az előbb bérbe adott, majd felesek által művelt, de termőképességében ezzel megcsökkent terület legutóbb házi kezelés alá vétett. Hogy aztán a gondozó személyes felelőssége enyhítve legyen, a gazdasági ügyek élére gazdasági bizottság lett állítva s mai napig ezen kezelés alatt áll a főgymnasium alapítványi földje. Ujabban a hosszabb időre tervelt bérbeadás gondolata hódít tért, csakhogy ennek kivitelét is függőben tartja a nyomott gabna ár, a legutóbbi szűk termés s ebből folyólag a bérlőknek a vállalkozástól való tartózkodása.

Láthatni e vázlatos felsorolásból, hogy a főgymnasium gondozója e névvel együtt valóban sok gonddal lett megterhelve a multban s még többel a jelenben. És ennek daczára a kezelők hűsége,

pontossága, óvatossága és tisztakezűsége mellett az iskola anyagi érdekei nem szenvedtek feltűnő károsodást, sőt ellenkezőleg ismeretes protestans szegénységünk daczára is apró befektetések s az alapítványi földnek javitgatása által némi anyagi gyarapodáshoz jutottunk. Hogy aztán az iskolai közpénzek egy állandólag a városban lakó ember által kezeltessenek, mintegy 27—28 éve a főgymnasium pénztárosává tette a fentartó egyházmegye Delhányi Zsigmond tanárt, kinek kezeihez szolgáltatják az iskolát illető minden évi bevételeiket úgy a gazdasági gondozó, mint a tanulósgtól tandíjak s egyéb iskolai illetékek beszedésével megbízott igazgató.

A főgymnasium ugy anyagi, mint szellemi érdekeit egyaránt intézni hivatott kormányzó testület az iskolatanács, ha nem is keletkezésétől a mai napig, de legtöbbször a békési ág. hitv. ev. egyházmegye időnként választott esperesének elnöklete mellett tartotta tanácskozásait. Az esperesek rendszeren csak olyankor gondoskodtak a maguk helyettesítéséről, mikor nem a fennálló főgymnasium helyén alkalmazott lelkészekből választotta meg az egyházmegye a maga esperesét. Az esperesek aztán vagy személyük szerint, vagy velük összeköttetésben álló helyetteseik által s az egyházmegye világi felügyelőinek hozzájárulásával megosztván a munkát és felelősséget, buzgólkodtak azon, hogy az esperesség főgymnasiuma tanítás és nevelés tekintetében az előhaladó kor észszerű követelményeinek megfelelhessen.

Igy a békés-bánáti egyházmegye első esperese, Szimonidesz János volt a keletkező m.-berényi főgymnasium legelső s hivatalos állásánál fogva leghathatósabb pártfogója. Ennek az esperesi tisztségről való önkénti lelépése után (1822) Machula Gábor (1830-ig) Simon Sámuel (1838) szarvasi lelkészek lettek esperesekül megválasztva. Ezután Katzián György (1841-ig) Kristóffy Sámuel (1848-ig) Brozmann Dániel (1849-ben) Placsco István (1855-ig) Horváth Sámuel, Torkos Károly, Haviár Dániel (1867-ig) Szeberényi Gusztáv (1870) Sárkány János és Áchim Ádám váltakozván az esperesi székben, az iskolatanács élén buzgólkodásuk és korszerű intézkedéseik által szolgálták a főgymnasium érdekeit. Időközökben, mint az esperesek helyettesei vagy általuk felkérve, — olykor az esperességi közgyűléseken megválasztva, — az iskolatanácsban elnököltek Hellebrant János, Szarvas városának főjegyzője, Balla Károly, a szarvasi földes uraság hites mérnöke, Janesovics István szarvasi lelkész, Tessedik Károly szarvasi szolgabíró. Mint a főgymnasiumot fentartó esperesség világi felügyelői befolytak a főgymnasium életsorsára és fejlődésére a buzgó Klanitzay János, († 1813) Horváth József Csongrád vármegye főszolgabírája, kinek távollétében kisegítője volt Csepcsányi Tamás, Békés vármegye alispánja. 1820-tól báró Podmanjitzky János volt a felügyelő, ki főleg a magyar nyelv sikeres tanításáért lelkesedvén, évi jutalmakkal serkentette a tanulósgot és segítette a tanárokat, kik e tárgyban kiváló eredményt mutattak. Ezután

báró Prónay Albert, báró Podmanitzky László, Boczkó Dániel, Boczkó Károly váltakoztak a felügyelői székben, míg végre hosszabb időközökben Urszinyi Andor, báró Podmanitzky Frigyes, Kemény Mihály, Osztroluczky Géza és Zsilinszky Mihály töltötték be a felügyelői tiszteket. Mindezek lelkes közreműködésükkel, irányadó tanácsukkal s anyagi áldozataikkal örökitették neveiket a főgymnasium történetében azzal, hogy az időnként felforgó nehézségek, küzdelmek, fogyatkozások s ellentétes törekvések elhárítására, megoldására, orvoslására s kiegyenlítésére legjobb belátásuk és befolyásuk szerint közreműködtek. És a mint a forrásból erősödik a patak s eseppekből áll maga a nagy tenger is: úgy itt is a kezdetben alig 3000 váltó forintnyi évi bevétellel rendelkező intézet, alapítványok szerzése, tőkék fejlesztése, adományok s évi bevételek takarékos megőrzése által anyagilag s okos intézmények tovafejlesztése s a rendelkezésre álló erők czélszerű alkalmazása és felhasználása által szellemileg oda emelkedett, hogy ma az Alföld *egyetlen* ág. hitv. evang. főgymnasiuma gyanánt nagy vidék lakosságának köznevelési érdekeit hiven szolgálni képes. Valóban: concordia res parve crescut.

III.

A főgymnasiumnak Mező-Berényből Szarvasra való áttelepítése.

A kezdet nehézségei mellett az anyagiakban való fogyatékoság sokáig — csaknem napjainkig — legérezhetőbb hiánya volt a főgymnasiumnak főleg míg az Mező-Berényben állott fen.

Mindjárt a tanítás megnyitása után 1862. nov. 1-én megzavarta a tanulóságot Skolka Andrásnak hosszas betegeskedése, ki midőn tanárokat és tanulókat toborzani Pozsonyba s Modorba utazott, halálosan beteg lett s csak karácson után vehette át az iskola vezetését. Oertl Zachariás m.-berényi német lelkész, Dobrowodszky János s ennek kiléptével Bakó Sámuel, Fazekas István, Krizs György, Procopius Pál és Delhy Márton tanították az ifjúságot. Zavarólag hatott azonban a tanulóság létszámának emelkedésére a tanári személyzet gyakori változása, mit leginkább az idézett elő, hogy az igazgatón kívül alig volt egynek is kellőkép biztosított fizetése s részint a földes uraság kegyétől, részint a jobb módu szülők gyermekeivel üzött magántanításból nyertek különböző évi díjazást az alkalmazott tanfériak. Ez kedvetlenítette el a csakhamar néptanítótóvá lett Dobrowodszky Jánost, sőt Skolkát is, ki 1808-ban tanszékét elhagyta, hogy a verbásziak által részére felajánlott egyházi szószéket foglalja el.

A verbászi latin iskola azonban tanuskodik arról, hogy Skolka az ifjuság alapos iskolázása iránt ezután is mindenkor komolyan érdeklődött. Skolka távoztával meghívta ugyan az esperesség Kovács-Martinyit Pozsonyból, de miután e jeles tanférfiu némi habozás után ez állást elfoglalni vonakodott, ideiglenesen Kutzián György m.-berényi tót lelkész igazgatása alatt ingadozásnak s hanyatlásnak indult a gymnasium, mit váratlanul előmozdított azon körülmény, hogy sok keresés után igazgató-tanárul meghivatott az irsai származásu Farkas Mátyás, ki gondatlan pénzkezelése s nem épen példás erkölcsi élete által ugy tanártársainak ellenszenvét, mint a tanítványok nyersességét, daczosságát s fegyelmetlenségét sokszor tapasztalni lévén kénytelen, a miatta csaknem néptelenné lett gymnasium igazgatásáról 1815-ben lemondani kényszerült. Ez időben a tanulótság nagy része az intézetet elhagyá, a fentartó egyházak és pártfogók elkedvetlenedtek s ezzel a jövedelmi források is annyira megapadtak, hogy már már a végképi feloszlásról kezdett a vidék beszélni. A lét és nem lét közötti ezen ingadozást még válságosabbá tette a pénz szüke, mit a devaluatio (1811—13) még fenyegetőbbé tett, ugy, hogy a br. Wenckheim család és a fentartó esperesség mind nagyobb áldozatok hozatalára látták magukat utasítva.

Szerencsésebb fordulat állott be azzal, hogy 1815-ben meghívták Eperjesről Benka Ádámot, a klaszszikai képzettségénél, tanári hivatásánál, önzetlen áldozatkészségénél és törhetlen munkássá-

gánál fogva kiváló tanférfiut, ki a tanulók létszámát 42-ről csakhamar 200-ra felfokozta s ezzel a m.-berényi főgymnasiumot ismét vidékszerte jó hírnevűvé tette. Mindezek daczára Benka Ádám halálával († 1829) s a helyét elfoglaló Jankovich János lajosfalvi pappá történt megválasztatásával mind érezhetőbbé vált az intézetnek bizonytalan jövedelmi források mellett fel-fel tünedező életképtelensége.

Tomások Pál igazgatása alatt a tanárok a csekély fizetés miatt panaszkodnak, az intézők tehetetlenségük érzetében kétségkednek s mindinkább föltolakodik annak gondolata, hogy az esperesség főgymnasiumán kivált a jövedelmi források fokozása és biztosítása által sürgősen segíteni élet-szükség.

Ekkor a szarvasi előkelők, Simon Sámuel esperes, Hollebranth János városi főjegyző, Boczkó Károly járási szolgabíró tanakodni kezdtek a jó lelkű szarvasi földbirtokosság képviselőjével, gróf Bolza Józseffel. Feltárták előtte a helyzetet s meggyőzték azon sokszoros előnyről, melylyel az esperességi főgymnasiumnak Mező-Berényből Szarvasra leendő áttelepítése járna. A nemeslelkű gróf hallgatott a lelkes rábeszélőkre, de még inkább ember-szerető jó szíve indítására s érdektársaival egyetértve meghozta a kellő áldozatot. 1834. január 7-ről kelt adománylevelet állítottatott ki gróf Bolza József, gr. Batthány István hitvese, született gr. Bolza Antónia és gr. Mitrovszky Vilmos hitvese, született br. Schröffl Mansberg Josefa, mint szarvasi nagybirtokosok nevében, melynek értelmében a

Mező-Berényben levő esperességi főgymnasiumnak Szarvasra való áthelyezése ezéljából annak javára 305 holdnyi szántóföldet, két száraz malmot s tanári lakások építéséhez nyolcz házhelyet közös akarattal alapítványul följánlanak. E lekötelező ajánlat annál inkább elfogadhatónak mutatkozott, mert a róm. kath. földesuraság ezen áldozatáért az esperességnek a főgymnasiumra vonatkozó autonom jogkörét semmi kikötéseivel, vagy beavatkozásaival megháborítani nem kívánta, sőt az áttelepitendő intézet protestans jellegét tiszteletben tartani s tartatni ígérte, — egyedül csak azt kötvén ki, — mit az országos és hazafias áramlatot lelkesen felkaroló protestansok maguk is szivből üdvözöltek, — hogy innentul a tanítás nyelve a főgymnasiumban és annak minden ügykezelésében a magyar legyen és maradjon.

A minő lélekemelő és hálára kötelező volt a szarvasi nagybirtokosságnak ezen nagylelkü és szabadelvü felfogásra valló áldozata, olyan nagy felháborodást keltett az a m.-berényiekben, kik csak most ébredtek arra a szomorú lehetőségre, hogy szeretett főgymnasiumukat örökre elveszithetik. A mezőberényi egyházak, a község, a földesuraság mindent elkövettek, hogy az áttelepitést késleltessék, s ha lehet, megakadályozzák. A báró Wenckheim család a grófi ajánlat ellensúlyozására szintén 150 hold alapítványi földet, egy száraz malmot s házhelyeket ajánlott fel azon esetre, ha a fentartó esperesség a főgymnasiumot továbbra is Mező-Berényben hagyja. Mind hiába! A tevékeny

Hellebranth, a befolyásos Boczkó Károly és az erélyes Simon levelezés, utánjárás, rábeszélés által megcsinálták a kellő hangulatot s megteremtették az esperességben a kellő többséget. Erre a Tót-Komlóson tartott esperességi közgyűlés elvetette a m.-berényiek óvását s köszönetének kifejezése mellett elhárította a br. Wenckheim család megköszöve érkezett újabb áldozatát s lehetetlenné tette e tervezettel szemben az ellenvélemény nyilvánulását. Pedig nem volt épen indokolatlan azon ellenkező nézet, mely a mellett foglalt állást, hogy továbbra is Mező-Berényben maradjon az esperesség főgymnasiuma, de újabb alapítványok és évi adományok gyűjtésével anyagilag biztosítsák annak jobb jövője.

E tusakodás zavarta meg az iskolai közpénzek kezelésével megbízott segédgondozót, Benka György tanárt, ki midőn a szünetek alatt beteg szüleinek látogatására haza utazni óhajtott, hiába sürgeté a főgondozót, Koricsánszky János b.-esabai főjegyzőt, hogy a főgymnasium érdekében vezetett számadásait s a csekélyke pénzkészletet vegye át. Az ellentétes felfogások harcában elkedvetlenedve, sürgős útjára való hivatkozással Benka György számadásait s a pénzbeli maradványt letétbe helyezte a mezőberényi községi előljáróságnál. Azonban később keserűen kellett meglakolnia ezért a malomkövek közé eső buzaszemnek. Mert mikor a m.-berényi földesuraság értesült arról, hogy az egyházmegye nemcsak tervezget és tanácskozik, de a főgymnasiumot végleg Szarvasra áttelepíteni elhatározá,

tiltakozott az intéző körök ezen tervezése ellen. Erre a m.-berényi előljáróság megszeppent a főgymnasiumra folyton áldozó földesuraság neheztelésétől, Benka György távoztával épen nem volt hajlandó a számadásokat és pénzkészletet Koricsánszky Jánosnak átszolgáltatni. E váratlan, de könnyen érthető fordulat miatt az elutazott Benka György intézkedését a terveikben magukat feltartóztatni nem szerető intézők az esperesség elleni árulásnak, a br. Wenckheim család érdekeivel való gonosz és tervszerű összejátszásnak minősítették s azért a távollétében védelmétől is megfosztott tanárnak megbélyegző elmozdítását indítványozták. A pártatlanul ítélők észrevették, hogy e küzdelem irányzásában több a szenvedély, mint az igazság. Észrevették, hogy a Szarvas érdekei mellett küzdők nem tartották méltányosnak és illőnek nyíltan a tervezgetéseik ellen tiltakozó br. Wenckheim családot megtámadni, mely a Mező-Berényben eddig fenálló esperességi főgymnasium sorsára áldozataival hálára kötelező módon annyi éveken át befolyt s mely újabb ajánlataival is bebizonyítá az esperesség köznevelési érdekei iránt nyilvánuló jóakarátát, így legalább azokat hurogatták le, félemlítették és alázták meg, kik a főgymnasium életsorsának rohamosan erőszakolt változásába előzékenyen belenyugodni nem tudtak. A pártatlanok jóakarata s főleg a m.-berényi főjegyzőnek, Bonyhay Benjaminszky Jánosnak védelme menté meg aztán Benka Györgyöt a megalázó büntetéstől, kitől ugyan a segédgondozó tisztet eljárása feletti rosszalással elvette ez

esperességi közgyűlés, de őt tanári minőségében továbbra is meghagyá.

Miután a szarvasi földesuraság nagylelkű példája által lelkesítve a szarvasi ev. egyház is átadta a Tessedik Sámuel által annyira kedvelt institutum practio-oeconomicum számára nagy költséggel épített emeletes iskolai helyiséget a főgymnasiumnak tanépületül 5000 váltó forintnyi csekély áron és kedvező fizetési feltételek mellett, semmi sem állott utjában annak, hogy 1834 őszén a főgymnasium keletkezése helyéről Mező-Berényből Szarvasra áttelepedjék. És mint a fa, ezélszerű átültetés mellett erősödik, s nemesebb gyümölcs termésére alkalmassá válik; úgy a Szarvasra áthozott esperességi főgymnasium is — leszámítva itteni életének első tiz évét, — hamarosan fölszedte magát s minden irányban kifejlett és megerősödött.

IV.

A főgymnasium anyagi helyzetének fejlődése.

Szegényes jövedelmi forrásokból táplálkozott s erősödött a békés-bánáti ág. hitv. evang. esperesség Mező-Berényben életbeléptetett főgymnasiuma. Legősibb, legállandóbb, bár legszerényebb jövedelmi forrását képezték az esperességi egyháznak, azok lelkészeinek, tanítóinak s a világi protestans főuraknak évenkénti önkénytes adományai.

Első adakozók voltak: a b.-csabai egyház évi

30, a szarvasi 30, az orosházi 17, a tótkomlói 17, a m.-berényi tót 17, a m.-berényi német 11 frttal. A lelkészek közül a szarvasi Boczkó Dániel évi 100, a m.-berényi Zacharidesz János 100 és Oertl Zachariás 100, az orosházi lelkész és azonkori esperes Szimonidesz János 50, a b.-csabai Miletz András 40, a szentesi Ágoston István 30, s a szarvasi néptanító Kristoffy György 20 váltó frttal járultak a főgymnasium fentartásához. Még nagyobb áldozatkészséget fejtett ki Szimonidesz János lelépése után az esperessé megválasztott Machula Gábor, ki mint családtalan agglegény évente 500 frtot adott a főgymnasium czéljaira s azonkívül serkentő példaadásul összes könyvtárát a főgymnasiumnak hagyományozá. Érdekes adat az is, hogy a karlóczai szerb patriarcha, tekintettel a m.-berényi főgymnasiumot látogató délvidéki szerb tanulószágra, szintén évi 20 frttal járult az iskolai jövedelemhez.

Megindult a főgymnasium iránt az érdeklődés s végrendelezők is kisebb nagyobb hagyományal támogatták az intézetet. Így a tótkomlói lelkész özvegye, Sextyné, végrendeletileg 1000 frtot hagyott a főgymnasiumra s br. Podmaniczky János felügyelő évente 50 körmoezi arany jutalmat ajánlott fel azon tanárnak, ki legtöbb eredménnyel tanítja a magyar nyelvet. A környékbeli ág. ev. egyházak s a gazdálkodással foglalkozó világiak ezek mellett, hogy a szegényebb sorsú tanulók iskolázásán könnyítsenek, évente kisebb-nagyobb mennyiségű élelmi czikkeket adogattak az alumneumra gyűjtő tanulóknak. A br. Wenckheim család

egy száraz malmot s annak tekintélyes évi bevételét, a tanárok némelyikének lakást, tüzfát, s a háztartáshoz gabnailletéket s a tanításra alkalmas termet bocsátott a főgymnasium rendelkezésére addig is, míg a bevételek erejéhez mérten alkalmas iskolai épület lenne szerezhető, vagy emelhető.

Figyelemre méltó jövedelmi forrása volt a m.-berényi gymnasiumnak az is ez időben, hogy az összes népiskolai, templomi és gymnasiumi tankönyveket, ének és imakönyveket szerződésileg a nagyváradi könyvkereskedőtől, Gutman Páltól rendelte meg, ki ezen üzlet tiszta jövedelmét évente a gymnasium pénztárába juttatá. Ez összeg a tanulószám létszáma szerint emelkedett, vagy csökkent, de rendszeren 100—120 váltó forint körül járt.

Erős megpróbáltatásnak lett aztán a gymnasium kitéve a pénz-devaluatio idejében (1811—1813), a midőn a pénz értéke annyira csökkent, hogy még a vagyonosok is szegényeknek érezvén magukat, minden elhárítható kiadástól s kivált az önkénytes adakozástól a legszigorubban tartózkodtak. Ez években a m.-berényi gymnasium mondhatni a jobb évek szerény megtakarításán élőködött s a br. Wenckheim-család anyagi támogatása nélkül bizonyosan meg kellett volna szünnie. Amint azonban ezen borus napok elmúltak s kivált amikor Benka Ádám törhetlen buzgósága a tanulók létszámát 42-ről 200 főre fölemelni szerencés volt (1816-tól) az intézet jövedelmi forrásai a tandíj-bevételekből szépen megerősödtek.

Nagy csapás volt azonban nemcsak egész ha-

zánkra, de magára az Alföldre s abban a m.-berényi gymnasiumra is az 1831-ben dühöngő cholera, mely sok lelkes pártfogójától fosztotta meg az intézetet, megapasztá a tanulók létszámát, kimerítette a jövedelmi forrásokat s lehetetlenné tette a tanítás rendes időben való megkezdését. Ennek hatása alatt a panaszos felszólamlások, kifakadások a tanárok és szülők részéről mind sürgősebbekké lettek s a rákövetkező esperességi közgyűlés nagyon szükségesnek találja, hogy tervezgetések készüljenek el arra nézve, mikép lehetne a főgymnasium anyagi érdekein korszerű újítások, s bővebb jövedelmi források fölkeresése s biztosítása által segíteni.

E tervezgetésnek váratlanul más irányt adott aztán a szarvasi földesuraságnak ajánlata, melyről a főgymnasiumnak M.-Berényből Szarvasra lett áttelepítését ismertető fejezete e műnek (I. III. rész) már előzőleg megemlékezett. Hálás emlékezet okáért nem lesz tán fölösleges a főgymnasium gyarapodását nagyban felfokozó ezen alapítványi oklevelet, mint a kor gondolkodásának s érzületének hű rajzát, ide mellékelnünk:

A méltóságos szarvasi földesurak adománylevele.

Mi Gr. Bolza József, Gr. Batthyány István hitvese szül. Gr. Bolza Antónia, Gr. Mitrowszky Vilmos hitvese, szül. Báró Schröffl Mansperg Jozefa mindnyájan szarvasi bírtokosok, ezen adományos alapítólevelünkkel adjuk tudtára mindenkinek, a kiknek illik: miután mi főntebb nevezett s alább is megirt az ágostai evangélika vallást követő nagytt. Békés-Bánátusi Senioratussal folytatott értekezések és a közbirtokosok nemzetségi gyülekezetein e tárgyban hozott összehangzó határozásaikk következtében a m.-berényi seniorale gymnasiumnak, jelesen ezen nt. Békés vármegyében fekvő Szarvas mezővárosába kölesönös viszonti áldozattal leendő áttételeire s alapítására nézve nyilvános szándékunkat kijelentettük volna; hogy ezen magunk örökösaink s jobbágyaink, de különösen a közjó előmozdítására

ezelő szándékunk az által teendő s alapítandó iskolai intézet tőkélletes biztosítása mellett, óhajtásunkhoz képest hova hamarább sikereltesen ezen kötelező erővel bíró s ennél fogva mind minket Birtokosokat s Örökösünket, mind a nagyt. Senioratust egyaránt érdekli kölesönös viszonyunkon alapuló kötésre léptünk, mint következők:

1. Minthogy a kérdéses intézetnek kebelünkbe leendő általvételével nemcsak egyes személyekre, hanem az egész hazára holdogító következesek háramolni fognak, — fontolóra véve továbbá azt, hogy egy jól *elrendelt* s különösen a *nemzetiség kifejlődését* előmozdító főiskolának alapítása s örökre leendő biztosítása által a tudományok, ezen a közboldogságnak kűfefe gyarapittatván és terjesztetvén, a *nemzet ereje* nevededik, mind ezeken felül pedig az ily közhasznu intézetek által valamint a gyenge, úgy, a serdültőbb ifjuság a jó erkölcs ösvényére vezéreltetik, — úgy nem különben jobbjáink akár erkölcsi művelődésünket, akár az előmozdított pénzkerengés által mind azokra, mind magunkra s örökösainkre ható jövedelmeket szembetűnő képen nevelvén, ez által nekünk és örökösainknak méltó elégtételt szerezhetnek, ellenben kétséget nem szenvedne, hogy a többször említett iskolai intézetnek Szarvasra leendő átszállításával az említett iskolai intézet Mező-Berényben levő mostani javai kűtes bizonytalanságnak tétetvén ki, ez által magára az intézetre elkerühetetlen fogyatkozás és kár háramolhatna: mind ezen fontos s mind két részről felállított okokra nézve, mi alól is megirt szarvasi birtokosok az érdeklött seniorale gymnasiumnak Szarvas mezővárosába leendő általszállítása feltétele alatt annak némi-nemű kármentésül s alapításul, a szarvasi jó mineműségű legelőből kivágandó öt sessio földet, sessióját 56 holdakban, holdját pedig 1100 négyszög öleken számítván, ezen kívül egy 25 holdakból álló kertnek, két száraz malom és a megnevezett iskolai intézethez tartozó indívidüumok lakásául szolgáló nyolcz belső üres helyeket (intravillanis fundusokat) nemcsak igérünk, hanem mindezeknek jelen alapító oklevél aláírásától s föleserélésétől számítandó 30 napok alatt leendő forma szerinti által adására magunkat s örökösünket lekötelezzük.

2. Az ekkép történő általadás s birtokba lépés idejétől kezdve, az említett iskolai intézet a fent érintett ingatlan javakat s beneficiumokat *Ön belátása s minden külső beavatkozás nélkül teljes joggal használhatja*, az az azokból bejövő jövedelmeket, akár a tanítókat, akár — *de minden vallás különbség nélküli tanulókat*, egyszóval az intézet legcélszerűsabb érdekei javára szabadon fordíthatja, nem tartván fel a jövedelmekre nézve az alapító birtokosok egyebet annál, hogy az azokról szölvő számadások vizsgálatakor, a vizsgáló küldöttséghez hozzájárulhatván, a jövedelmeknek a kívánt czélra leendő fordításáról képen biztosítva lehessenek.

3. A közjó előmozdítása s a nemzeti nyelv kifejlése lévén legfőbb rugója ezen alapítványnak, miután *az előhatadó kor méltán reményleni engedné azt, hogy idővel hozandó törvény szerint a katolikus*

ifjuság is részesülhetne az intézetben, annál fogva ezek is a fent érintett intézetben való tudományok gyakorlásában részesíttessenek.

4. Az első pontban érdekelt 5 sessióból álló ingatlan birtok nem urbárikális, hanem egyenesen allodialis birtoka lévén az intézetnek, annál fogva ahhoz, a netalán bekövetkező legelőszabályozás (recolatio pascui) alkalmával semmi legelő sem kívántathatik, az alapítvány csupán a megemlített javakra lévén kiterjesztve, valamint

5. Jóllehet az általengedett javakat szabadon használhatja az intézet, minden a királyi használatokból eredő uradalmi jussok gyakorlásával (jura curialia) nem élhet, mire nézve

6. Léköti magát a senioratus, hogy ezen esperességi gymnasiomot az I-ső pontban kijelentett adományos feltételek mellett Szarvasra által szállítván, az alapító birtokosok által magok bátorságára a fentebbi pontokban érdekelt óvásokat megtartja s az illetők által pontosan megtartatja. Mely eként mindkét részről tett kölcsönös értelem és szabad akarat által felállított kötelezés pontos megtartására magunkat s örökösünket lekötvén, ünnepélyesen kijelentjük, hogy egyrészt mi nőlírt szarvasi birtokosok, örökeseink nevekben, az első pontban érdekelt javakat és beneficiumokat minden teher nélkül a többször említett seniorale gymnasiumnak netalántán történhető megszűnése s végkénti elenyészése esetében minket s örökösünket illető örökösödésbeli jussunkat, ide nem értvén az investíciókat, superaedificatuumokat és javításokat; — mi pedig, mint a békés-bánátusi ágost. vallást követő senioratus minden alólírt tagjai a fentebb említett alapító adományt hálás köszönettel vevén a jelenlevő oklevél több pontjaiban érdekelt kötelezéseket is egész értelmekben elfogadván, ezen adományos alapító s mindkét részről kötelező erővel bíró kötésünk nagyobb erejére nézve kiadtuk három eredeti párban, ezen ugyan-
csak nevünk aláírásával s élő peesétjeinkkel gyámolított oklevelet. Költ Szarvason Januárius 7-ik napján 1834-ik esztendőben.

Gróf Bolza József m. k. (p. h.) Gróf Batthyány István hitvесе szül. Gróf Bolza Antónia m. k. (p. h.) Gróf Mitrovsky Vilmos hitvесе szül. Báró Schröffl Mansperg Josefa m. k. (p. h.) Gróf Eszterházy Antónia szül. Báró Schröffl Mansperg m. k. (p. h.)

Báró Prónay Albert m. k. ugy mint senioralis inspector. Simon Sámuel m. k. esperes és táblabíró, Boezkó Dániel m. k. táblabíró, Dedinszky István m. k. táblabíró, Haán János m. k. csabai prdtor. Hodosi Bende Károly m. k. dekanus, táblabíró, Kristóffy Sámuel m. k. nagylaki l. pásztor és dekanus, Molitorisz Lajos m. k. szentesi l. pásztor, Bodroghy Papp István m. k. hites ügyvéd, Gaál József m. k. szarvasi ev. prdtor, Fejér János m. k. t.-földvári ev. prdtor, Májor József m. k. h.-m.-vásárhelyi prdtor, Csermák János m. k. t.-komlósi ev. pap, Molitorisz Adolf m. k. mint rectora és professora a sen. gymnasiumnak. Mikolay István m. k. orosházi ev. lelkipásztor, esperességi hites egyházi jegyző. Hellebranth János m. k. az esperesség világi jegyzője. (p. h.)

A nemeslelkü és szabadelvü felfogású szarvasi földesuraság áldozata felbuzdította a protestáns vagyonos osztályt arra, hogy hasonló áldozattal segítse elő a fejlődésnek indult főgymnasium érdekeit. Így némi viszonzásul br. Prónay Albert esprességi felügyelő 1000 forintot ajánlott fel oly célból, hogy a szarvasi főgymnasiumba járó római kath. ifjúság vallás-erkölesi tanítása s lelki gondozása olyan katekára bizassék, ki a gymnasiumi tanárokkal egyrangú s más tantárgyak tanítására is jogosított legyen. Fölszólítandóknak vélte az iskola pártfogóit, hogy az ezen célnak szolgáló alaptőke gyarapításához hozzá járuljanak s ezzel kifejezést adjanak azon felfogásnak, hogy minden vallást megbecsül a protestáns ember a mellett, hogy a magáét a legjobban szereti; hogy elmúlt annak ideje, mikép a vallásfelekezetek a vallásos eszmék magyarázata körüli eltérések miatt egymásra gyűlölettel tekintsenek. Kár, hogy ezen türelmességre s felebaráti szeretetre valló mozgalom a római kath. főpapok részéről épen nem lett méltányolva, sőt a római kath. tanulósnak protestáns tanintézetek látogatásától való eltiltása folytán, teljesen meddő maradt.

Az evang. egyház által kedvezményes áron felajánlott iskolai épületben a Mező-Berényből áthozott gymnasium 1834—1843-ig tengődött inkább, mint mint a hogy az átültetett fa olykor sok időre megérzi a leggondosabb átültetést. Ennek a protestáns szegénység mellett az alkalmazott tanárok dicsőségvágyból, személyes ellenszenveskedés-

ből származó viszálykodása is volt egyik oka, melyet az esperességi közgyűlésekből több ízben kiküldött vizsgáló és tervező bizottságok nem voltak képesek sem elfojtani, sem meggyógyítani. Ekkor szélesebb jogkörrel szervezve lett oly iskolatanács, mely majd a főgymnasium anyagi érdekeinek gondozása mellett a tanítás sikerének ellenőrzését s a tanárok közötti egyenetlenkedés eloszlatását is eszközölje. E tanács elnöke volt Boeckó Károly, tagjai pedig Simon Sámuel, Janesovics István, Hellebranth János, Konrád Károly és Kuthy Lajos. Voltaképp e tanács sem igen tudott az iskola visszaszám belügyein segíteni. A különben hírneves és irodalmilag is eléggé ismeretes Magda Pál igazgatónak távoztával aztán mennyire annyira szelidültek a belállapotok s javult az alkalmazott tanárok egymáshoz való viszonya az által, hogy szabatosabban meghatározottat mindenkinek munkaköre. Különösen a zseniális, lelkes és tapintatos Vajda Péter példás munkásságára (1843) következett be a szarvasi főgymnasiumnak szerencsésebb fejlődése beléletének minden irányú újra szervezése által. Innen túl a fenntartó esperesség is fokozódó gonddal s áldozatkészséggel szolgálja főgymnasiumának érdekeit s az intézet könyvtára, fizikai gyűjteménye, felszerelése tekintélyesebb évi összegek befektetésével mind választékosabb, tervszerűbb gyarapodást mutatnak. Általában az 1848-dik évi mozgalmak előtti időszaknak jellemzésére megemlíthető, hogy Vajda Péter, Bloch (Ballagi) Mór, Pecz Gyula, Gregus (Gerő) Ákos jeles tanárok működésére büszke öröm-

mel tekint az esperesség s nemcsak a tanulótság látogatja nagyobb számban a muzsák e csarnokát, mi által a tandíj-bevétel tetemesen emelkedett, de a fentartó testület is jeles tanárainak eredményesebb munkájában látja feltüntetve a főgymnasium emelkedő belértékét s szívesebben hozza meg a kívánt pénzázdozatot annak időnként felmerülő szükségeire. De aztán a fejlődés ez időszakára következett az özönviz. A mindent végveszélylyel fenyegető szabadságharcz a tanárokat s nagyobb tanulókat a zászló alá, a harcztérre szólitá. *Inter arma silent musae!*

E válságos időszak után a szarvasi főgymnasium életében is bizonyult, hogy: *palma sub onere crescit*. Mert a nemzeti önállóságunk s szabadságunk megsemmisítésével fenyegető Bach korszak költötte föl az életérdekeikben sértett protestansoknak egyházi és hazafias jellemű iskoláik iránt a legmelegebb érdeklődését. Midőn aztán a történeti fejlődésen alapuló törvényesség helyébe a nemzetellenes hatalom önkénye lépett; midőn a Thun-féle *Organisations-Entwurf* alapján protestans tanintézeteinket a hatalom *procrustes* ágyához kellett szabni; midőn 12 rendes tanár alkalmazása s a *germanisatio* föltételévé lett annak, hogy valamely főgymnasium a nyilvánossági jogot megnyerhesse: akkor a szarvasi főgymnasium felett is megkondult a halálharang. Azonban épen e kínos megpróbáltatás teremté meg a lelkes vezéreket s bár az esperesség papságának esüggendező nagy része már a főgymnasium megszüntetésének gondolatával is ki-

békülmi hajlandó volt, az önérzetesebbek és bátrabbak hálásan gondolva az elődök lelkesítő példájára, újabb áldozatok hozatalára serkentették az egyházakat s a protestans közönséget. Ekkor nyílt alkalma a protestans iskolák ügye mellett oly nemesen érdeklődő Plaeskó István, Horváth Sámuel, és Torkos Károly espereseknek, Janesovics István szarvasi lelkésznek s Domanovszky Endre főgymnasiumi igazgatónak körlevelekben, fölhívásokban, előterjesztésekben, hazafias szellemű fölszózlamlásaik s indítványaik által annak tudatára ébreszteni a lélekszámban és anyagi jólétben megerősödő, s már 1836-ban a Bánáttól különvált békési espereséget arról, hogy a hazafias jó szellemet és protestans érdekeket egyaránt hiven szolgáló főgymnasiumot el ne ejtsék, mert ez által éltető gyökéretől fosztanak meg magát a protestans egyházat.

Hogy aztán kivált a protestans iskolákkal mostohán elbánni hajlandó helytartó tanácsnak az iskola anyagi helyzetéről és szellemi munkaképességéről kellő kimutatást adhasson a fentartó testület, több esperességi közgyűlés határozatilag fölhívta önkénytes adakozásra s alapítványozásra az egyházmegye kötelékébe tartozó egyházakat. E felszóllításoknak eredménye az lett, hogy az egyházak saját közgyűléseik határozata alapján meghozták a tőlük telhető anyagi áldozatot. Így a b.-csabai ág. ev. egyház 15.750 pengőfrtról, Orosháza 10,297 frtról, Tót-Komlós 6520 frtról, a két m.-berényi egyház 4756 frtról, Nagylak 4150 frtról, Pitvaros 1700 frtról s a kisebb gyülekezetek lélekszámuk és vagyoni

helyzetük arányában kevesebb összegekről alapítványi oklevelet állítottak ki, kötelezvéen magukat arra, hogy ezen általuk följajánlott összegek évi kamatait a főgymnasium ezéljaira annak pénztárába beszoigáltatják. Ezen mintegy 50.000 frtról szóló s *kötelezvényileg* biztosított alaptőkét a szarvasi ág. ev. egyház 25000 frt alapítvánnyal, a szarvasi egy tanszéket fentartó magánosok társulata 12.754 frttal, Szarvas városa 10.000 frttal szaporitván, elég rövid idő alatt mintegy 100.000 frtnyi alapítványi tőke lett biztositva, melynek 6000 frtnyi évi kamata s az alapítványi földek tiszta jövedelme, továbbá a tanulóktól évente befizetett tan- és mellékdijak az évi bevételt 15—16 ezerre felfokozták.

Az esperesség által elfogadott *alapítványi oklevél* szövege következő:

Alapítványi oklevél, melynek erejénél fogva a i ág. hitv. ev. egyház presbyteriuma s közgyülekezete vallásosan illetve egyrészt a nevelés ügyének szükségétől, másrészt a magas kormányának a nevelés tárgyában atyai gondoskodásából folyó kívánalmainak is eleget tenni óhajtván, miután a békési ág. ev. egyházmegye közakarrattal elhatározta volna azt, miszerint kebelében és pedig a helyiség tekintetében Szarvason egy főiskolát állitson, eme esperességi főiskola alaptőkéjének növelésére ezennel frt . . . kr. p. p. szóval pfrtot ezüst éreppénzben, három ezüst huszast egy frtra s husz ily frtot egy finom kolonai márkra számítva jelen oklevele rendjével felajánl, illetőleg alapítványoz következő feltételek mellett:

1. A felajánlott pfrt tőke *felmondhatlanul* az alapítványozó egyháznál marad s annak csupán évenkénti 6 pfrtos kamatja folyó pénzben fog a nevezett főiskola pénztárába pontosan beszoigáltatni, oly nyilvános kikötéssel, miszerint ha minden félév végeztével eme 6 pfrtos kamat fejében járó . . . frt kr. a főiskolai pénztárba be nem szoloigáltatnék, a főiskola felügyelő testülete által bármely szabadon választható bíróság előtt rövid szóbeli per útján eme összeget az alapítványozó egyház testületén megvehesse, ez esetben lemondván a per ujításról és a föllebbezhetési jogról.

2. A főiskola eredeti alapítványai tartalmához képest megvárja az alapító egyház, miszerint a tanulmányok *evangelmi szellemben s magyar nyelven* adassanak elő.

3. Azon esetben pedig, mitől a nagy Isten óvja, hogy ha emez intézet most keletkezésében, avagy a jövőben bármikor *elenyész- nek*, vagy pedig az esperesség *kebelén kívül más helyre vitetni* szándékoltatnék s illetőleg a békési *evang. esperesség ápolása, fentartása és felügyelése alól elvételnek*, a felajánlott alapítványi összeg az alapító egyház tulajdonába feltétlenül rögtön visszahelyeztetik s *eme okírat kötelező ereje megszűnik*.

4. Az egyházi patronatusi jogot az alapítványozó egyház czentul továbbra is magának fentartja.

Ekként az intézetre a mindenható Istentől áldást kívánom, a jelen oklevelet egyházunk élő peesétjével megerősítve kiadjuk.

Kelt az i ág. hitv. ev. egyháznak 1856-ik eszt. hó napján tartott egyházi közgyűlésből. N. N. felügyelő, N. N. lelkész, vagy lelkészek. N. N. segédlelkész. N. N. egyházi gondnok. presbyterek. (p. h.)

Ezen eléggé biztosítottnak tekinthető évi bevétel arányában lehetett aztán a fentartó esperességnek az alkalmazott tanárok számát szerény fizetés mellett 12-re emelni, s ez alapon a magas közoktatási kormánytól az intézet részére a nyilvánossági jogot kérni. És habár az évi csekély fizetés a tanári személyzet gyakori változását vonta maga után; habár épen a javabeli tanárok részint a szabadságharcban való részvételük miatt elfogva, bebörtönözve, zaklatva lettek, mások ismét gyakorlat által fejlesztett tanári hasznavehetőségök önértékében nyilvánossági joggal bíró iskolákhoz távoztak; mégis megerősödött a szarvasi főgymnasium anynyira, hogy a multban megtúrt osztályok kapcsolatát s az osztályrendszer szerinti tanítást végkép elejté s a szakrendszert mind teljesebben behozá.

A multhoz viszonyított ezen kedvező változás és szervezeti fejlődés sem volt azonban elegendő arra, hogy a közoktatási kormány az évente ismétlődő kérelmek s betérjesztett kimutatások daczára a szarvasi főgymnasiumnak a nyilvánossági jogot

megadni hajlandóvá hangoltassék. Ezért kivált a felső osztályok tanulói érettségi vizsgálat jogosultságának hiányát fájdalomosan nélkülözve, elhagyogatták a főgymnasiumot s a hetedik, s főleg a nyolczadik osztály népteleenné, csaknem üressé vált. Az érettségire utalt ifjak, kik világi pályára lépni óhajtottak, Aradra, Nagyváradra, Szegedre stb. távoztak, hogy tovább haladásuk föltételét, az érettségit letehessék. Jóval később, mondhatni, csak az alkotmányos élet föllendülése után kaphatta meg a lényeges életérdekeiben még mindig elnyomatás alatt álló főgymnasium teljes autonom szabadságát s nyilvánossági jogát. Voltakép azonban csak 1860-tól, a nemzeti újra éledés idejétől emelkedett a szarvasi főgymnasium anyagi helyzete és didaktikai paedagogikai életképessége s működése a fejlődés magasabb fokára.

Hogy aztán a mai kor fokozódó igényeinek, kivált az 1883. XXX. trvezikkben körülírott országos középiskolai törvény minden követelményeinek még ma sem tudunk mindenben megfelelni; hogy a jelentkező tanulótság egy részét parallel osztályok hiányában évente vissza kell utasítanunk; hogy némely tantermeink s maga a tanépület jelenlegi berendezése nem épen mindenben képesek a mai kor higieniai s aesthetikai kívánalmainak eleget tenni; az napjainknak bántó tapasztalata. Ez már évek óta arra kényszerítette a fentartó esperességet, hogy az ujjabb megterheltetésekkel szemben anyagi erőtlenségét beismerve, kérelmezze az állam állandó évi segítségét. Sajnálatos, hogy 1889-től

folytonosan a türelmes várakozásra vagyunk utasítva. Igaz, hogy a m. kir. vallás- és közoktatásügyi Ministerium fölszerelési, építkezési s fentartási czélokra ideiglenes segélyezés czímén évente különböző összegekkel (2000—3000 frt) eddig is befolyt az intézet életfejlődésére; igaz, hogy 1893. deczemb. 19-én az állammal évi segélyezés czéljából kötendő szerződés tervezetét s életbeléptetését a Nagym. Ministerium megbizottjával, dr. Csiky Kálmán műegyetemi tanár urral egyetértve körvonalazta s fölterjesztette a főgymnasium; de a közbe jött politikai változások miatt e szerződés felülvizsgálata, megerősítése s életbeléptetése még eddig elérhető nem volt. Ezek daczára bizalommal gondolunk a jövőre, mely a csaknem százados s a nagy *Alföld eddig egyedül létező ág. hitv. evang. főgymnasiuma* részére az állami segélyezés tényében megadja a tova fejlődéshez az erőt, az ingert s a megérdemlett elismerést.

Az anyagiakban való szerény, de következetesen fokozódó gyarapodásnak, mint a korallszigetek láthatatlan csendes építkezésének végeredménye ma ekkép vázolható:

I. Vagyon.

1. A Kondorosi és Haleszi alapítványi föld 311.1100 □ öles hold becsértéke	
300 frtjával véve	93.300 frt.
2. Tanári nyugdíj-alap tőkője*)	25.000 frt.
	<u>Átvitel: 118.300 frt.</u>

*) A tanári nyugdíj intézet 1882-ben vette eredetét a főgymnasiumnál. E czélra a fentartó esperesség egy előbb tanári lakásul használt s eladott

Áthozat: 118.300 frt.

3. Az iskolai főépület és telek becsértéke	40.000 frt.
4. Az alumneumi épület és telek „	6.000 frt.
5. A tornacsarnoknak, melléképületnek s teleknek becsértéke	15.500 frt.
6. A Tomcsányi dr. Lengyel-féle megvett ház becsértéke	5.000 frt.
7. Ösztöndíj-alapok tőkéje**)	4.000 frt.
8. Gymnasiumi könyvtár értéke (10.200 mű 50 krjával)	5.100 frt.
9. Iskolai s egyéb termek fölszerelése	3.000 frt.
10. Rajzeszközök, minták, fizikai, természetrajzi, torna, fürdő szerelv.	4.500 frt.
11. M. kir. vereskereszt-egylet 30 db. és helybeli takarékpénzt. 12 drb. részv.	1.410 frt.
12. Gazdasági épületek, ezek fölszerelése, gépek, marhaállomány . . .	10.000 frt.

Végösszegben: 212.810 frt.

ház árát rendelte fordítani. Elfogadta a tanári karnak azon indítványát, hogy a tanulók évente 50 krzárót fizessenek egyenként a tanár-nyugdíj alapjára s fölhivassanak a volt tanítványok az önkénytes adományozásra. Ez után a tanárok évi befizetése, a tanulók hozzájárulásai, egyesek adományai, kivált a szarvasi takarékpénztárnak és ifj. Medveczky József urnak évi segélyei s az alaptőkék gyümölesöző kihelyezése, lassan annyira növelték a nyugdíj-alapot, hogy az ma 25.000 frtra emelkedett. Ma három nyugalmazott érdemes tanár egyenként évi 800 frt nyugdíjat élvez, részint ez alaptól, részint átmenetesen - az iskolai közpénztárból. A nagyobb szabású országos tanári nyugdíj-alap létesítése küszöbön áll. Ezzel szemben is abban nyeri meg jelentőségét ezen alaptól, hogy lehetővé teszi a fentartó testületnek a taniszékek utáni évi járulékok gond nélkülű beszolgáltatását az országos intézet pénztárába.

**) Boczkó Dániel 1840-ben 800 frtot, Töltéssy 1856-ban 500 frtot, Urszinyi Andor 1856-ban 500 frtot, Tatay István örökösai 1888-ban 1000 frtot, Mikolay Mihály kir. közjegyző 1893-ban 1000 frtot tettek le a főgymnasium pénztáránál ösztöndíj-alapul. Ez összegeknek évi kamatai s számos kisebb alapítványok után járó évi bevételek képezik azon különböző arányban kiosztott ösztöndíjak és jutalmak kútforrását, melyet a főgymnasium

II. Teher.

1. Régebbi adósságok convertálása folytán a magyar kereskedelmi bankkal 50 évi törlesztésre kötött kölcsön 28.000 frt.

Összehasonlítás.

1. A vagyon összes értéke 212.810 frt.
2. Ezen fekvő teher 28.000 frt.

Tényleges vagyon: 184.810 frt.

Ezen alapból nyer ellátást a főgymnasium és annak négy felső osztályával kapcsolatban álló négy tanfolyamu ág. hitv. ev. fitanító-képző intézet.

III. A biztosan remélhető állandó évi bevételek.

1. Tandijakból 6.500 frt.
2. Beirási díjakból 100 „
3. Kondorosi és Haleszi alapítványi föld évi bevétele (10 évi átl.) 4.000 frt.
4. Főgymn. alumneum, tornaacsarnok stb. épületek béregyenértéke 2.600 frt.
5. 12 db takarékp. részv. után évi osztalék 96 frt.
6. Szarvas városától egy tanszék ellátására évi járulék 1.400 frt.
7. Szarvasi magánosok egy tanszék ellátására évi járulék 1.400 frt.
8. A fentartó esperességi egyházak kötv. biztosított évi járulék 4.600 frt.

Összesen: 20.696 frt.

kiválóbb tanulóinak serkentéseül felhasznál. Ezek mellett az ág. hitv. egyház egyetemes pénztára és a Bányakerület is kezelnek oly alapítványokat, melyek évi kamataiból részben a főgymnasium is nyer összegeket, melyeket szorgalmasabb tanulóik között ösztöndíjjal évente kioszt.

Ezen évi bevételek összegét ma a 400 főnyi tanulósgtól befolyó tandíjak 2—3 ezerrel, az állami ideiglenes segély, — mely hihetőleg nem lesz többé a főgymnasiumtól megvonva, sőt inkább felfokozva lehet a jövőben, — szintén 2—3 ezerrel emeli, bár az alapítványi föld évi termésének s a gabnaárak ingadozásának esélyei az évi bevételt olykor megháboríthatják.

IV. A tanári nyugdíj-alap.

1. A 25.000 frt alaptőke évi bevétele kamatokból	1800 frt.
2. Három nyugalmazott tanár évi nyugdíjára kiadás	2400 frt.
	Hiány: 600 frt.

Ez összeg azonban a fentartó esperesség háttározata szerint addig a meddig, a főgymnasium közpénztárából nyer fedezetet.

V. Ösztöndíj-alapok.

1. Résztint a főgymnasium által kezelt, részint a Bányai egyházkerülettől áttett ösztöndíjak évi bevétele 700 frt.
2. Ebből ösztöndíj czimén évente kiadva 700 frt.

VI. Az élelmező (alumnium és convictus).

Ennek évi bevétele 8000 frt, mely a benne részesülő tanulósgra csaknem az utolsó fillérig ki is adatik.

Szerenesesebb anyagi helyzetű főgymnasiumok évi költségvetése bizonyosan jóval meghaladja a szarvasi főgymnasiumét. Az összehasonlítás szembe-

tünővé tenné tán ez utóbbi intézetnek jogos igényét az állami segélyezésre. Mi azonban az adott körülmények által szerénységre s önmegtagadó számitásra utasítva, eddig ez alapon is lelkiismeretes hűséggel szolgálni s előmozdítani törekedtünk ez intézet összes életérdekeit, Ezért a teljesített kötelesség önérzetével reménykedve várjuk a jobb jövőt.

V.

A szarvasi főgymnasium tanépületei s azok fölszerelése.

Keletkezésekor a békés-bánáti esperesség főgymnasiuma Mező-Berényben külön iskolai épülettel nem rendelkezett. Oertl Zacharias, az áldozatra kész német lelkész, saját parochiájának egy tágasabb szobáját ajánlotta fel a köréje gyülekező tanulósnak. Zacharidesz Dániel, a tót egyház lelkésze, Oertl paptársának példáját követve, megengedte, hogy a szegényebb tanulósnak az ő konyháján főzzenek s az általa felajánlott egyik szobában étkezzenek az alumnisták, kikre Bakó Sándor segédtanár felügyelt. Utóbb Krízs György és Bakó felváltva gyakorolták a felügyeletet s mellesleg a velök együtt lakókkal magántanítást is űztek. Skolka András a br. Wenckheim család kastélyában kapott két szobából álló lakást s abban végezte hozzá seregülő tanítványaival a tanítást. A tanulók szaporodtával azonban, hogy ne kelljen a tanórákra a község különböző helyeire lótni-futni se tanároknak se tanulóknak, kibérelték Schäfer Jakab házát,

melyben tanítási célra egyszerűen berendezett három tanterem állott rendelkezésre.

A kezdet ezen nyomasztó hatása aztán megérlelte a gondolatot, hogy a főgymnasium külön a tanítás céljainak megfelelő épületbe helyeztessék. Nagy fáradsággal összegyűjtött pénzen megvették végre 1805-ben Oertl Zacharias lelkésztől ennek magánházát 4500 váltó forinton. Ebben folyt a tanítás éveken át, bár ugy az alumnisták, mint a Mező-Berényben letelepedő tanulóknak magánházakba való elhelyezése még éveken át nagy nehézségekkel járt, mert a lakosság lassan élte magát bele a tanuló-tartás legtöbbször sok kényelmetlenséggel s nem esekély felelősséggel járó vállalatába. Legtöbb család tartózkodással s ellenszenvvel gondolt a házi körében olykor pajzán, kevés fegyelmet s még kevesebb hálás elismerést mutató tanulószágra.

Hosszas vajudás után végre 1826-ban leginkább a br. Wenckheim család bőkezű támogatása mellett fölépült az iskolai célra berendezett épület, melyet folyosó osztott két felé s utczára néző homlokzatát 11 ablak ékesíté. Eredetileg emeletre tervezték ez épületet s az emeleten laktak volna az alkalmazott tanárok. Építés közben azonban az anyag oly hitványnak bizonyult s a pénz oly rohamosan megapadt, hogy a terv kivitelét jónak látták elejteni. Így maradt aztán az iskolai épület tanári lakások nélküli földszintes helyiség. A bejáratától jobbra volt az igazgató négy szobából álló lakása, konyhája s kamarája, az utczára néző épületrészben pedig voltak a tantermek, a könyvtár és

a közös étkező. A félemeletet mutató pincehelyiségre volt tervezve az alumnuem tágas konyhája, faraktár és a Meiszner-fűtésre berendezni szándékolt közös fűtő-helyiség. Ezen fűtési rendszer azonban anynyira ismeretlen volt még a vállalkozó mesterek előtt, hogy sehogyan sem akart sikerülni s végre is boglya-kemenczékot kellett a termekbe beállítani. A sürgős kiépítés miatt sok kifogásra okot adó épület aztán szolgálta a főgymnasium ezéljait Mező-Berényben fennállása ideje alatt végiglen s utóbb a br. Wenckheim család birtokába ment át s erős átalakításokat szenvedve máig fenn áll. Ma Fehér Imre ur lakóháza.

Midőn a főgymnasium a békés-bánáti esperesség határozatából 1834-ben Szarvasra áttelepítettett, a szarvasi ev. egyház a jeles Tessedik Sámuel által egyházi közköltészen 1791-ben kiépített központi népiskolai helyiséget 5000 váltó forintért s kedvező lefizetési föltételek mellett átadta a főgymnasiumnak azon kikötéssel, hogy a szarvasi ág. ev. tanulók tandij fizetés tekintetében lehetőleg kimélve legyenek s az esperesség a tartozó 5000 forintnyi összeget azon arányban fizesse le az egyháznak, a mint az a fokozódó közszükségnek megfelelő módon a város különböző pontjain népiskolákat emelni kényszerítve lesz.

Utóbb ezen 5000 váltó forint törlése ugy lett közös megállapodás értelmében kimódolva, hogy a szarvasi ev. egyház a földes uraság által a főgymnasiumnak alapítványul adott földterületet négy éven át használta. A főgymnasium ma is a Tesse-

dik Sámuel által kiépített ezen épületben van elhelyezkedve, melynek jellemző felirata ma is magán hordja rendeltetésének vonatkozását. A fő bejárat vörös márvány kövén ez olvasható:

HOC INSTITUTO
PELLITUR E SCHOLIS PATRIAE
IGNAVIA,
QUOD INDUSTRIAE MONUMENTUM,
UT CONSULERET POSTERITATI,
POSUIT
POPULUS SZARVASIENSIS.

A. 1791.

A tágas-téres iskolai épületben, melynek emeletén 12 terme s földszint szintén 12 helyisége volt, lettek aztán elhelyezve a benlakó tanárok, kijelölve s használatba véve a tantermek, az étkező, a könyvtár s egyéb mellékhelyiségek. Szépen megférte a főgymnasium e helyen mindaddig, míg csekély számú tanulósg látogatta s az osztályok kapcsolatosan voltak taníthatók. A mint azonban a jeles Vajda Pétert 1843-ban tanáruul megválasztotta az esperesség s hirneve és kedves egyénisége a tanulók számát 95-ről 207-re fokozta; a mint aztán sürgetésére a tanári személyzetet is megszorította a fentartó testület, hogy az irányadónak vett zayugróczyi tanítási terv szerint külön-külön szaktanárok által legyenek tanítva és vezetve: akkor ez a helyiség is szűknek bizonyult. Segíteni csak úgy tudott az esperesség magán, hogy az eddig benlakó tanároknak lassanként felmondá a lakást és kárpótolta a kivonulókat csekélyke évi lakás-

pénzzel. Ezen intézkedés is csak átmenetesen segített a fenforgó bajon, mert midőn 1860—70-es években a tanulószám létszáma örvendetesen emelkedni kezdett, nemcsak a még benlakó tanári családok kitelepítéséről, de az egész emelet lebontásáról s alkalmas átalakításáról kellett gondoskodni. A nagy költségekkel járó átalakítás munkája, melynél azonban leginkább csak az emelet s a lépcsőház lett végkép lebontva s újra fölemelve, a földszinti rész pedig teljesen érintetlenül maradt, 1872. nyarán történt meg. Igazolja ezt az emelet homlokzatának felirata:

FÖGYMNASIUM

EMELTE A BÉKÉSI ÁG. HITV. EV. ESPERESSÉG. 1872.

1872-ik év szeptember 16-án tiz tágas tantszemben s az épület homlokzatát elfoglaló díszteremben lett aztán a tanítás ünnepélyesen megnyitva. Az eredetileg 26—28 ezer forintra tervezett átalakítás közel 36 ezer forintot, sőt a tantermek s díszterem fölszerelési költségeit is bele tudva mintegy 40.000 forintot vett igénybe. Ez összeget az esperesség részint közadakozás, részint megtakarított tartaléktőkének fölhasználása, részint kölcsön útján szerezte meg s fizette ki, bár a hosszú időre föl vett kölcsön törlesztésének gondja s kötelezettsége még az utónemzedéket is terheli s csekély évi bevételek felett a szabad rendelkezését ma is korlátozza.

Napjainkban aztán, habár a tul népes alsó osztályokat parallel osztályokra bontani a hely szűke és az alkalmazott tanerők erre nézve elégte-

len száma mellett meg se kísérlette a főgymnasium, mégis a tanító képző osztályainak elhelyezése, a görög pótló behozatala, a minden osztályra kötelező szakszerű rajzoktatás felkarolása elodázhatlanná tette, hogy a közös étkezőt és konyhát az ezen mellékintézetekre gondot viselő ephorus-tanárral az iskola főépületéből kihelyezzük. Nagyban megkönnyíté az iskola érdekében tett ezen tervezetéseket az intézeti igazgatónak sok utánjárására s kérelmére a szarvasi takarékpénztári társulatnak áldozatkészsége, mert midőn a főgymnasium főépületéhez közel fekvő bérházat a fentartó testület már pénzül megvenni is ajánlkozott volna, a kért épületre betáblázott 800 frtnyi vitás teher átvállalásának föltétele mellett a főgymnasiumnak alapítványul odaajándékozá. Erre ez ajándékozott épületek ezélszerű átalakítása s egy téres (mintegy 100 □ méternyi) alumneumi közétkezőnek s alkalmas konyhának kiépítése megindult s 1891 őszén a főgymnasium közelében, de külön telken, oly alkalmas helyre települt az alumneum, hol az iskolai munkálkodás semmi érdekét nem érintve többé, teljesen szabadon terjeszkedik, gazdálkodik és rendelkezik. Nem kisebb jelentőségű terjeszkedése a szarvasi főgymnasiumnak napjainkban az is, hogy az iskolai főépülettel délről szomszédos telket és épületet, mely a nemes Tomesányiak tulajdonát képezte s utóbb hagyomány gyanánt dr. Lengyel Sándor ügyvéd ur birtokába ment át, — ha nem is épen jutányos áron, — a főgymnasium megvásárolta. Ezzel déli és éjszaki irányban a további

terjeszkedésre, vagy az iskolai épületnek ültetvényekkel való körülvételére a mód meg van szervezve. Még tán ennél is nagyobb jelentőségű Szarvas városának azon nemes áldozata, hogy a főgymnasium igazgatójának rábeszélő kérésére s utánjárására, az iskolai telekkel keletről szomszédos jegyzői lakot a téres-tágas beltelekkel együtt tornacsarnok építése s belső játszótér létesítése czéljából minden ellenérték szolgáltatása nélkül a főgymnasiumnak ajándékozni kegyeskedett. 1894. október elsejéig föl is épült e telken az ékes, czélszerű, tágas tornacsarnok, mely századon át hirdeti majd Szarvas városának a közművelődés érdekei iránt tanusított áldozatkészségét. Ekkép a kezdetben szűk helyiségekben zselléreskedő főgymnasium ma oly tágas-téres területen áll s ha kelleni fog, tova épülhet, hogy vele — legalább alkalmas telek tekintetében — hazánk nem sok hasonló czélu intézete állja ki kedvezően az összehasonlítást. Ne diésekedésünk hangozzék fel ezek elmondásában, hanem inkább hálánk s a magyar nemzeti közművelődést hiven szolgáló protestans szellemnek azon méltatása, mely akadályoktól vissza nem retten, küzd és halad a kitűzött czél felé s kezdetben tán vele ellentétes s bizalmatlankodó tényezők rokonszenvét és jóakaró pártfogását is megnyeri s kiérdemli az által, hogy személyes önzés kizárásával hiven szolgálja a közművelődés ügyét.

Csaknem a fejlődés ugyanezen utját futotta meg keletkezése óta mai napig a szarvasi főgymnasium fölszerelése is, melyet helyiségeinek ked-

vező átalakításában s újabbak megszerzésében fentebb vázoltam. A Mező-Berényben megnyíló latin grammatikai, syntaktikai és rhetorikai tanfolyamu iskolának már az első években voltak levándorolt nagyobb tanulói, kiknek sikeres tanítása az intézetnek taneszközökkel való fölszerelését sürgőssé tette. Erről meggyőződven a br. Wenckheim család, a levéltárában s gyűjteményei között található minden tanítási eszközt ajándékuul átadott az általa kedvelt főgymnasiumnak. Így azon kor legszebb térképei, egész kartographiai gyűjtemény, földgömb, távesövek, légsulymérő, légszivattyu, a dörzsölés általi villamosság előállításához alkalmas üvegkorong, leideni palaczkok, magdeburgi tekék, domboru és homoru tükrök s gépminták, mint a fizikai magyarázatokhoz szükséges segédeszközök a főgymnasium használatába s utóbb tulajdonába mentek át. Skolka, mint az intézetnek első igazgatója, mineralogiai gyűjteménnyel, önmaga által összeszerzett herbariummal s külföldről magával hozott rajzmintákkal ajándékozá meg intézetét. Buzgólkodását kartársai s maga br. Wenckheim László anyai jó szívü özvegye oly nagyra beesülték, hogy midőn 1806-ban, az ország kormánya is elismerte a m.-berényi főgymnasium törvényes lételet, ezen kegyelmet az 1807. junius 11-én Mező-Berényen Luiza leányával, később I. Napoleon nejevel, átutazó király, I. Ferencz Ó felsége előtt a báróné hálálkodva megköszönte, egyuttal ajánlólag bemutatta Skolkát, mint a főgymnasium első igazgatóját, ki gyakorlati ügyességével, sok oldalu

képzettségével s önfeláldozó munkásságával nemcsak szervezte ez intézetet, de annak életrevalóságát mindenkép fokozni van hivatva. A király leereszkedő kegyes jóakarattal fogadta a báróné hódolatát, Skolkától az iskola helyzete felől felvilágosítást kért és vett s magas kegyei felől biztosította ugy őt, mint a vezetése alatt megindult alföldi protestans intézetet. Méltán megsiratta igazi jótevő szellemének br. Wenekheim László özvegyének halálát 1827-ben a főgymnasium, ki női gyöngédségével s mindenre kiterjedő előzékeny figyelmével mindenütt ott volt, hol a fejlődő gymnasium fölmerülő szükségén segíteni kellett. Örökölte jó szellemét fia, a későbbi aradmegyei főispán, br. Wenekheim József, bár politikai elfoglaltságával járó gondjai között kevesebbet érintkezett az őt gyermekora óta szerető berényiekkal, mint a falusi magánosságban ezerféle jótékonytságot gyakorló édes anyja.

A mikor aztán Szarvasra áttelepült a főgymnasium, kivált Vajda Péter kérelmére és sürgetésére elhatározza az esperességi közgyűlés, hogy a főgymnasiumi könyvtárt tervszerűen fejleszteni fogja s a fizikai tár gyarapítására s fentartására évente 100 frtot fordít. Bloch (Ballagi) Móricz 1845-ben optikai fölszerelés, földméréshez szükséges mérnöki szerelvények megvásárlását kéri, tömörmértani faragványok és kémiai szerelvények beszerzését sürgeti. Az iskolai fölszerelés fokozatos fejlesztéséhez szívesen hozzájárul az esperesség közgyűlése s e czélra 200 frtot utalványoz azon kikötéssel, hogy

az igazgató és szaktanárok maguk között állapítsák meg a kellő arányt, hogy ez évi összegből a legszükségesebb taneszközök beszerzésére időnként mennyi fordíttassék. Nagyobb mozgalmat indít utóbb a könyvtár gyarapítása érdekében Greguss Ákos és Domanovszky Endre s mind nagyobb összegek vannak e célra az iskola évi költségébe fölvéve. Slajfer (ma Sarlay) János, Dorner József, mindenki saját tanári foglalkozásának érdekében gyarapítja az évi bérösszeg arányában a fizikai tárt, az ásványtani s növénytani gyűjteményeket. Ugyancsak így jár el a főgymnasiumi könyvtár gyarapításában Lukesch Flóris (1864) Zsilinszky Mihály (1874) és Mihálfi József (1890-ig) Moeskónyi József (1892) Liska János; a torna szerelvények beszerzése körül Moeskónyi Ágoston, Gottescha Lajos és 1876-tól Oláh Miklós; a zenetanítás fölszerelése körül Chovan Zsigmond, Delhányi Zsigmond, Benka Gyula, Varga József és Adámi Rezső; a rajzolás tanítása érdekében Peez Gyula, Lukesch Flóris, Lányi Gusztáv, Mihálfi József, Benka Gyula, Kutlik Endre, Petry Gyula és Sziráczy Gyula. Ugy, hogy ma mind ez irányra nézve meg van vetve a kellő alap s a jövő ezen tervszerűen tovább építkezhetik. Átnézetben ide iktatom a főgymnasium fölszerelésére vonatkozó adatokat, úgy a mint azokat az 1894. tanév zártakor az országos közoktatási kormányhoz felterjesztett rovatos íveken följegyezve találtam.

Aránylag leggazdagabb, bár rendszeres fejlesztésre szoruló, a főgymnasium könyvtára, mely

részint ajándékművekből, részint évi bevásárlásokból növekedett eddig úgy, hogy a könyvtáros az évi költségvetés arányában ajánlatba hozza a könyvpiacon megvételekre kínálkozó újabb műveket a tanári értekezletnek, s ez a szaktanárok hozzájárulása mellett meghatározza a bevásárlás arányát. 1894. június végén volt a könyvtárban 8852 szakmunka 10.793 darabban; 173 tudományos folyóirat 1228 darabban; 1279 vegyes mű, leginkább program félék s értekezések, 3499 darabban; 205 tankönyv 282 darabban; 1204 mű — ifjusági olvasmány czimén külön kezelve — 1756 darabban; s a harmadik és negyedik osztályok külön kezelt kis könyvtáraiban 400 mű, 600 darabban. Különben a tanári önképzésre tartozó művek a nagy könyvtár kiegészítő része gyanánt ma külön kezeltetnek. A nagy könyvtár czédula-katalogus szerint rendezve, ma minden szakjában s egészében is könnyen átnézhető. Egészben tehát 12.113 mű 18.158 darabban áll a főgymnasium rendelkezésére könyvtáraiban.

A fizikai tárban található 160 taneszköz, melyek a szemléltető s bizonyító tanításnál használatnak. A vegytani magyarázatoknál rendelkezésére áll a szaktanárnak 37 vegyítési szer és 178 vegyítési eszköz.

A természetrajzi tanításnál, nevezetesen *állattani* előadásoknál 24 darab fali tábla, 1171 tömet, készítmény, megőrzött állatpéldány s papír-mascheé jellemzetes alkotás támogatja a szaktanitást. *Növénytani* magyarázatokhoz 6899 szárított növény

(nagyobbára Koren István tanár sajátkezű gyűjteménye és ajándéka) tudományosan meghatározva s átnézetesen csoportosítva áll rendelkezésünkre. A Kálózdý testvérek és a prágai műintézet művirágaiból mintegy 60 példányt mutathatni fel, melyek mint jellegzetes növényalakok minden alkotó részeikben külön-külön feltüntethetők. *Ásványtani* gyűjteményeink között van 155 jegöczminta és 1040 darab ásvány, kőzet- és kővület példány.

A földrajz tanítását támogatja 77 térkép, 4 földgömb, 26 olajnyomatu festmény.

A rajzgyűjtemény áll 432 mintából a szabadkézi rajzóláshoz, 155 minta a mértani rajzolásához, 53 sodrony alak a távlati rajzhoz.

A zenetanár fölszerelése áll 8 db. szárnyzongorából, egy hangverseny-zongorából, egy öt változatu pedálos gyakorló orgonából és egy harmoniumból. A tanulótság fokozatos tanítását több egyenlő kiadású füzet, zenegyakorlat s mintegy 400 db különböző hangszerekre írott zenemű segíti elő.

Éremgyűjteményünk áll 3311 görög, római, germán, barbár stb. s különböző kori magyar pénzekből s emléktárgyakból, melyek azonban szakember rendezését várják.

A művészeti, nyelvészeti s néprajzi gyűjtemény áll 37 darab szobor, faragvány és olajnyomatu festményből.

A régiségtár 74 darab részint a történelem előtti időből, részint újabb időből származó tárgyat, háztartási eszközt, ékszert, fegyvert és fegyvertöredéket foglal magában.

A tornázás felszerelésére van 206 eszközünk és tárgyunk, melyek ugy a tornaesarnokban, mint a szabadban is egyaránt használtatnak.

A Körös vizén van a tanulók számára berendezett fürdőházunk és uszodánk kellő felszereléssel.

VI.

Tanítási tervek s azok átalakulásai a főgymnasiumban.

Az 1802-ik év november 1-én megnyíló m.-berényi főgymnasium tanítási tervét a töredékesen fenmaradt közvizsgálati rendből sejteni igen, de teljes biztossággal kiolvasni ma alig lehet. A Boczkó Dániel által kidolgozott tanítási terv a kezdet nehézségeihez alkalmazkodó átmenetes értékű volt, melyet csakhamar az 1809-ben tartott egyetemes közgyűlés megbízásából Schedius Lajos által kidolgozott *«systhema rei scholasticae»* váltott fel. Eleinte csak latin grammatikai és syntaktikai iskolát akart nyitni és fentartani a pártfogó esperesség. Ma ezt algymnasiumnak neveznők. Nagyobb tanulók évente tekintélyesebb számban jelentkezése s befogadása azonban arra kényszeríté az esperességet, hogy már kezdetben a rhetorikát, poetikát s philosophiai tanfolyamokat is megnyissa, fentartsa s fejlessze. Már ekkor azon az Alföldön leginkább érezhető közszükség kielégítésére is gondoltak a fentartó

egyházak és azok lelkészei, hogy a főgymnasium felső osztályaiból az alkalmas vállalkozók néptanítóságra itt előkészüljenek tanáraik s bejáró néptanítók vezetése mellett. — A m.-berényi latin iskolát csakhamar előkészítő osztálylyal is meg kellett pótolni. (Donatistae.) Ez annál szükségesebbnek mutatkozott, mert a fölkerülő népiskolai tanulók a gymnasiumi tanulmányokra nem voltak kellőkép előkészülve. Így lett aztán a Mező-Berényben életét kezdő gymnasium fejlődése első éveiben több osztályra szétváló nagyobb szabásu tanintézet. Már megnyitáskor a Pozsonyból, Modorból, Késmárkról, Lőcséről Mező-Berénybe érkezett felsőbb osztályok tanulóit sem akarta visszautasítani a vezető tanári kar s ezért az első évben önkényt a philosophiai osztályok tananyagának tanítását is magára vállalta. Az egészen kezdőknek a latin nyelvet taníták Prosopius Pál és a sárvári lévítából tanárrá lett Dobrowodszky János, kiknek kíséretői voltak a melléktárgyakban Krizs György és Delhy Márton. A közép osztályok ellátása Skolka Andrásra hárult s a legfelsőbb osztályokban Oertl Zachariás német lelkész adta elő a görög és héber nyelvet s a theologiai tantárgyakat, olykor vallás-erkölesi, sőt egyházi jogi kérdések felett a nagyobb tanulókkal szabadvitafelvitásokat is vezetvén. Miután a bányai egyházkerület s a négy superintendentiák egyetemes gyűlése is elismerte 1806–1807-ben a m.-berényi főgymnasium törvényes lételetét, tehát kötelezve is érezte magát a nevezett főgymnasium arra, hogy az egyházi főhatóságoknak az autonom iskolákat

szabályozó határozataihoz ragaszkodják. Ezért ez időtől évenkénti működéséről, a tanulók létszámáról, a tanító személyzet változásairól a fentartó esperesség előtt s ennek közvetítésével a kerület és egyetem előtt jelentéseit megteszi. Ez alapon ajánlja is aztán úgy a bányai egyházkerület, mint az egyetemes gyűlés a m.-berényi főgymnasiumot a protestans családok figyelmébe és pártfogásába. Farkas Mátyás igazgatósága idejében (1809—1815) némi ingadozásnak s hanyatlásnak kellett előállania a főgymnasium kebelében, mert ez időben a Schedius-féle tanítási tervet keresztül viteléről s a tanulók tanulási eredményéről a hivatalos adatok töredékesek. Benka Ádám (1816—1829) azonban az intézetben való alkalmaztatásától haláláig a legpontosabban jegyeztetett mindent, mi az iskolai élet fejlődésére, a tanulmányokra, a tanulók értelmi és erkölcsi gyarapodására vonatkozott. Ez időtől maradtak fen a legteljesebb vizsgálati rendek, bizonyítvány-könyvek s a bejáró tanulókat egyénileg is jellemző hivatalos és magános följegyzések. Szintén felfoghatlannak látszik az a roppant heti óraszám, melyet a számra csekély tanári kar végezni volt kénytelen, bár az összevonható osztályok együttes tanítása s a mások általi tanítás mesterfogása sejteti velünk, hogy e nagy munkakör nem volt épen betölthetetlen, kivált ha egyes tantárgyaknak dióhéjba szorított nagyon is szűkmarku feldolgozását is hozzágondoljuk.

Tájékozás és emlékezet okáért ide foglalom az egyes osztályok teendőinek vázlatát, úgy a mint

az 1803-ról töredékesen s 1816-ról pontosabban összeállítva a főgymnasium irattára máig megőrizte.

I. A bölcsészeti osztályokba tartoztak a fizikusok és logikusok. Ezek tanulták :

1. A tudományok encyclopaediáját.
2. A logikát és lélektant.
3. A hazai történetet és statistikát.
4. A keresztyén hittant és erkölestant.
5. Olvasták Cicerót és Vergiliust.
6. Olvasták a szentírást latinul görögül, magyarázgatva az egyes szentírási helyeket.
7. A theológiára készülők tanulták a héber nyelv elemeit.
8. Irályoztak latinul, magyarul és németül.
9. Elővették az ujabbkori világtörténetet.

II. A középszályokba tartoztak a poeták és rhetorok. Ezek tanulták :

1. A görögök s rómaiak mythológiáját s régiségtanát.
2. Olvasták Cicerot, Caesart, Ovidiust.
3. Tanulták az egyetemes és egyháztörténelmet.
4. Az ó-kor földrajzát és történelmét.
5. A szónoklattant és költészettant.
6. Algebrát és geometriát.
7. Irályoztak latinul, magyarul és németül.

III. A mondattaniakkal foglalkozók, vagy syntaxisták.

Ezek tanulták:

1. Cornelius Nepost és Caesart.
2. A latin syntaxist, periodológiát és prosodiát.
3. Forditgattak a tudott hazai nyelvekből latinra s viszont.
4. Történelemből tanulták az ó-kort s megfelelő földrajzot.
5. Természetrajzból az állattant s növénytant.
6. Számтанból a viszonyokról, arányokról, kamatszámításról.
7. Szépirást és rajzolás.
8. Gyakorolták a szavalló előadást.
9. Énekeltek egyházi és világi énekeket.

VI. A nyelvtaniakkal foglalkozók, vagy grammatisták és donatisták. Ezek tanulták:

1. A latin nyelvtant. Szóbőség. Declinálás, comparálás, conjungálás.
2. Hazai és egyetemes geographiát.
3. Vallástant. Bibliai történetek és káté.
4. Szépirást.
5. Szavallást.

Az összes egymással különböző módon kapcsolatban álló osztályokban aztán a hazai élő nyelveknek társalgás útján való elsajátítása s a klaszszikusokból vett szemelvények mennél nagyobb terjedelmű emlékelése volt a legnagyobb gond és

igyekezet tárgya. E tanítási tervezetben az előírott tananyagot mind terjedelmesebben, mind behatóbban átdolgozni volt a tanári testület célja és dicsőségvágya 1816-tól. Berey István m.-berényi ev. ref. lelkész bevonásával a munkakörbe mind nagyobb jelentőséget tulajdonítottak az intézők a magyar nyelv és irodalom tanításának. Ezt annál inkább kiemelendőnek találom, mert megelőzte ezen buzgólkodást a felsőbüki Nagy Pál és elvtársai által megindított mozgalmakat, melyeknek végeredménye lett aztán a magyar nyelvnek iskolákba, hivatalokba s a társaséletbe való behozatala. Berey István tanítási sikerét*) nemesak a fentartó testület méltatta, de elismerőleg szólnak arról azon kor folyóiratai is.

A protestans gymnasiumok tervezete erős és lényeges átalakításnak lett aztán kitéve 1841-ben a Zay-Ugrórczon tartott tanári értekezések folytán. Ezen szaktanácskozás az osztályok szigorú elkülö-

*) TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY 1826. XII. kötet 119. s következő lapjain ez áll:

A valódi érdem nem fitogtatja tetteit, megelégedvén azzal, hogy kötelességét, melylyel minden hazafi s az emberiségnek barátja, hazájának s embertársainak tartozik, híven teljesíti. Azonban a mikor épen azon napokat virasztották az egek reánk, hogy hazánknak nemesak egyes tagjai, hanem az ország köz boldogságának előmozdítása felől való tanakodás végett összegyűlt nemzetünk nagyjai és pártfogói a nemzeti nyelvnek, mint hazánk boldogsága s virágzása egyik eszközének előmozdításán, kimivelésén és tökéletesítésén vetélkedve iparkodnak; nem léssen hiú kérkedék-nység, ha a mező-berényi ágost. vallású főbb iskolának a deák s más nyelvek tanítása mellett *főképen nemzeti magyar nyelvünk* kiműveltetésére és tanítására ezélő s *már több esztendőktől* sikeresen folytatott igyekezetét s iparkodását adjuk minden a haza boldogságáért és a nemzeti nyelvért buzgó érdemes hazafinak tudtára. Ezen iskolában annak 1802. esztendőben lett felállításának idejétől fogva elsöbben is nagy számmal ide sereglett helvét vallású nagyobb tanulók által taníttatott a magyar nyelv és literatura hét esztendőnek lefolyása alatt, a *midőn 1810. esztendőben* csupán a nemzeti nyelv

nitése és a szakszerű tanítás behozatala mellett foglalt állást. Az egyetemes gyűlés 1842-ben ez értekezlet javaslatait szabályzó határozat erejére emelte s kimondá, hogy csak azon ág. hitv. protestans iskolák tekinthetők jövőre törvényes alapon álló nyilvánossági joggal bíró intézetnek, a melyek e tanítási tervezet alapján szervezkednek s végzik a köztanítás és nevelés munkáját. A tantárgyak fokozatos egymásutánjára, a fegyelem gyakorlására, az együttműködő tanári kar testületi szellemének irányítására sok elvi értékű határozatot foglal magában e tervezet, melyeket korunkban sem tekinthetni meghaladott álláspontoknak.

Az Organisations-Entwurf országosan fölerőszakolt behozataláig (1851) aztán az egyetemes gyűlés által megerősített ezen Zay-ugróczyi tervezet volt a szarvasi főgymnasium tanítási s nevelési munkájára nézve a zsinórmérték. Erről tanuskodnak az egyházi hatóságokhoz fölterjesztett évi jelentések,

iránt viseltető szeretet tüzetől hevítettévén T. Berey István ur, a helybeli reform. gyülekezetnek érdemes lelkitanítója nemesak a magyar nyelvnek s literatúrájának, hanem egyéb tudományos dolgoknak, ugymint Magyarország történetének, a statistikának s geographiának magyar nyelven való tanítását önként magára vállalta. Mely közhasznu tanítását a minő nagy kedvvel és tüzzel, ugyan olyan sikerrel és haszonnal folytatta azon érdemes férfiú, a melynek a hasznos következése lett, hogy több tót és német születésű ifjak annyira megmagyarosodtak, hogy mind hangejtésre, mind a magyar kifejezésekre nézve született magyaroknak tartatnának. Továbbá a békés-bánátusi esperességnek akkori inspectora Mélt. Aszódi Báró Podmanyezky János ur a négy evang. főtiszt. Superintendencia azon statutumát, melynek következésében a főbb iskolákat végzett hittudományok candidatusai addig, miglen mind a közjónak előbb vitele, mind tulajdon maguk tökéletesítése végett iskolánkban egy két esztendeig nem munkálkodnak, papi hivatalokra elő ne mozlítottassanak, ezen mi főbb iskolánkra annyival inkább alkalmaztatta, minthogy több itten nevelt és a magyart fundamentumosan értő candidatusok találhatnak ezen békés-bánátusi esperességben. Mind e mellett a feljebb em-

Főleg Vajda Péter (1843—1846) a tanerők szaporításával azon fáradt, hogy az osztályok teljes elkülönítése s az alapos szaktanításnak a felső osztályokban való mind teljesebb alkalmazása által évről évre fokozva legyen a köztanítás sikere. Az egyes osztályokra előírt heti óraszám a 20-at meg nem haladván, tanítványaikkal eleven összeköttetést fentartó tanárok tehetséges tanulóiknak egyéni hivatásukat támogató oly önkénytes vállalatokra és foglalkozásokra adtak módot és alkalmat, melyben az általánosan kötelező iskolai teendőkön kívül kedvteléssel foglalkoztak. Ki verselt, ki zenélt, ki szavallott, ki természetrajzi tanításhoz növényeket, rovarokat, madártojásokat stb. gyűjtött s egyéni érdeklődésével szolgálatot tett az iskolai köztanításnak, mert saját ügyességét, szerzeményét, tanulmányát a közhasználatnak átadta. Ilyen alkalmazásban a Zay-ugróczy tervezet figyelemre méltó dolgozata a köznevelés ügyeivel odaadással foglalkozó

lített nagylelkű hazafi még nem állapodott meg a valódi érdemek ezen polczán; mert mind hazája iránt tartozó kötelességének, mind a tudományok iránt viseltető tiszteletének, mind kivált nemzeti nyelve iránt égő szeretetének szent tüzetől anyyira felhevítettett, hogy az ezen iskolában munkálkodó magyar nyelv tanítójának önként a magából esztendei fizetést rendelt, kötelességébe tevéen néki a magyar nyelven és literaturán kívül más tudományoknak magyar nyelven való tanítását. Melynél fogva megválasztott ezen hivatalra T. Kristóffy Sámuel ur, a ki itten egy oskolai esztendőt fáradhatlan szorgalommal eltöltvén, a nagylaki ekléziába lelki tanítónak meghivatott. Ezt felváltotta a következő esztendőben Oertl Ferencz Végre e most folyó esztendőben közmegegyezéssel megválasztatott T. Major József ur . . . Ez több uri személyek, kivált az oskolának előjárói jelenlétben egy rövid beszéddel lépett fel tanítói székébe s magyar nyelven ugyancsak *a magyar nyelv kiműveltetésének szükséges és hasznos* voltát mutatta meg s kinek ügyessége és a nemzeti nyelvben járatos volta édes reménységgel kecselteti a magyar nyelv előbbvitelére nézve gymnasiumunkat stb.

oly protestans tanférfiaknak, kiket külföldi szemléletek s hazánkban szerzett gazdag tapasztalatok ösztönöztek arra, hogy a gymnasiumi életet újra szervezzék és eszmei irányban fejleszszék.

A tanítás módszeres kezelésére, az ifjúság emberséges, de következetesen szigorú fegyelmezésére, a tanárok szolgálati viszonyainak szabályozására s az összes hazai ág. ev. főgymnasiumok működésének hivatalos ellenőrzésére vonatkozólag sok oly reformot léptetett életbe e tervzet, melyet az újabbak s legújabbak egyszerűen átvettek, vagy ha tulszárnyalni kívántak is, nem mindenben járhaták le azok értékét. Különben a multak tanuságain épül, okul és javul a jelen, bár a feledékenység sokszor elfedi a multnak irányadó törekvéseit s hálátlanná teszi a jelent, mely a multak rovására szeret a maga előhaladásával kérkedni. Mintha bizony alap nélkül lehetne sikeresen építkezni s mintha a napfényen sütkérező vízcseppet is nem az alatta levők milliói tartanák fen! A történeti fejlődés iránt tartozó figyelemből ide vettem a Zayugróczyi tanítási tervzetnek a szarvasi főgymnasiumban, legalább az osztályok tananyagának kiszabására vonatkozó alkalmazását Vajda Péter és később Bloch (Ballagi) igazgatóságának idejéből. E szerint az osztályok tananyaga s heti óraszama a következő volt:

I. Grammatikai I. tanfolyam ismeretköre :

(Ma I. osztály.)

1. A vallástudomány. Simon kézikönyve szerint heti 2 óra.

2. Latin nyelv. Szóbőség. Szóragozás, hajlítás. Mondatok.	heti 8 óra.
3. Magyar és német nyelv. Toepler grammatika. Emlékeltetés.	„ 4 „
4. Számvetés. Alapműveletek fejből, jegyekkel, törtekkel	„ 2 „
5. Fizikai és politikai földrajz történeti adatokkal bővítve	„ 2 „
6. Magyarország története	„ 2 „
7. Természetrajz. Állattan	„ — „
8. Szépírás, éneklés és testgyakorlás óráközökben s üres délutánokon	„ — „

II. Grammatikai II. tanfolyam ismeretköre.

(Ma II-ik osztály).

1. Vallástan	heti 2 óra.
2. Latin. Szóképzés rendhagyó igék. Elemzés, fordítás	„ 6 „
3. Magyar és német nyelvtanítás. Folytatás. Emlékelés	„ 4 „
4. Számvetés. Közönséges és törtszámok, tizedestörtek. Hármassz.	„ 2 „
5. Földleírás. Ausztria. Magyarhon. Földképek készítése.	„ 2 „
6. Természetrajz. Növénytan.	„ 2 „
7. Magyarország története folytatólag 1526-tól máig	„ 2 „
8. Szépírás, helyesírás, éneklés, testgyakorlat az üres időben.	„ — „

III. Syntaktikai I. tanfolyam ismeretköre.

(Ma III. osztály.)

1. Vallástan. Székács-Ziegenbein használata. Hittan.	heti 2 óra.
2. Latin. Nyelv- és mondatrendszere. Phaedrus, Corn. Népos	„ 6 „
3. Magyar és német nyelv. Fordítás, írásbeli dolgozatok, szavallás	„ 4 „
4. Görög nyelv. Hellen nyelvtan Pozsony 1842. és ennek olvasókönyve	„ 2 „
5. Számvetés. Arányok, összetett hármas szabály.	„ 2 „
6. Térta. Planimetria elemei. (A II. félévben.)	„ — „
7. Földleírás. Európa bővebb ismeretése. Államok. Földkép rajzolása.	„ 2 „
8. Történet. A régi és közép idők. Időszaki táblák készítése.	„ 2 „
9. Természetrá. Ásványtan	„ — „
10. Szép- és helyes írási gyakorlat, testi gyakorlás.	„ — „

IV. Syntaktikai II. tanfolyam ismeretköre.

(Ma IV. Osztály.)

1. Vallástan. Ker. erkölestan. Protestansok hazai története.	heti 2 óra.
2. Latin. Syntaxis ornata, periodologia. latin prosodia. Cicero, Sallust. Ovid.	„ 6 „

3. Magyar és német nyelv	heti 4 óra.
4. Görög nyelv. Szóképzés folytatása, szókötés szabályai.	„ 2 „
5. Számvetés. Betűszámvetés négy alpnemben. Gyökök, hatványok	„ 2 „
6. Térta. Kör. Stereometria elemei. (a II. félévben.)	„ — „
7. Földleírás. Európán kívüli részek ismertetése. Térképek készítése.	„ 2 „
8. Történet. Közép- és újabb idôszak máig. Idôszaki táblák készítése.	„ 2 „
9. Népszerü természettan.	„ — „
10. Szép- és helyes írási gyakorlatok, testi gyakorlatok	„ — „

V. Humanitási I. tanfolyam ismeretköre.

(Ma V. oszt.)

1. Keresztyén hittan. Újtestamentom válogatott részeinek olvasása	heti 2 óra.
2. Rhetorika. Elmélet s ezzel kapcsolt írásbeli dolgozatok. Emlékelés.	„ 2 „
3. Latin. Livius, Cesar, Ovidius, Vergilius, Cicero.	„ 6 „
4. Görög. Nyelv- és mondattan. Xenophon. Cyropaediája, Sokrates emléke.	„ 2 „
5. Magyar és német nyelv. Magyar jeles írók ismertetése.	„ 4 „
6. Görögök története s régiségek és ókori geographia.	„ 2 „

7. Mathesis. Algebra ismétlése s folytatása. Egyszerű egyenlők.	heti 2 óra.
8. Testi gyakorlások.	„ — „

VI. Humanitási II. tanfolyam ismeretköre.

(Ma VI. osztály.)

1. Keresztyén erkölestan. Újtestamentom válogatott helyei.	heti 2 óra.
2. Poetika. Verselés elmélete. Olvasmány. Emlékelés. Szavallat.	„ 2 „
3. Latin. Mondattan bővitve s mint az I. tanfolyamban olvasmányok.	„ 6 „
4. Görög nyelv. Jóniai szólásmód. Homér. Odysseája.	„ 2 „
5. Magyar és német nyelv. Jeles írók ismertetése. Emlékelés. Irály.	„ 2 „
6. Rómaiak története. a régiségekkel s geographiával.	„ 2 „
7. Geometria folytatás.	„ 2 „
8. Testi gyakorlás	„ — „

VII. Philosophiai I. tanfolyam ismeretköre.

(Logika. Ma VII. osztály.)

1. Hittan.	heti 2 óra.
2. Lélektan s utóbb logika	„ 2 „
3. Mathesis utóbb a II. félévben geometria	„ 2 „

4. A közép és újkor története s művelődésünk kifejlése	heti 2 óra.
5. Római remekírók. Horatius, Cicero, Vergil, Tacitus. Irály.	„ 6 „
6. Magyar irodalom története. Irályozás.	„ 2 „
7. Görög remekírók. Homér Iliása. Xenophon. Herodotos, Plutarch.	„ 2 „
8. Természeti historia; tekintettel az embertanra.	„ 2 „
9. Leendő theologusok számára héber nyelv elemei.	„ — „

VIII. Philosophiai II. tanfolyam ismeretköre.

(Physika. Ma VIII. Osztály.)

1. A vallás történetei, főkép a reformatio története.	„ 2 „
2. Tapasztalati természettan a mathesis alkalmazásával	„ 2 „
3. Böleseleti erkölestan, metaphysika, aesthetika, philosophia története	„ 4 „
4. Magyarhon története.	„ 2 „
5. Magyar irodalom története. Irályozás.	„ 2 „
6. Római remek írók. Vergilius georgikonja és Tacitus. Irályozás.	„ 4 „
7. Görög remek írók. Homér Iliása	„ 2 „
8. Leendő theologusok számára héber nyelv és görög újtestamentom	„ 2 „
9. Neveléstan s minden tudományok encyclopaediája	„ — „

E nagy tárgyhalmaz daczára következetes gond lett arra fordítva, hogy a tanulók osztályonkint heti 20–22 óránál több időt az iskolában ne töltsenek. Tanerők számbeli elégtelensége miatt a logikusok és fizikusok (VII. és VIII. oszt.) aránylag leggyakrabban voltak kapcsolatosan tanítva. A mint azonban Vajda Péter sürgetésére a fantszemélyzet megszaporodott, még e felső osztályok is elkülönítve tanultak, bár olykor a csekély számú osztályok külön külön tanítása nem mutatkozott sürgősen szükségesnek. Vajda Péter a természetrajziakban, a magyar irodalomban s költészetben, Bloch (Ballagi) a fizikában, matematikában s a nyelvekben, Greguss Ákos a bölcseztiekben, Pecz Gyula a theologiai ismeretekben rendelkezvén kiváló szakképzettséggel s szerencsés és vonzó tanítási modorral, kiválólag befolytak a gymnasiumi tanulóság szellemi alakulására. Kedvessé és keresetté lett a szarvasi főgymnasium e jelesek vezérlete alatt, hogy aztán annál kinosabban érezhető legyen a hanyatlás a mindent felforgatással, sőt megsemmisítéssel fenyegető 1848., 1849 és 1850-es években. E lázas, izgalmas időszakot azonban, mint kivételességet, nem is lehet, nem is szabad az iskolai élet szabályszerű működésének és tovafejlődésének érdekében komolyan bírálgatnunk. A mikor a rohamosan alakuló s közérdekű események tanítanak, a mikor a családok s egyesek életsorsa a közállapotok földrengésre emlékeztető hatása alatt megrendül: akkor az iskolai élet keveset tehet az ifjuság szellemének fejlesztésére. Zivatarban és

sülyedő hajón nem űzünk tanulmányt, de űzzük az önvédelem, vagy az életmentés haláltusáját.

Midőn aztán a szabadságharcz lezajlása után a hatalom szava irányozta autonom jogaiktól megfosztott iskoláinkat: akkor a lényegében sok jót és üdvöset életbe léptető, de úgy keletkezésénél, mint alkalmazási módjánál fogva jogtalanságokat rakásra halmozó Organisations-Entwurf lett a szarvasi főgymnasium életében is szabályozó. Tanácsülések, tanár-értekezletek ez időről szóló jegyzőkönyvei szólnak aztán érthetően arról, hogy minő féltékeny gondossággal s óvatos tapintattal védték jogaikat a protestans iskolák és azok fentartói. Félreérthetlen bátorsággal harczolt ez időben a sokak által pánszláv-hajlamokkal gyanúsított jeles Plaesko István, akkori esperes, midőn a helytartó-tanácsnak és a közoktatási ügyekre való felügyelettel megbízott kormánybiztosoknak az autonomiát sértő germanisáló követeléseit, mint kivihetetlen és természetellenes tulzásokot szóban, feliratokban a történeti fejlődésre, jogfolytonosságra s eddigi gyakorlatra mutató tanúságos hivatkozásokkal czáfolta, elutasította s ezzel magát a protestans autonom tanügy érdekében a legkinosabb helyzetnek, szigorú megítélésnek, vádaknak, fenyegetéseknek, sőt büntetéseknek kitette. Mennél erősebb volt a támadás, annál szívósabb s bátrabb lett a védelem. Mennél magasabbak és nehezebbek lettek a szarvasi főgymnasiumra vonatkozó követelések, annál buzgóbb és fáradhatatlanabb volt az áldozatkészség azok részéről, kik úgy voltak meggyőződve, hogy a jog-

talán beavatkozással s idegen szellemű tanítási tervezettel, főleg a protestans életnézettel és felfogással ellentétben álló tankönyvek behozatalával az árulás trójai lovát csempészik be az erőszakoskodók a hazafias czélokot mindig hiven szolgáló autonom főgymnasiumokba. Korunk alig értheti meg e buzgóságot, melynek erőt és alapot adott a létérdekeiben veszélyeztetett magyar nemzet hazafias önérzete, s azon szívós jogérzet, hogy ha egyszer igazainkat önként feladjuk, örökre elveszítjük azokat.

És mégis — komolyan mérlegelve — a mai kedvező tapasztalatok mellett szelidre hangolt nemzeti közérzéssel szemben is, hálás elismeréssel kell megemlitenünk a bátorság és jogos önvédelem ezen magatartását, mely Plaesko István esperesben, s annak utódjában, Horváth Sámuelben, továbbá Domanovszky Endre, Haberern Jonathán és Tatay István igazgatókban esetenként fel-fel lángolt, midőn az autonom protestans iskola volt a hatalom procrusteszi ágyára vonszolva, hogy rajta a birodalmi egység érdekében a kor vezető férfiai a germanisálás műtétét megkísértsék, s ha lehet, végre hajtsák. Ez volt a hatalom és anyagi erő hareza az erkölcsi önérzet ellenében, mely ha soká tart bizonyosan végzetessé válik reánk protestansokra nézve. Csakhogy nem lehetett soká tartania!

A vezető férfiak ezen nyílt és önérzetes magatartása miatt nem is nyerhette meg a szarvasi főgymnasium a Bach-korszak alatt a nyilvánossági jogot 1850—1859-ig. A patentális mozgalmaknak is egyik vezérférfia volt 1857-ben Tatay István, az in-

tézet igazgatója. Vele mindenben egyetértettek tanártársai. Miután ők minden befolyásukat felhasználták arra, hogy a protestans és hazafias köztudatot felserkentsék, ezzel sem a világi sem a patentalis előnyök elfogadására hajlandó némely egyházi körök jóakarátát részükre kinyerni nem találtattak érdekesekeknek.

Csak az 1860-as évek alkotmányos szelleme szolgáltatott aztán az elnyomott s fejlődésében életképesége daczára megakasztott főgymnasiumnak megérdemlett jobb jövőt. Ez időszak azonban sokkal közelebb áll a mai nemzedék emlékezetéhez, hogysen arról részletesebben kellene megemlékeznem.

Ennek daczára még sem hagyhatom említés nélkül azon protestans autonom tanintézeteket szép reményekre jogosító mozgalmat, mely szerint a szabadabb fejlődésre alkalmat adó alkotmányos életelőnyeit felhasználta br. Prónay Gábor egyetemes felügyelő, ki 1860. október 7., 8., 9-ik napjain a protenstans középiskolák jeleseit oly czélből hívta össze szaktanácskozásra, hegy az újabb idő követeléseinek megfelelő oly tanítási tervet dolgozzanak ki, mely az egyetemes gyűlés által megvitatva s megerősítve, jövőre a protestans gymnasiumokban kötelezőnek tekintessék. E tanácskozás br. Prónay Gábor és Boleman István ikerelnöksége alatt összeült, tanácskozott s határozatait Müllner Mátyás és Kramáresik Károly jegyzők vetették papírosra s adták elő *«az ágost. hitvallásu tanárok tanácskozmánya által tett iskola szervezési javaslatok»* ezimén az egyetemes gyűlésnek. Az ág. hitv.

protestansok Magyarországi négy superintenden-tiájának egyetemes gyűlése 1861. őszén e javaslatot alapul véve s az összes protestans iskolai ügyek szabályozását magában foglaló részletekkel kibővitve elfogadta, megerősítette s a protestans iskolákra további intézkedésig kötelezőnek kimondotta.

Utóbb ismét szintén br. Prónay Gábor egyetemes felügyelő gyűjtötte össze acai kastélyába 1866 nyarán a protestans tanférfiak kiválóbbjait oly czélzattal, hogy az országos szervezkedések figyelembe vételével vizsgálják meg, bírálják és czélszerűen módosítsák az 1861-ben kötelezőnek kimondott tanítási tervezetet. Ezen tanácskozás az újabb kor tanuságait irányadónak véve oly részletes tanítási tervezet előkészítését tette lehetővé, mely a tartalmasságánál fogva bizonynyal minden paedagogus figyelmét érdemlő Organisations-Entwurf eszméit és hazai viszonyaink között gyakorlatilag értékesíthető tervezetéseit a protestans érdekekkel egyeztesse s iskoláinknak törvényes autonom uton olyan szervezetet adjon, mely a szigoru kritikát szégyen nélkül kiállhassa. E szaktanácskozmányok megállapodásainak kidolgozását a sokoldalú bölcsészre, Vandrák Andrásra, az eperjesi Nestor-tanárra bízták tisztársai. Jelesünk e feladatnak szépen megfelelt (1870) s akár a tantárgyak osztályok szerinti beosztására s tanmenetére, akár azok módszeres feldolgozására s feldolgoztatására, akár a tanári hivatás felfogására s a hivatalos szolgálatok teljesítésére, akár az ifjuság fegyelmezésére, akár az iskolai rendtartásra vonatkozó részei e

munkálatoknak oly tanítási, nevelési, tisztvársi, fegyelmi és kormányzási belátásra, felfogásra s jártasságra vallanak, hogy az ma is diesekedésünk méltó tárgyát képező végrendelete az önjerején emelkedő protestans tanférfiu kiválóságának.

Nem is hagyta el aztán később sem a Vandrák András által vetett alapot a protestans egyetemes közgyűlés, midőn egyetemes tanügyi bizottságát arra utasította, hogy az 1883. XXX. tvcziknek, vagy is a középiskolai közoktatási törvény országosan kötelező követelményeinek a protestans iskolák érdekeivel való megegyeztetését szem előtt tartva, dolgozza ki a protestans autonom gymnasiumok újabb tanítási terevezetét, melyet egészben véve a szarvasi főgymnasium ma is követ. E tanítási terevezet Batizfalvy István és Böhm Károly tollából került elő s 1884-ik év őszén az egyetemes gyűlés elfogadta, s kötelezőnek kimondta s 1888-ban a gymnasiumi rendtartással kiegészítette. Nem tartozik a szarvasi főgymnasium történetének keretébe bírálnunk e terevezeteket, vagy összehasonlitanunk azokat az állami terevezettel s akár előnyeit, akár hátrányait az egyiknek, vagy másiknak köz tudatra kozni. Még sem lesz azonban felesleges e terevezetekben a tantárgyaknak s azokra szabott heti óráknak kimutatását ide zárunk. Beszéljen ez a vázlatos kimutatás önmagáról önmagáért s vonja le abból egyéni felfogása szerint következtetéseit az olvasó. Azonban legyen másrészt megnyugtatta arról is, hogy ezen papirosra vetett terevezetek se nem annyira eltérők s ellentétesek, se

nem annyira hiányosak és fogyatékosak, hogy hivatását szerető s kötelességeiben hiven eljáró tanári testület a gondjaira bizott ifjuság tanulmányokban való szerencsés fejlődését egyiknek vagy másiknak alapján sikerrel meg ne oldhatná.

**Tantárgyak s azokra szabott heti órák szerint
tervezet következő**

Tantárgyak:	I.			II.			III.			IV.		
	Vandrák	B. Böhöm	Állami t.	Vandrák	B. Böhöm	Állami t.	Vandrák	B. Böhöm.	Állami t.	Vandrák	B. Böhöm.	Állami t.
Vallásstan	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Magyar nyelv s irod.	4	5	6	3	4	5	3	4	3	3	3	4
Latin nyelv s irod.	5	6	7	6	6	7	6	7	6	6	6	6
Görög nyelv s irod.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Német nyelv. s irod.	2	2	.	2	2	.	2	2	4	2	2	3
Történelem	.	.	.	2	.	.	2	2	4	2	4	3
Földrajz	3	3	4	2	3	4	2	3	2	2	3	.
Természetrajz . . .	3	.	.	3	.	.	3	.	.	.	2	3
Természettan . . .	.	.	.	.	.	.	.	.	.	3	.	.
Mathematika	4	3	3	3	3	4	3	3	3	3	3	3
Rajzoló geometria .	2	2	3	2	2	3	2	2	2	2	2	2
Philosophia	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Szépírás	1	.	1	1	.	1	.	.	.	.	.	.
Testgyakorlás . . .	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Éneklés	1	1	.	1	1	.	1	.	.	1	.	.
Heti órák:	29	26	28	29	25	28	28	27	28	28	29	28

a Vandrák—Batizfalvy—Böhm állami tanítási
képet mutat:

Vandrák	V.			VI.			VII.			VIII.			Heti órák:		
	B. Böhm	Állam t.		Vandrák	B. Böhm	Állam t.	Vandrák	B. Böhm	Állam t.	Vandrák	B. Böhm	Állam t.	Vandrák	B. Böhm	Állam t.
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	16	16	16
3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	25	28	30
5	6	6	5	6	6	5	5	6	5	5	5	5	43	47	49
4	5	5	4	5	5	4	6	5	4	6	4	4	16	22	19
2	2	3	2	3	3	2	2	3	2	2	2	2	16	17	18
4	4	3	4	3	3	4	4	2	4	4	3	3	22	21	18
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	9	12	10
3	2	2	3	2	3	2	.	.	.	.	.	.	17	6	8
3	.	.	.	.	.	.	3	4	6	4	4	4	12	7	8
3	3	4	3	3	3	3	3	3	.	2	2	2	22	23	25
.	2	2	.	2	2	.	2	2	.	2	2	2	8	16	18
.	.	.	.	.	.	2	2	.	2	2	3	3	4	4	3
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	2	.	2
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	16	16	16
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	4	2	.
31	31	32	28	31	32	29	34	32	30	34	32	32	232	237	240

Napjainkban aztán ezen osztályonként 28—34 heti órában kötelező s a főgymnasium egészét 232—240 órán át foglalkoztató munkabeosztás alapján működik a gymnasium. A szarvasi főgymnasium a Batizfalvy-Böhm-féle tanítási tervezet alapján áll s csekély eltérés mellett a tanulókat a kimutatott 237 órán át foglalkoztatja, bár ez óramenyységben benne értetnek a tornázás, a rajzolás, az éneklés is. Így mégis a tantárgyak váltakozásában van némileg a munka sulya s egyoldalúsága enyhítve.

Önkényt kínálkozik a hajdani s mostani főgymnasium munkakörének összehasonlítására a mondottaknál az alkalom. Könnyen belátható, hogy korunk erősen felfokozott követeléseinek eleget tenni tartozván a főgymnasium, sem az előirt tantárgyakból egyet mást elhagyni, sem az azok feldolgozására kiszabott óramenyységből sokat lealkudni a siker kockáztatása nélkül nem lehetséges. Azonban az emberszeretet munkáját űző nevelés azon szomorú tapasztalata még sem volna tán figyelmen kívül hagyandó, hogy a sokszor panaszolt túlterheltetés, — kivált ha az önértetesebb tanulók otthoni előkészülő tanulmányaira ügyet vetünk, — előli az ifjuság testi és lelki rugalmasságát, megbénítja befogadó képességét s nagyban elősegíti az újabb nemzedék fizikai, értelmi és erkölesi elernyedését. Pedig épen e legnagyobb czélt, *mely a fejlődő növendék testi és szellemi épségben, munkára való képességében és készségében keresendő, kockára vetnünk nem lehet s nem szabad, még a*

magában oly dicső szellemi képzés érdekében sem, soha.

Ki fogja korunk gymnasiumainak ezen ellentétes, de egyaránt nagy jelentőségű érdekei mérlegeléséből keletkező fogyatkozásait valamely a meglevőknél még czélszerűbb tanítási tervvel csökkenteni, vagy végkép megszüntetni? Lehet-e egyáltalán a körmönfontan megszerkesztett tanítási tervzet előnyével a tanintézetek életképességét is felfokozni, vagy ez kizárólag az egyetértő és hivatását őszintén szerető tanártestületek összhangos működésére háruló feladat lesz és marad örökre? Oly kérdések ezek, melyekre nem a meddő elmélkedés, hanem a jövő tapasztalat adja meg a választ.

VII.

Tanszellem a szarvasi főgymnasiumban.

Ha a tanítás szelleme alatt a tanítványok személyes alakulásában végeredménykép megnyilatkozó vallás-erkölesi öntudatosságot, jellemességet, az életet szabályozó eszmék iránti fogékonyságot és szolgálatkészséget s az erkölesi alapon nyugovó józan életnézetnek az együtt vezetett ifjuság megkülönböztethető jellegét adó befolyást értjük: ugy e miatt sem kell a szarvasi főgymnasiumnak, sem multjára sem jellemére gondolva, szégyenkeznie.

Az iskolában s azon kívül a társas életben szabályozzák a tanulót az iskola fegyelmi törvényei. Ezek azon erkölcsös józan közakaratnak s az intézetben elérhetőnek vélt nevelői feladatoknak kifejezői, melyeket az iskola vezetésével személyes felelősség terhe alatt megbizottak időnként közérthető módon tudtára adnak az ifjúságnak s maguk eljárásában s intézkedéseiben is irányadóknak tartanak. A legrégebb s legújabb fegyelmi törvények, melyeket alább olvashatni, kifejezik azt a nevelői czélt, melyet a békési ág. hitv. ev. egyházmegye által fentartott főgymnasium Mező-Berényben keletkezésekor s mai fennállásában maga elé tűzött.

Leges scholasticae, quibus studiosa juvenus scholae Mező-Beriniensis Anno 1803. subscribit.

I. Lectiones publicas diligenter frequentato, nec sine gravi causa, docerti semper insinuanda eas, megligitio.

II. Scholam justo tempore, bene praeparatus, rebusque necessariis instructus, adito.

III. Labores jussos domi solerter peragito.

IV. Ordini scholastico, qualieunque consituto, sine repugnantia obtemperato.

V. Superiores, utpote: membra Incl. as Vener. Senioratus, Magistratuales quosque publicos, officiales dominales, Docentes, praepositos et benefactores scholae, aliosque distinctiores, debito honore prosequitor.

VI. Templum die quovis, quem ecclesia festum esse jubet, intrato.

VII. Cum hospitibus eiusque familia, cumque commilitonibus honeste convivito.

VIII. Hospitium, sine scitu superiorum, nulla ex causa mutato.

IX. Popinus, compotationes, suspecta conventicula, lusisque omnes, qui ob quaestum institui solent, speciatim vero chartis pictis, fugito.

X. Recreationes solemnes ut sunt: saltus, feriae majales etc.: nonnisi cum indultu superiorum instituuntur.

XI. Hyemae hora 9 aestate 10 quivis domi suae esto.

XII. Fxtra hospitium proprium sub gravissima animadversione noctem extrahere nolitor.

XIII. Vicum sine insinuatione praevia non deserto.

XIV. Debita sine seitu superiorum non contrahito, contracta ad diem dictum deleta.

XV. In Colloquiis prudentia utitur maxima, neminem praesertim in rebus religionariis scandalisato aut confundito.

XVI. Rusticiorum, opificum et militum consortia, literarum sectatoribus incongrua, vitata.

XVII. Vitam studioso dignam et elegantia morum ornatam agito. Quod non vetat lex, hoc vetat fieri pudor.

XVIII. Beneficiarii, praesertim diligentia, moribusque optime compositis testent se beneficiis dignos esse.

XIX. Exortis simultatibus intra commilitones nemo iudicem in propria causa agere audeo, sed nec ad forum competens deferto.

XX. Legibus his, fidei datae loco, omnis subscribita.

Az évente fenforgó tapasztalatok arányában aztán ezen eredeti iskolai törvények újabb és újabb szakaszokkal bővültek.

Ma az év elején egybegyűjtött tanulótság előtt felolvassuk s megmagyarázzuk a szarvasi főgymnasiumnak hat pontba összefoglalt fegyelmi törvényeit, melyek a vallás erkölcsi *életirányt*, az iskola kötelességeihez való *felvétel s abban megmaradást*, a tanuló kellő *foglalkozását, a lakásadókhöz való magatartását, a társadalomban való viselkedését s a közlött törvények iránti tiszteletét* részletezik s aztán a felsőbb osztályok előtt felolvassuk és megmagyarázzuk a következő

FELGYMNASIUMI FEGYELMI REND.

1. Óra- és munka mulasztás, úgy későn jövetel s egyéb rendbontás esetei az osztálynaplóba jegyeztetnek. Igazolatlan óra- és munka mulasztások bizonyos száma, úgy általában vétkes hanyagság miatt az *illetők javítási, esetleg kirekesztési kérdés alá* kerülnek.

2. A szorgalom kellő sikerének s a jóra való jellemalakulásnak egyik alapfeltétele a *rendtartás*, még külsőségekben is. Innét folyólag osztálytermében kiki foglalja el és következetesen tartsa meg az önválasztotta helyet, — nem változtatva ezt az osztályfőtől is helyeselt komolyabb ok nélkül; — továbbá a tanár előadásának folyamatát, saját gondolkozása fonalát s a társak figyelmét ne zavarja óra közben való kimenés, nem figyelmeztetésnek feltüntetése, nem oda való szövegek olvasása, sőt még más órára szóló előkészületek által is; hasonlóan megtiltatik a tanórák előtt vagy szünpercek alatt való éneklés vagy dulakodás, nemkülömben az ablaknyitogatási, kikönyökölési vagy fej kidugdosási cynismus.

3. *Osztályteremnek és butorzatának* mint iskolai vagyonnak kiméltéséért és mint művelt ifjak munkahelyének tisztán, esimesan tartásáért a rontók vagy tisztátlankodók egyenkint, szükség esetén az osztálybeliek összesen felelnek helyrehozási és kártérítési kötelezettséggel. Ízék- és sár-behurcolás, befirkálás, piszkítás, metélés, törés, rúszint jogtalan cselekedet minőségében, részint és még inkább mint rút vagy vad lelkület nyilatkozása üldöztetik.

4. *Otthoni dolgozások*, főként magyar nyelven, az ifjak alaki és

tartalmi művelődésének legigazabb fokmérői lévén, ezek komoly tanulmánynyal viendők, támaszkodva eleve ismertetett mintaművekre és tanodailag készült műtervekre, ugyszinte tartalmazó olvasmányokra, melyekre a stílvezetők részéről történik utalás. Érdemesebb dolgozatok nyilvános méltatásban részesítendők.

5. *Tanulási álság*, így a dolgozáshoz nem nélkülözhető eszközök nélkülözése a tan- és segédkönyvekkel, különösen nyelvtanokkal és szótárakkal való ellátatlanság; ugyszinte plagiummal bejegyzett auctorok használása, kész fordítási vagy magyarázási műveknek önpreparatív gyanánti szerepeltetése nemcsak mint kötelességmulasztás, de mint ferde észjárás és csaló jellem mérlegettelik.

6. A tanuló sajátos tisztább gondolatkörével és rugalmas erőt megkívánó magas feladatával ellentétes szórakozásoknak, illetve annak testi lelki épséget veszélyeztető üzemeknek gátlása végett — *kávéház- és korema-látogatás*, megrótt, sülyedt egyénekkel való társalgás *kirekesztéssel szüntetik; színház vagy táncszívalom látogatására*, ugy a város határából bármi czím alatt leendő távozásra nézve szigoruan megköveteltetik az osztályfőtől *esetről esetre egyenkint kérendő s körülmény szerint megadandó engedély*. A 17 évet betöltött ifjak, ha ugyan egy mellözhető szükségletől önként lemondani szöb- nek nem találának, *dohányzásukkal szoritkozsanak szállásukra*, más helyütt vagy nyilvánosan üzve az mint oly kirívó vonás, mely a tanulókat más ifjak felett kitüntető szerénységgel összehangzásban nines, megrovatik, még pedig esetleg némi bírsággal is, jótékony célra.

7. Növendék ifjak még a tisztesség határán belül is kell, hogy mindent, mi a tanulói feladatra képtelenítő, vagy a tanév elvesztésére vezetó izgalommal és szórasztással járna, okosan és szigoruan elmellőzzenek. Ez okon egyáltalán *nem engedhető*, hogy gymnasiumi növendékek *maguk rendezzenek színv előadást, vagy táncszívalmat*, habár ez utóbbi majális czímet viselne is. Innét folyólag van tiltva a majálist egy ártatlan díszes tanuló s tornászi örömmünnep jelleméből kivetkőztetve, közönséges éjszakai vagy késő esti táncszívalom-má tenni.

8. *A tanulói szállásokat* a tanár urak koronként ifjuság barátokul látogatják nem más, mint avval a gondolattal, hogy a szállási viszonyok élet- és egészségnnek eléggé kedvezők s a tanuláshoz elég nyugalmasak tartoznak lenni: mihezképest ott erkölcsi s anyagi tisztátalanság, esődülések és pajtáskodások megtüretni nem fognak. A fogadott szállást változtatni csak is az osztályfő engedelmével *szabad*, illetve ennek meghagyására *kell* is.

9. *A vasárnap délelőtti istentiszteletek látogatása*, ugy a közös úrvaesorában való részvétel minden illetőre nézve tartozó kötelesség s kik ezt elmulasztják, vallásos érzület dolgában teszik ki magukat komoly megrovatásnak.

A tanárértekezletek s tanácsülések jegyzőkönyvei s egyes kihágási esetekre vonatkozó határozatai pedig, melyeket kivonatozni tömegességüknél fogva alig lehetséges, tanuskodnak arról, hogy a tanuló-ságot minden ballépésért, különösen jellemben vágó hitványságért szigorú fenyítéssel kijózanodásra bírta az iskolai hatóság, vagy ha a kivételes és nem kezelhető alakok példája az együtt élők tömegére kártékonynak bizonyult, csendes, vagy nyilvános kizárásra itélni sohasem késlekedett.

A magyar nemzeti öntudatnak s hazafias jó szellemnek tanubizonysága gyanánt méltónak találok a fölemlítésre, hogy már a főgymnasium létesítésekor kifejezte a fentartó esperesség azon ezélt, melynek elérésére Mező-Berényben a magyar, német és tót nyelvet beszélő vegyes ajkú lakosság befolyására számítva inkább volt remélhető, mint bárhol másutt, hogy t. i. az ide sereglő s tán születésénél fogva nem magyar anyanyelvű tanuló épen *a magyar nyelvet gyakorlatilag* mennél tökéletesebben elsajátítsa. Meggyőződhetni a főgymnasium évkönyveiből arról is, hogy már 1809-ben nt. Berey István, m.-berényi ev. reform. lelkész, Oertl Zacharias paptársának példáján fölbuzdulva, a tanításban önként részt vesz s a magyar nyelv és irodalom tanítására vállalkozván, magyar nyelven tanítja a hazai történetet, földrajzot és statistikát, oly időben midőn a tudományos képződés nyelve országszerte csaknem mindenfelé a latin volt s a műveltebb körök társaságában mindenütt a német szó uralkodott. 1810-től ösztöndíjakkal vannak ki-

tüntetve és serkentve azon m.-berényi gymnas. tanulók, kik a magyarban — főleg ha nem magyar eredetűek — a legszebb haladást mutatják. Báró Podmaniczky János, mint az esperesség azon kori felügyelője több éven át sajátjából fizeti azon tanárt, ki a magyar nyelvet s irodalmat tanítja, sőt az 1826-ban tartott esperességi közgyűlésen határozatilag kimondatja, mikép mindazon theologusok, kik a m.-berényi főgymnasiumból kerültek ki, papi pályájukra való alkalmazásukat előzőleg egy-két évre arra kötelezendők, hogy a m.-berényi főgymnasiumban a magyar nyelvet és irodalmat tanítsák s ezzel hálálják meg iskolájok, hazájuk s nemzetük iránt a multban velük szemben teljesített szolgálatakat s gyakorolt jótéteményeket. Ezen esperességi határozat értelmében aztán Kristóffy Sámuel, ki később nagylaki pappá s békési esperessé lett, Oertl Ferencz és Major Pál papjelöltek ilyen alkalmazásban ifju lelkesedésük s hazaszeretetük egész erejével tanítanak s terjesztik a hazafias jó szellemet addig is, míg utóbb alkalmas tárgyi beosztás és megfelelő személyi változások mellett e tantárgy is rendes tanárra bizható.

Hogy eztán ebben az irányban Vajda Péter korszakot alkotó befolyása, Greguss Ákos, Pecz Gyula buzgólkodása és szakképzettsége a fokozódó igényeknek mily mesterileg megfelelt e munkakörben, annak emlékezetes tanúsága a tanulósnak azon hazafias lelkesedése, mely a negyvenes években mindenkit áthatott s 1848-ban hőssé avatta a zsenge ifjat s néptelenné tette a szarvasi főgymna-

siumot, midőn a veszélyben levő haza hívó szavára tanárok s tanulók a toll helyett a kardhoz nyultak s vérrel irták be neveiket hazai történetünk emlékkönyvébe.

Az elnyomatás idején a hazafias jó szellem, mint a magyar nemzet irodalmához s történeti hagyományaihoz ragaszkodó hűség és mint a germanisáló törekvésekkel szemben fölmerülő passiv ellenállás találta meg a főgymnasiumnak és tanulóóságának kebelében méltó kifejezését. Ez időben Domanowszky Endre s kivált Tatay István igazgatása és vezetése mellett, utóbb évek sorozatán át Zsilinszky Mihály, Mihálfi József, Benka Gyula, Chovan Károly, Moravesik Géza, Krajcsóvics Soma és Valentinyi Jenő hazafisága által lett a felső osztályok tanszéke a magyar nyelv és irodalom s a hazai történet tanításának kapesáiban a nemzeti önérzetnek s hazafias jó szellemnek ápoló tűzhegyévé. Kötelességek teljesítésével nem illő dicsekedni! Teljesen igaz. Ezek fölemletéséből azonban nem is a dicsekvés, de a nevelői irány jellemzésének hangjai szólnak felénk, midőn a szarvasi főgymnasium tanszellemét ismertetni óhajtjuk.

Ezek mellett a protestans vallásos öntudatnak s a személyes felelősség törhetlen érzetén alapuló erkölcsi jellem fejlesztésnek tervszerű munkáját is gyakorolta mind e mai napig a szarvasi főgymnasium, melynek tanárai kezdetben nagyobbára tanári szakképzettségükön felül theologiai tanulmányokat végzett papjelöltek, vagy épen főlshentelt papok is voltak, kik nemesak a tanulóóság val-

lásos szellemét irányítani látták hivatásuknak, de személyes példaadással, erkölcsi jellemük tisztaságával, becsületes jó hírnevük fedhetetlenségével kivánták a velük együtt élő tanulósgot megnyerni ama jobb, nemesebb életirány számára, melyre az embert vallásos meggyőződése kötelezi. A tanárok közül többen a templomi szószéken föllépni épen nem vonakodtak, mert egyrészt ez által tették a templomot az ifjuság számára otthonossá, másrészt így kötötték össze az iskolát az egyházzal és közönséggel, mely a közös szellemi táplálék befolyása alatt megszerette azt a vallásos irányu iskolai személyzetet, mely iskolában, templomban s életben kötelességeinek emberül megfelelni képes volt. Skolka András, mint kedves egyházi szónok, nemcsak a m.-berényiekre hatott, de midőn a békésbánáti esperesség délvidéki egyházainál a m.-berényi főgymnasium érdekében gyűjtéseket eszközölt, a templomi szószékeken is többször bemutatta magát. Mint jeles egyházi szónokot ismerte és hívta meg azután az Ó-Verbászi gyülekezet megüresedett papi állására. Jankovich János szintén az igazgatói székből lett a lajosfalvi egyházba meghíva és megválasztva. Benka Ádám német és tót nyelven a m.-berényi gyülekezetek előtt oly sokszor szóno-kolt, hogy kortársai tréfásan paptanárnak nevezték. S az intézetnek ez iránya fenmaradt csaknem napjainkig, míg a tanárképzést az országos törvény szabályozván, a széleskörü tanári előképzés a protestans tanférfiakra nézve a theologiai tanulmányok végzését ha nem is fölöslegessé, de mind nehezebbé

teszi. Vajda Péter, habár bölesészeti önálló felfogásával s a természetet istenítő költői lelkesedésével sokszor tulesapongott a szorosabb értelemben vett protestans egyházi felfogás határain, mégis kezdeményezője volt azon mozgalomnak, hogy a szarvasi mívelt közönség felekezeti különbség nélkül látogassa a vasárnapi szabad előadásokat, melyeket ő a nagyobb tanulóság bevonásával a főgymnasium nagy termében tartott. Ezen előadások ideje alatt nyert erőt a vágy s jutott kifejezésre ama követelés, hogy Szarvason a míveltebbek számára vasárnaponként magyar istentisztelet legyen tartva. Vajda Péter halálával ezen közszükség követelése folytán lett aztán a sok oldalú tudós, Pecz Gyula pap-tanárrá megválasztva, ki midőn ezen állásáról életveszélyes betegsége miatt 1853-ban lemondani volt kénytelen, helyét 1855-ben Lányi Gusztáv foglalta el ugyanazon minőségben. Már előbb s Lányi Gusztáv lelkészkedésének idejében is többször fölmerült az eszme, hogy a közönséget és tanulóságot az által kellene a templom buzgó látogatására szoktatni, hogy az arra vállalkozó tanárok időnként váltakozva végezzék az egyházi szónoklatokat. Ezért aztán a theologiai képzettségű tanárok, Molitorisz Adolf, Szemian Dénes, Lukesch Floris, Kicska Dániel, s később Mihálfi József, Zsilinszky Mihály és Benka Gyula vállalkoztak is arra, hogy a tanszék mellett a szószéken is bemutassák tanulmányaikat. Ezen időnkénti kísérletek nem azzal a célzattal történtek, hogy a különben is eléggé elfoglalt tanárt munkakörétől elvonva megterhel-

jék; hanem hogy a tanulótság és a közönség lássa és érezze, hogy a protestans iskola és templom rokon czélnak, hasonló feladatoknak szolgálatában álló intézmények s maga a nyilvános istentisztelet lényeges feladataiban oly tanítás, melynek a szakilag képzett lelkész mellett igazi vallásos műveltségű tanár is emberül megfelelehet.

És végre ép így a főgymnasium jó tanszellemeét igazolja az a körülmény is, hogy tanárainak vezetése mellett sohasem zárkózott el a szarvasi főgymnasium a közélettől. A társadalom öröme, bánata, hazafias ünnepe s gyásza sohasem hagyta az iskolai ifjuságot érintetlenül. Megmozdult az, mint a mesés tengerszem, a nagy tenger minden habverésére. Hogy pedig aztán a tanulótság ne csak az iskola, de az élet számára készüljön elő, a nagyobb s megbízhatóbb tanulókat a közös étkezésnél felügyelőök gyanánt alkalmazta a szarvasi főgymnasium hajdanta ép úgy mint napjainkban is. Utasította s lekötelezte az értelmesebbeket s jobb felfogásuakat arra is, hogy gyengébb s nehézkesebb tanuló társaik tanításában segédkezzenek. Utóbb ez a gyakorlati foglalkoztatás, ez a megbízásból eredő felelősség, ez az egyes kiválóbbak tapasztalható előnyeit értékesíteni törekvő gondosság odáig terjeszkedett, hogy a fürdésnél s uszásnál az ügyesebbek és bátrabbak, a tornázásnál az öntudatosabbak és erősebbek jóakaratu segédkezésére számított az iskola, midőn kitüntető megbízásokkal felruházott egyeseket, hogy ezzel is az önképzésben a nemes versenyt s személyes és egyéni

hasznavehetőséget elősegítse. Ma az önképző Vajda kör tisztí állásai, a majálisi rendezőség sok gondja, a gyorsírók körének évente megújuló szervekedése, könyvtárban, tornázásnál, közétkezésnél igénybe vett segédkezése a kiválóbbaknak biztosítja részünkre azt az előnyt, hogy tanuláságunk együtt érző, testvéri kötelékben egy cél tudatában együtt fejlődő élő szervezet, mely a maga érdekeit szolgálja, gondozza s előmozdítja s a folytonos irányítás, ellenőrzés s mesterséges befolyásolás munkáját megkönnyíti s olykor fölöslegessé is teszi. A józan önfegyelmzésnek ezen előnye abban is nyilvánul, hogy felekezeti ellenszenv, rang és osztály különbségekből gyakran támadható gunyolódás, nyelv és nemzetiségi különbségekből eredő feszültség és gyűlölközés az ifjuságot nem mérgezik, nem bősztik, sőt ellenkezőleg az általános emberi és közös célok derengő sejtése s a hazaszeretnek nemesítő befolyása anynyira megszelidíti még a zordon kedélyűek vadságát is, hogy ilyen okok s kihágások miatt büntetnünk, vagy csak beavatkoznunk is ritkán kell.

A társulati vállalkozás közérdeke, a nyilvánosság ellenőrzése, a tanulmányokban való szorgalmatoskodás, a vezető tanférfiak iránti tisztelet, engedelmesség, szóval ez a mindenben kifejezésre jutó *tudatos önfegyelmzés teszi a főgymnasium jó tarszellemét*. És ha ebből a nevelői érdekből gondolunk a szarvasi főgymnasium messze multjára s jelenére — bár egyes kifogásolható esetek, mint az átvonuló fellegek, rövid időre el fedik a

napot — eléggé kedvesnek, derültnek s tisztának tüntetik fel a tapasztalatok a gondolkodva szemlélkező előtt iskolai életünk égboltozatát.

VIII.

A főgymnasiummal kapcsolt mellékintézetek keletkezése s mai állapota.

A fentartó egyházmegye, midőn 1802-ben főgymnasiumát létesíté Mező-Berényben, már akkor az intézet fentartásának egyik fő indító oka az volt, hogy majdan a vidék protestans népiskolái innen fogják nyerni az alkalmas, több élő nyelvet beszélő tanítóikat. És valóban azon szorgalmas, de szegény sorsu prot. tanulók közül, kik felsőbb tanintézeteket a gymnasium végeztével nem látogathattak, többen a m.-berényi főgymnasiumból közvetlenül tanítói állásokba léptek s fenmaradt levelezések bizonyítják, hogy különböző egyházak előjegyeztek magukat azon czélból, hogy nekik a m.-berényi főgymnasium jóra való tanítókat küldjön. És a főgymnasium e várakozásnak telhetőleg meg is felelt. A főgymnasiumnak 1833-ból fenmaradt vázlatos története említi, hogy az iskola kötetlenségéből a harmincz év lefolyása alatt 40 nagyobb tanuló vált néptanítóvá.

Hogy a főgymnasiummal kapcsolt ilyen tanítóképzés hiányos lehetett, mutatja azon körülmény, melynél fogva a tanári kar többször, de különösen

1833-ban kibocsátott értesítőjében is sürgeti, mikép a zene- és ének-oktatás czéljából, továbbá a tanítókká válni akarók különleges tanítására gondolva, szükséges és elodázhatlan az alkalmazott tanárok számát szaporítani. Nem szabad azonban megfledkeznünk arról sem, mikép ez időben országosan mindenfelé gyenge lában állott a tanítóképzés ügye. A nagy városok normalis iskolái mellett a tanítóságra készülő ifjak gyakorlati képzése, ugy a mint azt Felbiger tervezte s Mária Terézia és II. József életbe léptette, kevés alaposságot és ügyességet adhatott a leendő tanítóknak. A m.-berényi főgymnasium a felső osztályokban tanítói pályára készülőket a kisebb tanulók mellé házi tanítókul állítá s ezek aztán a tanárokkal összeköttetésben állván, nem csak ezek utasítása szerint képezték magukat, de a főgymnasium tanítási érdekeit is előmozdították. Már azon protestans felfogással összeillő intézkedésről tettem említést, hogy br. Podmanyiczky János felügyelő indítványára elhatározta az egyházmegye, mikép a m.-berényi főgymnasiumból kikerült s kivált annak jótéteményei mellett iskoláikat végző theologusok, mielőtt papi állást foglalnának, az iskolai tanács bizalmas megkeresésére legalább egy évig tanárkodni tartoznak a főgymnasiumnál. Ezen intézkedésnek is meg volt az a jó oldala, hogy a tanítás körében is próbálkozó lelkész jobban megtudta becsülni a vezetése alá kerülő tanférfiakat s tapasztalatai alapján tanácsosal, utasítással s példaadással is támogathatta a tapasztalatban gyenge kezdőket.

Mind a mellett, hogy sokan sürgették a tanítóképzés ügyének tovafejlesztését, ez érdekében a sokfelé igénybe vett esperesség nem sokat tett, s tán szegénysége miatt nem is sokat tehetett. Csak 1845-ben mozdult meg ez ügy az által, hogy a szarvasi tanítói kar a tanítóképzés korszerű eszközölését sürgette s Chovan Sámuel és Zvarínyi Lajos tanítók önkényt felajánlották e czélra szolgálataikat s díjtalanul magukra vállalták azok zene- és ének-tanítását, kik majdan a tanítói pályára óhajtanak lépni. Folyt is aztán a zenetanítás több kevesebb eredménnyel. Midőn aztán a tanulótság érdeklődése e vállalat iránt fokozódott s a munka megszaporodott (1846–1847-ben) Hankus és Podhradzky ügyesebb zongorázó tanulók tanári utasítás és ellenőrzés mellett szintén bevonattak a tanításba s legalább technikai ügyesedés tekintetében szép sikert értek el tanítványaikkal. A tanítói pályára készülők előnyére Plaesko István esperes a tót nyelv tanítására s a katechetikai oktatás módszerintanának előadására önkényt vállalkozott. Sokat lendített a tanítóképzés ügyén Hajdu László fiatal ügyvéd is, ki sok oldalú zenészeti képzettségénél fogva a tanulótság ingyenes zenetanítását s különösen a vonós hangszerek kezelését vállalta magára. Ugyan ez időben Bloch (Ballagi) igazgató ösztönzésére a tanítóságra készülők üres óráikban bejártak a gymnasiumi alsó osztályok tanóráira, látogatták a legközelebb fekvő népiskolákat s ezen szemlélköző öntanítás után a tanítók ellenőrzése, utasítása s bírálata mellett próbálkoztak is egyse

tantárgyak tanításával, Mind e szakképzésnek véget vetett aztán 1848. Ezután következett a pangás és tengődés, melyben megapadt a protestansok életkedve s bár féltették iskoláikat, de alig tehettek valamit azoknak meggyőződésükkel egyező továbbfejlesztésére. Csak 1860-ban, a szabadabb időszak serkentő hatása alatt, vette fel aztán Tatay István indítványára és nagytudományu Pecz Gyula m.-berényi lelkész tervezése alapján a fentartó egyházmegye a tanítóképzés ügyét a szarvasi főgymnasiumban. Előbb három utóbb két tanfolyamu tanítóképző volt tervezve s életbe léptetve, melybe fölvetettek a főgymnasium VI. VII. VIII. osztályának azon ág. ev. növendékei, kik néptanítói pályára lépni óhajtottak. Ezek a legtöbb tantárgyat megfelelő gym. osztálytársaikkal a főgymnasiumban együtt hallgatván, jövődő foglalkozásukra tekintve külön tanulták a neveléstant, a tanítástant, a népiskolai tanítás módszertanát, a zenét, az éneklést s látogatták a legközelebb fekvő egyházi népiskolákat, olykor azokban a tanítással is próbálkoztván.

Haviar Dánielnek, mint s békési ág. ev. egyházmegye azonkori esperesének, ki a tanítóképzőnek ezen szervezetéből folyó fogvatkozásait ismerte, az volt a terve, hogy a tanítóságra készülők végezzék előbb zavartalanul a főgymnasium összes tanfolyamait s maradjanak iskolázásuk kilencedik évében a szarvasi tanítóképző kötelékében, hol aztán az első évi theologusokkal együtt tanulnának oly tantárgyakat s üznének oly gyakorlati képzést, melyre a főgymnasium felső osztályaival

kapcsolt tanítóképzőben nem jut sem kellő idő, sem alkalom. Az esperesség a nagy szellem tekintélye előtt meghajolt. 186^{1/5}—186^{6/7}-ig három tanéven át a theologia első tanfolyamával kapcsolt oly tanítóképző szerveztetett Szarvason a főgymnasium kötetlékében, mely bővebb elméleti képzést nyújtott a leendő tanítóknak, mint az előbbi, de gyakorlati képződésre — különösen gyakorló iskola niányában — így sem volt sem idő, se kellő gond fordítható. Tanítottak aztán a főgymnasium fölé épített ez intézetben Tatay István, Kieska Dániel, Zsilinszky Mihály, Benka Gyula, Lányi Gusztáv, kik oly buzgósággal karolták föl a gymnasiumi munka körén kívül eső theologiai, nyelvészeti, bölesészeti tanulmányokat, hogy inkább önfeláldozó munkájok, mint az intézet újabb szervezete következtében mutatkozott tán valamivel nagyobb siker, mint előbb, a tanítóképzésben. Haviár Dánielnek 1867. november 5-én bekövetkezett halálával ez intézet is haldoklott s az 186^{7/8} tanév kezdetén ezen alakjában elenyészett, hogy mostan már a főgymnasium V. VI. VII. VIII. osztályaival kapcsolatban négy tanfolyamu intézetté alakítva tovább folytassa bizonytalan s szervezeti bajok miatt sok kifogást keltő működését mind e mai napig. Szeberényi Gusztáv, akkori esperes, indítványára az ekkép berendezett tanítóképzőben több súly lett ugyan fektetve az ifjak gyakorlati irányítására s korlátok közé szorították a kiskorúak tanulási képessége mellett úgy se sok eredménnyel biztató elméletet, bár csakhamar érezhető lett ezen intézkedés hiá-

nyossága is, mert sohasem lehetett a gymnasiumi tanórák nagy tömegébe kevés tanerő mellett alkalmasan beilleszteni a képzőbeli tantárgyak és tanulmányok országos intézkedések miatt időnként folyton szaporodó tananyagát s tanóráit. Ezért előbb 1869-től a latin és görög, majd 1878-tól a matematika és német tanulása alól is föl lettek mentve a képzősök s az így nyerhető tanórákban vették elő a törvényileg kötelező újabb tantárgyakat u. m. az egészségtant, gazdaságtant, alkotmánytant, népiskolai szükségekhez szabott számtant, zenét, éneklést és rajzolást. Azonban így is azon szomorú meggyőződés üli meg lelkünket, hogy vagy még önálóbbá teendő a tanítóképző, — mihez a tanárok létszámának költséges megszorítása szükséges, vagy szerény anyagi helyzetünkben ki kell békülnünk e fejlődéssel s legfeljebb arra kell gondot fordítanunk, hogy mielőbb oly gyakorló iskolát hozunk a képzővel kapcsolatba, mely épen a gyakorlati ügyesítést s főleg az egyes népiskolai tantárgyak sok próbálkozásból nyerhető módszeres feldolgozását mozdítsa elő a tanítóképzőre készülőknél.

Átmenetesen ugyan ilyen mellékintézete volt a szarvasi főgymnasiumnak a theologia első tanfolyama, melynek nyomait már az intézet keletkezésénél a Mező-Berényben föltalálhatni, hol Oertl Zacharias a theologiai pályára készülők számára bibliai magyarázatokat, héber nyelvet új-szövetségi hellen nyelvet tanított s theologiai vitaközásokat vezetett egyházjogi, hittani és erkölestani tételekre kiterjeszkedvén. Kevés értékű és eredményű lehe-

tett ugyan ez a magában álló, kiszakított s rendszeres egésznek nem vehető tanítás; de mint kísérletezés fentartotta magát. Legfeljebb abban rejltett a siker némi biztosítéka, hogy az öntanulásra alkalmas korosabb tanulótság tanáraival naponként érintkezve, a személyes összeköttetés serkentése alatt becsületbeli kötelességének érezte tanulmányt űzni abból, mi a naponkénti társalgás tárgyát képezte. Oertl Zachariásnak ereje a theologiai képzettségben állván, lelkes tanításának ezt a theologiai irányát és protestáns szellemét végiglen fentartá. Csak akkor hanyatlott alá buzgólkodása, mikor korának súlyát kezdé érezni. Ekkor aztán betegeskedésére s magas korára hivatkozva felhagyott az önkéntes tanítással, (1830) melyben hosszú időn át oly tevékenyen osztozott. Oertl Zachariás ezen visszavonulásával hanyatlott a theologia képzés s több mint egy évtizeden át legfeljebb a vallás-erkölestani tanításra szorítkozván, ugy a mint azt a főgymnasium tanítási terve előírta. Később Vajda Péter, Bloch (Ballagi) Mór és Plaeskó István elevenítették fel újra a theologiai képzés ügyét, ugy, hogy 1845—1848-ig a főgymnasium azon tanulói, kik papi pályára lépni óhajtottak, különleges oktatást nyertek Vajdától a szónoklásban, Blochtól a héber nyelvben s Plaeskótól a gyakorlati theologia egyes tanulmányaiban. Nem lehetett azonban ezen kísérletezés sem valami bevégzett szakképzettségre vezető, mert sem tervszerű egészlet nem nyújtott, sem a tanulótság részéről, tekintve a részt vevők csekély számát, kellőleg fel nem karoltatott.

186 $\frac{1}{5}$ -ben aztán a vezér szerepére kiválólág hivattott Haviár Dániel esperes fáradozott egy első évi theologiai tanfolyam létesítésén és fentartásán, vezetve azon reménytől, hogy a 400 ezernyi létszámot tevő bányai nagy egyházkerület magához illő áldozatkészséggel előbb utóbb jól szervezett theologiai intézetet lesz kénytelen létesíteni s bizonyosan olyan nagyobb protestans egyház és főgymnasium körében lesz azt legkönnyebb szerveznie, hol tanerőkben nincs hiány s hol a lelkészi pályára készülő tapasztalatból megismerheti az előtte megnyilatkozó protestans szellemet s a jól szervezett egyházi életet. E szép tervet, az alkotó nagy szellem jövőre vonatkozó e szép álmát, a sirba hanyatlóval együtt (1867.) talán örökre eltakarta a halál szemfödője.

A tanítóképzővel kapcsolatban, de a gymnasiumi tanulók képzésének érdekében is, keletkezett 1860-ban, a főgymnasium mellékintézete gyanánt, a zeneintézet. Voltaképp már 1845-ben Chovan Sámuel és Zvarinyi Lajos szarvasi tanítók önkénytes ajánlkozásukkal alkalmat adtak arra, hogy a zene iránt érdekfűző tanulók kisebb csapatokban tanulhassák a zenét, főleg a zongorajátékot. Bővült a tanítás ezen köre azzal, hogy Hajdú László, fiatal ügyvéd, 1846—1847-ben a vállalkozó tanulókat a vonós és fúvó hangszerek kezelésére ingyen oktatta egyrészt azért, hogy a tanítóságra lépők az ének-
oktatást a hegedű kezelésével könnyítsék, másrészt, hogy a kiválólág ügyesekből tanulói zenekart szervezzen a fáradhatlan művész. Mind eme vállalatok azonban múlt tünemények voltak a főgymna-

sium életfejlődésében, melyeket megfojtott 1848-nak a közérdeklődést más irányba terelő izgalma. Csak 1859-ben határozta el a főgymnasiumot fentartó egyházmegye azután, hogy az ifjuság, de főleg a tanítói pályára készülők érdekében nyolcz szárnyzongorát szerez s a tanításhoz szükséges egyéb felszerelésről is gondoskodik s megindítja a tömeges zenetanítást. Kínálkozáván aztán a zenetanításhoz az alkalom, a tanítóképzőbelieken kívül 36–48 növendéke is volt a zeneintézetnek évente mintegy 18–24 évi egymásutánban. Tanítottak pedig az ekkép szervezett zeneintézetben a különböző tanévekben alakuló zenecsapatok arányához képest Delhányi Zsigmond, Mihálfi József, Chovan Zsigmond, Benka Gyula, Benka Pál, Kieska Dániel, Moeskónyi Ágoston, Csernák János, Varga József s legutóbb Adámy Rezső zenéhez értő, vagy épen zenészeti szakra képesített tanárok és néptanítók. Utóbb azonban e foglalkozási körben némi elkedvetlenedés állott elő. Észrevették a tanulók és azok szülői, hogy a művészeti tökély hosszú szorgalmas tanulmány után is csak kiváló egyesekre mosolygó széleslyes istennő. Belátták azt is, hogy az aránylag olesó (tiz hónapra fizetett egy-egy 20 frtot) tömeges tanításnál legfeljebb a zene elemeit tanulhatni meg, a minők az ujjak ügyesítése, némi olvasási jártasság és biztosság s kellő tájékozás az összhangzat-tanban; igazi művészi kiképzésről azonban nem szabad álmodozni. Így aztán a tanulók s tanárok belefáradván e munkába, elkedvetlenedtek anynyira, hogy most már évek óta zenecsapatok a gymnasium-

beli tanulókból nem igen alakulnak s a zenetanítás leginkább csak a tanítóképzőbeliekre szorítkozik. Napjainkban némileg fokozódik a szellemi képzés ezen ágazata iránt a tanúlóság érdeklődése, bár azt most is inkább a vezető művészi egyénisége s nem épen a dolog iránti komoly vonzódás indítá meg, úgy anynyira, hogy még mindig a jövő feladata a szellemi képzés ezen ágazata iránt megteremtenuink s fokoznunk a műveltség által élesztett szükségérzetet.

A tanúlóság önkénytes vállalata gyanánt a protestans gymnasiumok körében mindenütt keletkeztek már 1835–40-ben a magyar nyelv mívelését, irodalmi jártasságot s szépiészeti izlést előmozdítani célzó egyesületek. A m.-berényi főgymnasiumban Molitorisz Adolf a magyar verselésben, a Szarvasra áttelepített intézetben Magda Pál a magyar szónoklásban vezették szép eredménnyel az ifjúságot, bár még ekkor külön szervezettel bíró s tanári felügyelet és ellenőrzés alatt álló társulás tervezetett csak, de nem létesült. Voltakép Vajda Péter költői lelkülete, írói hírneve és a szorosabban vett tanári teendőkön kívül is közhasznú munkát kereső önfeláldozása léptette életbe az önképző kört az által, hogy vasárnaponként maga is felolvasásokat s szabad előadásokat tartott a művelt közönség előtt, melyekben vallásbölcselet, ethikai kérdések felett elmélkedett s a természet istenítését költői felfogásának eredetiségével s mélyelműséggel űzte, bár ezzel sok félreértésnek, megrovásnak, sőt üldöztesnek tette ki magát.

A nagyobb tanulók Vajda korában ezen nyilvános üléseken gyarapodó ügyességük arányában bevonva, szavallottak, értekezéseket, bírálatokat olvastak, melyek előzetesen tanári vizsgálatnak és javításnak voltak alávetve. Ezen önképző kör további sorsára Bloch (Ballagi) Móricz és utóbb Greguss Ákos hatottak kedvezőleg s nyilvános üléseken is a közönség elismerésével és biztató serkentésével sokszor találkoztak kiválóbb tanulóink. Domanovszky Endre igazgató tanár vezetése mellett ezen fejlődő és erősödő önképző kör aztán évente többször tartott nyilvános üléseket, melyek mindinkább lekötötték a közönség s a fentartó esperesség érdeklődését. De a szabadságharczra következő elnyomatás az önképző köröket országszerte megszünteté. Ekkor a szarvasi főgymnasium önképző köre is feloszlott. A hatalom szavára a nyilvánosság elől elvonultak a szavallati próbák s megszűntek az örömmünnepek. Lelkesebb tanulók azonban bizalmas kisebb csoportokban Szarvason tovább is gyakorolták a szavallást, a szavallók és előadók fölött bírálgatásba bocsátkozva, mert nem bírtak lemondani az öntudatos lélekművelés e megszokott foglalkozásáról. Ujabb lendületet nyert az önképzőköri vállalat az 1859–60-as években, midőn a magyar nyelv művészi kezelésében, költészetben s szónoklásban gyakorlatilag is kitűnő Tatay István vette kezébe a vezetést. Utóbb Mihálfi József, Chovan Károly, Moravesik Géza, Krajcsovic Soma több évi időközben váltakozva követték egymást mint az újabb Vajda-körnek nevezett egyesület elnökei s

ügyszeretetük, szakértelmük, erélyük arányában hatottak a tanulótság műzslésének, hazafias szellemének, irodalmi jártasságának s közös vállalatok iránt táplált kötelességérzetének fokozására. És habár napjainkban az iskola szabott feladatai, főleg a magyar nyelvnek s nemzeti irodalomnak behatóbb méltatása s mind kimerítőbb feldolgozása csaknem fölöslegessé teszi a régibb szabású önképző-köröket, melyek a latin irányú főgymnasiumokban a nemzeti szellem fölélédsére s megerősödsére a maguk idején jótékony befolyást gyakorolhattak; mégis az önkéntes vállalat érdekén ma is fentartja tanulótságunk a Vajda-kört, melynek az V. és VI. osztálybeliek hallgató s a VII. és VIII. osztálybeliek önkéntes működő tagjai lévén, évente mintegy 150 ifjú osztozik a vállalat terhén, munkáján, de örömén s dicsöségén is. Ezen Vajda-kör tagjainak irodalmi képzödsét 800 műből álló választékos ifjusági könyvtár mozdítja elő, melyet a Vajda-kör választott tisztviselői kezelnek, valamint annak pénztárát, levéltárát s időnként kiadják a hektographikus sokszorosításban megjelenő »Zsengek« ezimű lapját is.

A rajztanítás egyetemesen kötelező behozatala előtt megnyilta óta ápolta az esperesség pártfogása alatt álló főgymnasium a rajzolás is, mint az öntudatos szemlékezés és jellemző művészi alkotás lélekművelő ágazatát. Már az intézet első igazgatója Skolka András, ügyes rajzoló lévén, növénytani s állattani tanítását rajzzal kísérte és sürgette, hogy tanítványai mindent vele és utána rajzoljanak. A rajzolásban nem utolsó képzettséggel birt

Jankovics János is, ki a szabadkézi és térképrajzolásban sok sikerrel vezette tanulóit. Ezután keletleg képzett rajztanárok hiányában elhanyaglott e művészeti ág művelése s csak 1845-ben karolta föl a sokoldalú Pecz Gyula s ennek oldala mellett s később önállóan Lányi Gusztáv. Átmenetesen a szabadkézi rajzolás tanításával meglettek bizva Jankó János, — ma hirneves festészünk és rajzművészünk, Jankó Dániel az előbbinek öcsese, aztán Molitorisz Gusztáv, Benka Gyula, Zsilinszky Mihály, Mihálfi József stb. Ujabb lendületet vett a rajzolás tautítása 1856-tól, midőn Lányi Gusztáv a főgymnasiumnál tanárként alkalmazva lett, ki mint a jó emlékü Haan Antal festésznek kortársa, ifjúkori barátja s részben — legalább szarvasi tanulóskodásuk idejében — versenytársa, a rajzművészet mellett a vízi és olajfestészet tanulására is alkalmat adott a hivatottaknak. Ma már egyetemleg kötelező tantárgy gyanánt kezeltetvén a rajzolás, az önkéntes vállalkozás iránt a kedv megapadt, bár még jelenleg is 15—20 ifju évente tanulja a szabadkézi művészi rajzolást és festészetet kisvárosi életünk e czélra kevésbé ösztönző behatásai alatt is elég szép sikerrel. Napjainkban mind nagyobb tért foglal az ábrázoló riértan. Ennek az összes gymnasiumi osztályokban való kezelése az e szakban járatos Sziráczky Gyula tanárra háritott feladat, ki saját kedvelt foglalkozása iránt a legtöbb tanuló érdeklődését és szorgalmát sikerrel fentartja.

Ujabbán a hangszerzenét is fölkarolták lelke-
sebb tanulóink, kik magánszorgalom utján kedvelt

hangszereiken több kevesebb ügyességet szereztek. Tanári ellenőrzés s részben való vezetés mellett alakultak is az összhangos zenekari játék művelésére zenetársulatok, melyek azonban a tanulóóság évente változó létszámának ár-apályában kielégítő eredményhez, állandósághoz mindeddig eljutni nem voltak képesek. Mint műkedvelők időnkénti lelkesedésének ártatlan kedves virágát szívesen nézte s ellenőrizte tanárkarunk e vállalatokat, de az egyesület szervezetének állandósításában s fenmaradásában nem bizott soha s azért arra nagy súlyt fektetni fölöslegesnek találta.

A gyorsírók szövetkezete újabb eredetű vállalat a főgymnasiumban, mely a vezető tanárnak, Kutlik Endrének érdeme s öröme egyaránt. Évente 25—30-an tanulják a gyorsírást s versenyzéseket tartanak s járattják a gyorsírászati lapokat. Mai nap igen fokozza e tanulmány iránt az érdeklődést azon körülmény, hogy már a főgymnasiumban a szabad előadások örökítésére alkalmassá válik az ügyes gyorsíró s egyuttal egyetemi tanulmányok sikeresebb űzésére is a legegyszerűsebb úton haladva előkészül.

Évente változó számban tanulják a fejlettebb, ügyesebb tornázók a kardvívást és diszesapattá szervezve a tornázást s megalkotják maguk körében a vívók társulatát. Miután azonban a dolog természete szerint a sport ez ágára rendesen csak a felsőbb osztályok tanulói alkalmasak s ezek évenkénti kiválomódása a legnagyobb, tehát ezen szövetkezeteknek is csak ideiglenes és változó jelentőséget kell és lehet tulajdonitanunk.

Igen emberséges és jótékony mellékintézete még ezek mellett a főgymnasiumnak a közös élelmező. (alumni.) Miután azonban ez intézet nem a tanulótság tanulmányaira, hanem inkább a szegényebb sorsuak tanulásának könnyítésére sok esetben lehetővé tételére irányuló vállalat; miután különben is erről illetékes helyén (lásd XII. fejezet) ugy is említés lesz téve, ez intézetet itt csak érintem, de nem ismertetem.

Egészben véve a fentebbiekből következtethetni, hogy mindenkor meg volt a szarvasi főgymnasium tanulótságában a kedv és érdeklődés oly tanulmányok és vállalatok iránt, melyeknek életrevalóságát a köztapasztalatok igazolják, sikerét pedig a vállalkozó tanár vonzó személyisége és elismert szakképzettsége remélni engedi. Ez is biztató tapasztalat mindazokra, kik a nagy magyar Alföld közművelődési mozgalmi iránt érdeklődnek.

IX.

A tanári személyzetnek változása s az alkalmazottak fizetésének fokozatos emelkedése.

A főgymnasium igazgatói voltak keletkezésétől mai napig a következők:

1. Skolka András 1802—1808.
2. Farkas Mátyás 1809—1815.

3. Benka Ádám 1816—1829.
4. Jankovics János 1829. és 1830-ban.
5. Tomasek Pál 1830—1833.
6. Molitorisz Adolf 1834—1836.
7. Magda Pál 1836—1840.
8. Molitorisz Adolf újból 1841. és 1842.
9. Vajda Péter 1843—1846.
10. Bloch (Ballagi) Mór 1846. és 1847.
11. Gerő (Greguss) Ákos 1848. és 1849.
12. Pecz Gyula 1850.
13. Molitorisz Adolf újból 1851.
14. Szemian Dénes 1852.
15. Domanovszky Endre 1852. és 1853.
16. Haberern Jonathán 1854—1856.
17. Tatay István 1856—1884.
18. Benka Gyula 1884-től mai napig.

Ezen a fentartó és kormányzó esperesség bizalmából hosszabb rövidebb ideig igazgatói tisztelet viselt tanférfiaknak, valamint kor- és munkatársaiknak felsorolása — bár legközelebbiről tán csak azokat érdekli, kik az intézettel életükben némi összeköttetésben állottak s állanak, — átnézetben következőleg körvonalozható.

Skolka Andrásnak, midőn a gymnasium szervezésének érdekében tett utjáról visszatért Mező-Berénybe, tanártársai voltak: Dobrowodszky János, előbb sárvári levita és Procopius Pál. Dodrowodszky a tandíjából befolyó csekély és ingatag jövedelemmel nem bírt megelégedni s a tanárságról lemondván, m.-berényi tanítónak lett. Helyébe Bakó Sándor lett beállítva s az alsó osztályok ve-

zetésével megbizva. Kisegítők gyanánt tanári minőségben Skolka igazgatása alatt kezdettől fogva működtek Oertl Zacharias, m.-berényi német lelkész, Krizs György, Fazekas István és Delhy Márton.

A verbászi papságra megválasztott Skolka András helyébe 1808-ban igazgatónak óhajtá az esperesség megszerezni Kovács Martinit, ki azonban a meghívást némi habozás után megköszönte s továbbra is megmaradt a pozsonyi főgymnasium kötelékében. Ekkor az irsai származású Farkas Mátyást kérték föl az igazgatói tisztre, ki épen a külföldi egyetemekről térvén haza, klaszszikai műveltsége mellett az újabb nyelvekben való jártaságáról volt az intéző körök előtt ismeretes. Farkas Mátyással együtt működtek aztán Fazekas István, Bakó Sándor, Oertl Zacharias és a m.-berényi ev. reform. egyház lelkésze, Berey István, kinek kivált a magyar nyelv és irodalom tanításában voltak érdemei. Alkalmazva volt segédtanárul ezek mellett Klinovszky Mihály is, ki utóbb Farkas Mátyással fizetési kérdések miatt sokszoros összeütközésbe jutván, a főgymnasium kötelékéből kilép s m.-berényi tót tanítónak lesz.

Miután a nem épen kifogástalan erkölcsi jellemű s kivált hivatalos pénzek kezelésében könnyelműnek mutatkozó Farkas Mátyást a fentartó esperesség többször feleletre vonta s utóbb lemondásra bírta, az igazgatói székbe iktatta az eperjesi kollégium fiatal jó hírű tanárát, Benka Ádámot, ki aztán Oertl Zacharias, Berey István lelkészekkel, Krizs Györggyel, Abaffy Dániellel, utóbb Janko-

vics Jánossal (1818) és Boszy Mihálylyal társaságban végezte a tanulótság létszámának növekedtével erősen fokozódó iskolai munkát. Boszy Mihály időközben b.-csabai pappá lett. Jankovics János Benka Ádám váratlan halála után († 1829) alig két évre terjedő igazgatóságát a lajosfalvi papsággal eserélvén fel, a jeles Tomasek Pál lett a főgymnasium igazgatója, kivel együtt Molitorisz Adolf és Benka György rendes tanárok, továbbá Kutzián György m.-berényi tót lelkész és Oertl Ferencz, az elbetegedezett Oertl Zachariasz fia és segédje működtek.

Tomasek Pál 1833-ban Lőcsére hivatván, helyette az épen ez időben Mező-Berényből Szarvasra átköltöző főgymnasium élére előbb Molitorisz Adolf, utóbb a Sárospatakról meghívott Magda Pál lett az igazgatói székbe behelyezve. A nagy tudomány, erélyes, de izgékony, hatalmaskodásra hajlandó Magda Pálnak tanártársai voltak: Molitorisz Adolf, Benka György és Molitorisz (utóbb Molnai) Károly.

Midőn aztán Magda Pál elbetegeskedve s a sok de leginkább saját különösségei által szított viszálykodás miatt elkedvetlenedve 1840-ben lemond, az igazgatói tiszt rövid időre újra Molitorisz Adolfra hárul. Ez időben a tanárok és tanulók száma annyira megapadt, hogy a gymnasium 85–100 főnyi tanulótságát csak Molitorisz Adolf és Benka György rendes tanárok gondozták, bár a mellékes tantárgyakban Janesovics István szarvasi lelkész is segédkezett. Hogy a tanárhiányon segítsen a fentartó testület, meghívta Hrabovszky Dávidot, ki csaknem

két évig ingadozott s hitegette az esperességet azal, hogy a részére fentartott tanszéket elfoglalja, de soha el nem foglalta. Meghívták ekkor rövid egymásutánban Hunfalvy Pált, Breznyik Jánost, Kieska Dánielt. Miután azonban ezek részint időközben másfelé is meghivattak, részint a meghívás elfogadására vonatkozó nyilatkozataikkal késlekedtek s így sokág hagyták az ügyet függőben, végre is Székács József budapesti evang. lelkész közbenjárásával, ki egykor maga is a m.-berényi főgymnasium jeles tanítványa volt s így melegen érdeklődött az intézet sorsa iránt, Vajda Pétert nyerték meg igazgatónak. Vajda Péter alig három évre terjedő igazgatása és tanárkodása alatt egész lelkesedéssel dolgozott az iskola szervezeti átalakításán, főleg a szaktanítás keresztül vitelén. De esakhamar észrevette, hogy kellő tanerők hiányában a vezetése alatt erősen népesedő főgymnasiumban igazi szaktanítás nem űzhető. Ezért — saját fizetéséről önkénytes lemondását is felajánlva — újra és ismételve sürgette a tanári személyzet tervszerű szaporítását. Így lett aztán Molitorisz Adolf és Benka György mellé 1844-ben Bloch (Ballagi) Mór^ocz s 1845-ben Pecz Gyula, a nagynevű Pecz Leopoldnak vasszorgalmu fia, tanárul megválasztva s míg Molitorisz és Benka az alsó osztályokban osztották meg egymással a munkát, a felsőbb osztályokban nagy képzettségük arányában főleg ez utóbbiak végezték a tanítást. Ezek mellett a vallástaniakban Vankó Sámuel szarvasi ev. administrator s a nagy tudományu, de kivételes magatartásával különc-

ködésre hajló Simon István is közreműködtek bejáró kisegítők gyanánt.

1846. február 10-én meghalt Vajda. Ekkor az igazgatói tisztet Bloch (Ballagi) Móriczra háritá az esperesség. Bloch, mint Vajda meghitt barátja, ennek szellemében vezette tovább a főgymnasiumot s hogy kivált a felső osztályokban a szakszerű tanítás eszközölhető legyen, minden esperességi közgyűlésen sürgette a tanári személyzet tervszerű megszaporítását. Ösztönzésére csaknem egy időben hivatott meg Gerő (Greguss) Ákos és Domanovszky Endre. Domanovszky azonban még a német egyetemeken tovább is tanulmányainak élni óhajtván, a meghívást maga részére függőben hagyatni kérte s csak a jeles Gerő (Greguss) foglalta el a neki felajánlott tanszéket. Ekkor azonban bekövetkezett 1848, mely előbb Blochot, utóbb Gregust is elvonta az iskola köréből. 1848. és 1849-ben Greguss és Pecz váltakozva igazgatószkodván velük együtt működtek a régi gárda tagjai. Mikor aztán Benka György elbetegeskedvén, 1848. ápril. 3-án elhalt, helyettese gyanánt Jakubovics (utóbb Kemény) Samu lett alkalmazva, majd Szemian Dénes rendes tanáruul megválasztva.

A szabadságharcz izgalmai alatt nyugtalan kapkodás és ziláltság mutatkozott a főgymnasium életében is. 1849. őszén Paal Ede es. kir. biztos Greguss Ákost a nép előtt tartott s Doleschall János szarvasi polgármester által kinyomatott felolvasásai s szónoklásai miatt a tanszékről végkép letiltá s utóbb elfogatá. Ekkor aztán részint Pecz Gyula,

részint Molitorisz Adolf, részint Szemian Dénes ideiglenes igazgatása alatt a régebb idő óta alkalmazott tanerőkkel osztoznak a tanítás munkáján Hornyik István, volt római kath. szerzetes, Simon István író és Hajdu László ügyvéd, mint önkénytes kisegítők.

1850-ben Bloch (Ballagi) Móriczot is letiltja a tanszékről a cs. kir. kormány. Midőn az esperesség őt ennek daczára újra megválasztja, Geringer es. kir. biztos elfogatja. A zaklatott és megapadt tanszemélyzetet a fentartó esperesség kiegészíteni s megerősíteni óhajtván, megkeresi az e vidéken bujdokló Tatay Istvánt, ki azonban a részére felajánlott tanszéket e válságos időben elfoglalni nem óhajtá s magán nevelővé lett. Ekkor a külföldről visszatérő Domanovszky Endrét hívja meg tanáruul s választja meg a főgymnasium igazgatójává az esperesség. A jeles Bloch Móriczot az ellene megindított vizsgálatok végeztével újra és ismételve föl hívja a fentartó testület arra, hogy a részére fenhagyott tanszékét foglalja el. A mint aztán a politikai vádak alól magát menynyire anynyira tisztázta a jeles tanférfiu, reménykedve gondoltak reá, de e remény nem teljesülhetett. Időközben a testvér ev. reformált felekezet nyerte őt meg kecskeméti főiskolájához s így a szarvasi főgymnasiumra nézve örökre elveszett.

Domanovszky Endre igazgatása alatt az absolut kormány beavatkozására és sürgetésére hamarosan megszaporodott a tanszemélyzet. Rövid egymás utánban tanárokul választattak: Haberern

Jonathán, Lukesch Flóris s 1853. nyarán Golnhofer (utóbb Szendy) György, Szemian Dániel, Dorner József, Slájfer (utóbb Sarlay) János, Dallos Gyula Lajos, kik a munka megfelelő arányos felosztása alapján a multhoz képest az Organisations-Entwurf szabott mértéke szerint fokozódó eredménynyel tanítottak a főgymnasiumban.

A mikor aztán Domanovszky Endre részint az absolut kormány zaklatásaiba bele fáradva, részint jövőjét anyagilag biztosítani óhajtva, a soproni ág. ev. főgymnasiumhoz távozik s a buzgó Molitorisz Adolf choleraában elhal, (1855) tanárokkul megválasztatnak Lányi Gusztáv, Gally Tobiás, Delhányi Zsigmond és Tatay István. 1856-ban Dallos Gyula Lajos önkényt elhagyja tanszékét s helyébe megválasztja az esperesség a nagy szorgalmu Koren Istvánt.

Miután az intézet nyilvánossági joga a kellő pénzalapok kimutatása mellett az alkalmazott tanárok számától is függővé lett téve a Bachkorszakban, csaknem évről-évre foglalkoztatta az esperességet a tanárszerzés gondja. Meghívták ekkor Breznyik Jánost, kit mint a szabadságharezban résztvevőt, a kormány a nyilvános tanítástól eltiltott. A fentartó esperesség esengve kérelmezett Ő Felségénél Bécsben, hogy a jeles tanférfiura vonatkozó tilalmat szüntesse meg. Mind hiába! Breznyik soha sem foglalhatta el a szarvasi főgymnasiumnál a részére felajánlott tanszéket. 1857-ben Gally Tobiás lelépte után a tanári állásra kiszemeltettek: Hornyánszky Viktor, Sztehló József, Áchim Ádám

Mokry Sámuel és Unger Vilmos. Ezek ellenében, kik különböző módon akadályozva voltak abban, hogy tanári pályára lépjenek, a már előbb emlegetett Kieska Dániel lett megválasztva s ezzel a tanári kar létszáma tizenkét főnyire emelkedett. Ezen tekintélyes számu tantestület munkájának sikerét még azzal óhajtotta fokozni a fentartó testület, hogy a főgymnasiumhoz előkészítő osztályt csatolt ez időben s annak vezetését az Aszódról áthozott Moeskónyi Ágostonra bizta. Ugy szintén a tanulótság énektanítására Michalovics (később Mihálfi) József szarvasi néptanítót s a rajztanításra Zsilinszky Mihály és Simon Pál jelesebb s nagyobb tanulókat alkalmazta az esperesség, hogy a lényeges tantárgyakban annál nagyobb igyekezettel dolgozhassanak a rendes tanárok.

Végre 1861-ben helyettes tanári minőségben megválasztotta az esperesség az uniált prot. theologián tanulmányait végző Michalovics (utóbb Mihálfi) Józsefet és ugyancsak a Nagylakon tartott közgyűlésen, hogy főgymnasiuma számára előre biztosítson magának alkalmas tanférfiakat, a német egyetemeken tanulmányaikat űző Zsilinszky Mihályt és Benka Gyulát felszólítani határozá, hogy ezek a részükre felajánlott gymnas. tanári állásokra szakszerűleg előkészüljenek. Ezek közül aztán Zsilinszky Mihály már 1861. őszén, Benka Gyula pedig 1862. őszén tanszékeiket el is foglalták.

Ezen személyi változások után 1856-tól Tatay István tapintatos és böles igazgatása alatt a tan-személyzet — nagyobbára hasonló koru javabeli

férfiakból állván az, — hosszabb időn át feltűnő változást alig mutat. Lukesch Flóris 14 évre terjedő tanárkodása után 1864. április 23-án meghalt, de tanszéke nem lett betöltve, hanem az eddig helyettes tanári minőségben alkalmazott Mihálfi, Zsilinszky és Benka lettek rendes tanárokká előléptetve. Ezen tanári testület aztán felosztott munkakörében öszszeszedve és egyetértve szolgálta a főgymnasium érdekeit személyi változások által meg nem háborítva 1874-ig, midőn Zsilinszky Mihály önkényt kilépett az intézet kötelékéből, hogy lelke indításából részint az irodalomnak, részint a politikai közéletnek szentelje további működését. Helyébe Chovan Károly, előbb selmeczi tanár lett megválasztva, ki aztán Sarlay (előbb Slajfer) 1876-ban történt önkényes kilépése után a menyynyiségtani s természettani tanítást vette kezeibe, s az általa elhagyott magyar nyelv s irodalmi tanszékre Réthy László ellenében Moravesik Géza lett az aradi esperességi közgyűlésen megválasztva. Ugyanekkor Oláh Miklós a rövid ideig fényes sikerrel itt működő Gotescha Lajos tornatanár helyét foglalta el, ki azóta mai napig a tanulótság tornázási erejét, ügyességét országosan méltatott s többször kitüntetett szép sikerrel vezeti.

1881. január 28-án a 32 és $\frac{1}{2}$ év óta alkalmazott Szemián Dénes agyszélhüvésben váratlanul elhalván, helyébe helyettes tanáruul Gajdács Pált hívta meg a fentartó esperesség. Ez azonban már 1882-ben Tótkomlóásra választatván, tanszékét dr. Zsilinszky Endrével tölté be az esperesség. Koren István 50

éves tanári működésének édes-kinos terhe alatt kifáradván, 1883-ban nyugalomba vonúlt. Helyét 1883³/₄-ben Moeskónyi Józseffel töltte be az esperesség. Minthogy pedig Tatay István, a jeles tanférfiú és igazgató, egészségében megrendülve az esperességnek osztatlan, lekötelező és sokszorosan ismételt marasztalása ellenére szintén nyugalomba vonult 1884. február 10-én, ennek helyét 188¹/₅-ben Kutlik Endre foglalta el.

Ezután Benka Gyula igazgatása alatt gyors egymásutánban változott a tanszemélyzet, mert részint Kieska Dánielnek nyugalomba vonulása (1887. őszén), részint dr. Zsilinszki Endrének önkénytes kilépése, részint és főként az 1883. XXX. középiskolai törvényczikkely életbe léptetése, utóbb a görög nyelv önkénytes tantárggyá tétele, pótló tanfolyamok behozatala évről-évre sürgette a tanszemélyzet növelését s ezzel megifjodását. Ezen személyi változások napjainkig tartanak s nehezítik az alkalmazott tanerők munkakörét, a meny nyiben az időnkénti változások a szerepkörök változását is elkerülhetlenné teszik. 1885-ben Neumann Jenő lett előbb helyettes s utóbb rendes tanárként alkalmazva, kit aztán Kemény Árpád, Csemetey Károly (1889.) s Varga József tanítóképzőbeli tanár követtek. Midőn aztán (1891.) a 35 év óta működő Lányi Gusztáv és a 38 éven át tanárkodó Szendy (előbb Golnhofer) György hivatalos működéseikben ismétlődő súlyos betegeskedések által megzavart tanférfiak is nyugalomba vonultak, ezek helyébe meg lettek választva Krajsovics Soma,

Liska János és Petry Gyula. Mihálfi Józsefnek a tanév nyíltakor 1892. őszén bekövetkezett halála után ennek helyét Valentinyi Jenő foglalta el s a munka folytonos növekvésének kényszere alatt a távozó Kemény és Csemetey helyébe Grósz Albert, Sziráczky Gyula, Kárpáthy Arthúr és Zuberecz Pál lettek helyettes tanárokkul megválasztva. Midőn aztán a 40 évi tanárkodása után nyugalmát méltán óhajtó Szemián Dániel elhagyá tanszékét (1893.) ennek helyébe Papszász Gyula s a Debreczenbe távozó Varga József helyébe a tanítóképzőhez Adámy Rezső lettek tanárokkul alkalmazva.

Hogy pedig ezen körülbelül 72 főnyi tanári nemzetséget nem a jó fizetés előnye, nem is a társadalmi állás előkelősége, de legtöbbször a protestans köznevelés ügyének szeretete tartotta fen küzdelmes, de dicső pályáján, azt a tanári fizetések felsorolása eléggé megvilágosíthatja.

Skolka András igazgatónak fizetése volt 1802-től 1808-ig évi 300 váltó forint, 20 köből búza, 10 öl tüzi fa, fűtő szalma kellő mennyiségben s a beírott tanulóktól tandíj czimén fejenként szedett 4 váltó forint. Ő tartozott azonban az általa szedett díjakból fizetni a vele együtt működő tanártársakat, kik nagyobbára csak úgy segítettek anyagi helyzetükön, hogy a jobb módú tanulókat külön díjazásért magánlag oktatták. Lakást Skolkának a br. Wenckheim család saját kastélyában adott, hol ő az első években a nyilvános tanítást is végezte.

Midőn Krizs György 1806-ban rendes tanárrá

lett előléptetve, akkor fizetését az esperesség 50 váltó forintban, 10 mérő malombeli vámbúzában, 5 öl tűzi fában s kellő mennyiségű fűtő szalmában állapította meg s megengedte, hogy ezen felül tanítványaitól fejenként 1 forint tandíjat is szedhessen. Körül-belül ennél is kevesebb volt a helyettes tanári minőségben alkalmazottak évdíja 1810-ig.

A tanári fizetések rendezésének ügyével foglalkozott a fentartó esperesség 1810-ben a szarvasi közgyűlésen, midőn a rendes tanár évdíját 400 váltó forintban, 48 pozsonyi mérő vegyes gabonában, 4 öl tűzi fában, 8 koesi szalmában s szabad lakásban s a helyettes tanárét 100 váltó forintban, 12 pozsonyi mérő vegyes gabonában és szabad lakásban állapította meg. A devalvatio korában (1811—13) aztán e szűkös fizetés sem volt megadható. De a tanárok ennek daczára helyt állottak most már aligha lelkesedésből, de mint a sülyedő hajó kétségbeeséssel küzdő utasai, kényszerűségből.

A társadalmi igények fokozódásával az esperesség közgyűlésének határozata szerint az igazgató fizetése volt 1842-ben 500 váltó forint, 24 pozsonyi mérő búza, 6 öl tűzi fa, 6 szekér szalma, 4 hold haleszi föld haszonélvezete és szabad lakás. A rendes tanárok fizetése még akkor is jóval alatta maradt az igazgató ezen évdíjának.

Bloch (Ballagi) Móricz igazgató fizetését 1846-ban a fentartó esperesség 300 pengő forintban (750 váltó) 24 köből búzában, 6 öl tűzi fában, 6 koesi szalmában, szabad lakásban s 4 hold haleszi föld haszonélvezetében szabja meg. Haleszi föld nevezete alatt

a botanikus kertnek tervezett s a városhoz legközelebb fekvő urasági alapítványi földet értették a szarvasiak, tréfásan így okoskodván, mikor a vad szikes területet körül árkolva meglátták s rendeltetéséről értesültek: lesz itt botanikus kert, »*ha lesz.*« Bloch igazgatása alatt a vele együtt működő rendes tanárok fizetése volt 250 pengő forint, 20 köből búza, szabad lakás, fa és szalma illetmény és 4 holdnyi föld szabad használata.

Ezen nagyobbára természetiekben élvezett fizetéseket alig fokozza a fentartó testület 1852-ig valami esekélységgel. A krími háboru idején azonban jó termés, fokozódó gabnaárak és általános drágulás mellett szemszuró volt a tanári fizetéseknek e szerény mértéke. Időnként fizetési pótlékokkal kivánta a fentartó esperesség az inséges állapotot enyhíteni. Azonban csak 1857-ben a Nagylakon tartott esperességi közgyűlésen lett a tanári fizetés készpénzzé átszámítva s előbb 600 pengő forintban és esekélyke tandij-osztalékban, utóbb 735 forintban, 105 pengő forintnyi lakásdíjban és a tandíj-jövedelem egy harmada feletti egyenlő osztalékban meghatározva.

Időközben alkotmányos életünk újra ébredése óta az állami középiskolákban a tanárok fizetése országosan szabályozva lett. Mind feltünőbbé s érezhetőbbé vált a nagy különbség, mely az egyforma munkakörben tevékeny állami s felekezeti tanárok anyagi helyzetében előállott. Érezte ezt a szarvasi főgymnasiumot fentartó esperesség is, hogy a tanári fizetések fokozása s rendezése körül lényeg-

ges újításokat kell tennie. Azonban a jóakarát megtört az anyagi helyzet kényszerén s legfeljebb az időnként előálló anyagi kedvezőbb fordulat adott alkalmat arra, hogy a tanári fizetések drágasági pótlék és ideiglenes fizetés javítás czimén fokoztassanak.

A főgymnasiumnak a bizonytalan önkénytes adományok mellett legfeljebb a tandíjból eredő bevételei képezvén menynyire anynyira biztos jövedelmi forrását, bár tartózkodással, de ennek fokozását kimondá a fentartó esperesség. Ez alapon aztán 1889-ben, utóbb 1890-ben s végül 1893-ban lettek a tanár fizetések újra és ismét szabályozva. Az évente ingadozó s mégis sok bal magyarázatra okot adó tandíjakban való osztozás a közoktatási kormány sürgetésére eltöröltetett s a lakáspénzzel együtt előbb 840 frtot kitevő tanárfizetés 1050 forintra s végre lakáspénzzel együtt 1200 frtra lett emelve. Így áll a tanárfizetések ügye ma is Szarvason. A rendes tanár kap 1000 frt törzsfizetést és 200 frt lakás pénzt, a helyettes tanár 600 frt törzsfizetést és 200 frt lakás pénzt. Mindenesetre bántó fogyatékosága ez napjainkban a főgymnasiumnak, kivált ha a korpótlék teljes hiányát s a nyugdíjazás bizonytalanóságát is hozzá gondoljuk e helyzethez. Annyi azonban bizonyos és hálás felemlítésre méltó, hogy a fentartó esperesség megtette az erejétől függőt, hogy alkalmazott tanárainak anyagi helyzetén könnyítsen. A mai megváltozott közgazdasági viszonyok mellett, midőn az alapítványi föld évi termésének értékesítésében is sokszor megcsal a

legóvatosabb számítás, bizalommal fordult a fentartó esperesség az államnak törvényben körül írott évi segélyezéséhez. Évente előterjesztette a főgymnasium anyagi helyzetét, ismételve kérte az évi segély kieszközlését annak eleven érzetében, hogy 93 éven át önerőjéből fentartott tanintézetének helyzetén könnyíteni s jövő fejlődését a törvény és kor kivánalmaihoz mérten előmozdítani maga erejéből alig volna képes. Azonban mindeddig türelmes várakozásra lett az esperesség utasítva, bár nem ejté el a reményt, hogy az állam elismerve a szarvasi főgymnasiumnak a messze múltban teljesített szolgálatait s a történeti fejlődésen alapuló jogosultságát és életképességét, előbb utóbb megkönnyíti a fentartó gondjait s küzdelmeit az évi segélyezés megadásával.

És a főgymnasiumnak anynyi megpróbáltatáson s változáson átment tanári testülete, mely több emberöltőn át mintegy 72 főnyi hadesapatot tett ki eddig, a protestans és magyar hazafias köznevelés ügyének szeretete és kötelesség-hű szolgálata által ily szegényes, vagy legalább is szerény évi díjazás mellett lelkesen közre működött. Autonóm szervezetében maga szabályozta önmagát. Menten minden hivatalos hatalom kényszerétől, legfeljebb közösen hozott határozatait s megállapodásait iránt való tiszteletből s ügybuzgóságból, vagy tán épen egyik másik igazgatójának személyes példájától buzdítva, dolgozott, fáradozott a köznevelés és tanítás érdekében úgy, hogy sem az ellenszenvnek, sem az irigységnek, sem a kifogásokat kereső jogos bírá-

latnak lényegesebb panaszra, bántó megrovásra, megalázó beavatkozásra eddig okot nem szolgáltatott.

Lehettek, voltak is a tanári testületben olykor gyenge, fogyatékos képzettségű tanerők; lehetett s volt is a tanulóság időnkénti beteges fejlődése, kikitörő szabadossága szűkebb vagy tágabb körben, észrevétel és tán megrovás tárgya is; de a tanárkar kötelesség mulasztásról, erkölestelen irányzatról, *hazafiatlanságról*, s az ifjuság lelki világát megmértelyező *jellemtelenségről* vádolva vagy csak annak egyike-másika is fegyelmi vizsgálat alá vetve, büntetve, elmozdítva — hála a jó Istennek — nem volt soha. Vajha a multak e sokra kötelező emléke, melyben a tantestület *hivatásának szeretele s komoly erkölesi felfogásra valló protestans életnézete* nyert eddig kifejezést, kötelező s irányzó befolyást gyakorolna a jövőre is!

X.

Az alkalmazott tanárok társadalmi s irodalmi működésének életiratos ismertetése.

Félek, hogy a tanári érdem egyoldalú becslésének hibájába esem, midőn a főgymnasiumnál eddig alkalmazott tanférfiak társadalmi s irodalmi működésére rövid visszapillantást vetek. Meg va-

gyok arról győződve, hogy iskolai működésében lehet egyik másik tanár jeles, pótolhatlanul eredeti, a tanulóság értelmi és erkölcsi fejlesztésében áldásos és közhasznú, még ha tán vagy nagy önbírálatossága, vagy csekély dicsőségvágya, vagy szerény anyagi helyzete nem engedik, hogy a társadalomban vezérszerepet gyakoroljon, vagy épen irodalmilag hirnevessé, legalább említésre méltóvá váljék. Hálás visszaemlékezésem tiltakozik a személyes becslés azon egyoldalúsága ellen, melynél fogva sokan a tanári érdemet csaknem kizárólag onnan számítják, hogy minő társadalmi befolyást, vagy irodalmi munkásságot fejtett ki tanárkodásának ideje alatt a gymnasiumi tanár. Egykori tanáraimra s mostani tanártársaimra örömmel gondolok s mondhatom ismertem s tiszteltem közöttük áldott emlékü lelkes tanférfiakat, kik sem társadalmilag, sem irodalmilag a hir szárnyain magasra nem törttek, de ezek daczára kötelességghűségükre, ifjubaráti szeretetükre, példás jellemükre s mivelte lelkületükre nézve a jelesek jelesei gyanánt tündököltek. Előre bocsátva e megjegyzést, betürendben felsorolom az esperesség által fentartott előbb m.-berényi s most szarvasi főgymnasiumnak társadalmilag vagy irodalmilag ismeretesebb tanárait, a mint alább következnek.

Adámgy Rezső született 1850. december. 26-án Semptén Nyitra vármegyében. Gymnasiumi tanulmányait Nagy-Szombatban végezte. Tanulótársaiból énekkart szervezett s annak választékos szép énekével emelte a nyilvános isteni tiszteletet. A buda-

pesti és bécsi egyetemeken az orvosi szakot hallgatta, de e mellett folytonosan látogatta a zeneintézeteket is. 1870-ben a budapesti nemzeti zenedétől zenészeti oklevelet nyert. Ezután művészi tanulmány és próbálkozás izgalmi között élt, beutazván Europa nagyobb városait, míg végre mint orgonista Besztercebányán nyert alkalmazást, a hol egyuttal az ág. ev. algymnasium tanulóágát éneklésre s zenére tanítá. 1893-ban a szarvasi főgymnasiummal szerves kapcsolatban álló tanítóképzőben tanári minőségben alkalmazva lévén, a zene- és ének-oktatás mellett a nyelv- s egészség- és gazdaság-tani oktatással is foglalkozik. Nemcsak mint fáradhatlan karvezető, de mint zeneszerző is ismeretessé tette nevét úgy zongorára alkalmazott szerzeményei, dalkarok által kedvelt nép- és műdalai, mint legujabban szerzett vig operettje által, melyet a népszínház igazgatósága méltánylott, mert előadásra elfogadott. Napjainkban ő a főgymnasium tanulói dalkarának (cantus) karvezetője, a helybeli polgári leányiskola zenetanára, az ujonnan szervezett szarvasi társaskör zene- és énekügyi szakosztályának igazgatója, kinek vállalkozási kedve s buzgólkodása nélkül művészi előadás alig rendezhető Szarvason.

Benka Ádám született 1785-ben Arany-Patakon Sáros vármegyében. Mint népiskolai növendék kiolthatlan tanulási vágyával tünt fel s ezért a falu lelkésze az eperjesi collegiumhoz ajánlá, hol csak-hogy tovább tanulhasson, a kisebb tanulók tanításából s az iskola jótéteményeiből tartotta feu

magát. Mint végzett theologus, a tübingeni egyetememet kereste fel s korának jeles tanférfiaival megismerkedve s általuk irányozva és serkentve üzte a legkomolyabb önképzést. Ezért fölhívást is kapott arra nézve, hogy magát tanárrá kiképezvén, Némethonban megtelepedjék. Haza érkezve előbb Eperjesen működött s kivált klaszszikai műveltségével hatott az őt szerető tanulótságra. Mint jó hírű fiatal tanárt meghívta a békés-bánáti esperesség m.-berényi főgymnasiumához 1815-ben. Helyét mint igazgató-tanár csak 1816-ban foglalhatta el. Mint képzett theologus a német és tót nyelvű istentiszteletnél szónoklataival feltűnt. Iskolai beszédei, templomi szónoklatai szorgalomra, nagy olvasottságra, komoly protestans felfogásra és életnézetre vallanak s írásos sokszorozásban sokáig közkézen forogtak. Tanítványaira férfias komolysága, erkölcsi szigora, klaszszikai tanulmányainak mélysége, törhetlen munkássága és kötelesség-hűsége által anynyira hatott, hogy a jeles egyházi szónok és későbbi superintendens, Székács József, mint egykori tanítványa önvallomásaiban hálásan emlékezett meg róla, mint kitől a szónoki kísérletekre és klaszszikai tanulmányokra leginkább találta magát utasítva és kötelezve. Szerencsés volt Benka Ádám abban is, hogy felléptével az iskola és templom iránt felfokozta az érdeklődést s társadalmi befolyásával ébren tartá kortársainak a protestans közművelődés iránti áldozatkészségét. Erős vérhányás következtében javakorában váratlanul elhalt 1829. február elején.

Benka Gyula, az előbbinek unoka öcsese, született 1838. április 8-án B.-Csabán. Tanulmányait a szarvasi főgymnasiumban s a bölesészet-theologiai tanfolyamokat Sopronban s Pozsonyban végezve, úgy a dunáninzeni, mint a bányakerületi vizsgáló bizottság előtt a hitjelölti vizsgát letette. Ezután magánnevelő lett, hogy keresménye felhasználásával a külföldi egyetemeken tanulmányait folytathassa. Berlinben Zsilinszky Mihálylyal, Győry Vilmossal együtt látogatván az egyetemi előadásokat, bölesészeti s nyelvészeti tanulmányok mellett a jeles Krüger s kivált Marx Bernát vezetése mellett zenetanulmányokat is űzött. Még mint pozsonyi theologust (1858.) fölhívta az esperesség, hogy a szarvasi főgymnasium tanszékére gondolva, magát tanári pályára képezze. E fölhívás ismétlődött, midőn Benka a külföldi egyetemeken tanulmányainak élt. Ezért az utjában található tan- és nevelő-intézeteket szorgalmasan látogatta s tanulmány czéljából azon kor jeles tanférijaival megismerkedett. 1861-ben a békési esperesség a szarvasi főgymnasiumhoz Benkát tanárral meghívá, de kérelmét meghallgatva, megengedé, hogy tanszékét csak 1862. őszén foglalhassa el s addig elméleti tanulmányai mellett főként a külföld jobb berendezésű tanítóképző intézeteit látogassa meg. Haza érkezve úgy a főgymnasiumban, mint a vele kapcsolatban álló tanítóképzőben nyert alkalmazást. A társadalmi élet élénkítése és a jó izlés fejlesztése czéljából, tanári alkalmaztatásának első éveiben férfi-dalkart szervezett s azt 16–18 éven át vezette. Mint végzett theologus többször

fellépett tanártársaival váltakozva a templomi szószéken is s világi és egyházi zeneszerzeményeivel templomban s hangversenyeken. Kiadatlan egyházi műveit tanítványai ma is sokfelé használják. Bölesészet-neveléstani s iskolaszervezési és kormányzási kérdésekkel foglalkozó cikkeit gyakran olvashatta a közönség az iskola évi értesítőiben, melyeket 1884-től ő szerkesztett. Ezen kívül mint a helybeli s vidéki lapok munkatársa, mint az olvasó-körök sokszor fölkért előadója és felolvasója iskolán kívül is a közművelődést telhetőleg szolgálta. Bár alkalmaztatásának kezdetétől mai napig többfelé kapott előnyösnek ígérkező meghívást, mint a szarvasi főgymnasiumnak tanári árvája, egykori növendéke és jótéteményese, soh'se tudta magában legyőzni a hála kötelezettségét s megmaradt az intézet kötelékében. 1884-től a főgymnasium igazgatója. A szarvasi tanító-egyesületnek s a társaskörnek elnöke.

Bloch (Ballagi) Mór született 1815-ben Inóczon Zemplén vármegyében. Szegény sorsú izraelita családból származván, szellemének első tápláléka a biblia és a talmud volt s már gyermekkorában hű és terjedelmes emlékezetével és nyelvészeti érzékével meglepte tanítóit. Tanulmányait Nagy-Váradon, Pápán folytatván, utóbb nevelősködött. Önképzéséhez némi pénzt szerezvén, a technikai pályára lépett. 1839-ben a párizsi technikán, 1842-ben a theológián Tübingenben találjuk őt, hol a tudori oklevelet megszerezvén, protestanssá lett. 1844-től Vajda Péter ajánlatára a

szarvasi főgymnasiumhoz tanáruul megválasztatott s előbb mint tanár, utóbb mint igazgató sokoldalúlag befolyt ez intézet jó hírnevének emelésére. 1848-ban a szabadságharcz vihara őt is kiragadta békés családi otthonából s kedves tanszékéből, hogy aztán ezt soha többé el se foglalhassa. Mint Békés vármegye tábornokari tudósítója, utóbb mint Görgei Arthúr oldalán működő hadelnöki titkár a politikai villongások csillapultával sok zaklatásnak s vizsgálatnak lett alávetve s végre is a nyilvános tanítástól eltiltatott. Midőn végre ügyét tisztáznia sikerült, a kecskeméti ev. ref. theológiánál s 1855-től a budapesti uniált protestans theologiai intézeten lett tanáruul alkalmazva. Már Szarvason tartózkodása alatt Réthy Lipót nyomdáját nagyban foglalkoztatta irodalmi műveivel s törhetlen munkakedve a theologiai, bölesészeti, nyelvészeti tanulmányokra utalva őt, e tanulmányok körében mind sokoldalúbbá s mind tekintélyesebbé vált. Röpiratai s komoly tanulmányra valló bölesészeti, theologiai, nyelvészeti művei, mint a kor tudományos és társadalmi fejlődésének gyökérszájai mindenbe behatoltak s bele mélyedtek, s mindenfelé elterjedtek. Ezek részletes felsorolásától annál inkább tartózkodom, mert az újabb kori hazai tudományos irodalom története ugy is dicsérőleg felsorolja Bloch (Ballagi) tudományos érdemeit. Nem hallgathatom el azonban azt, hogy törhetlen és kimerithetlen irodalmi és társadalmi munkásságának méltatásakép a magyar tudományos akadémia előbb levelező, utóbb rendes tagjául választá Ballagit, Ő Felsege királyi taná-

esosi méltósággal kitünteté s a budapesti társas körök s kivált a protestans egyházi hatóságok és egyesületek sokszoros érdemeinek méltatása gyanánt mindenféle bizalmi és tiszteletbeli állásaikkal megajándékozták e jelesünket. Meghalt Budapesten 1891. július 5-én.

Boszy Mihály előbb m.-berényi gymn. tanár, utóbb 1816–1818-ig b.-csabai lelkész, németül és tótul irogatott és Shakespeare több színművét tót nyelvre fordítá. Merész vállalat lehetett ez oly időben, midőn sem a választott nyelv irodalmi fejlettsége, sem az alföldi tótság szépirodalmi ízlése nem állott összhangzatban a vállalkozás nehézségével. Tót színház és előadó társulat hiányában e munka kéziratban maradt s bár szavahihető kortársak dícsérőleg emlegették, ma végkép elkallódott.

Dallos Gyula Lajos született 1827. † 1884. szept. 2-án. Mint főúri családok gyermekeinek Mentora, újabb nyelvekben való nagy jártasságának előnyeit értékesítve, beutazta Európa nyugoti országait. 1853-ban a szarvasi főgymnasiumnál lett alkalmazva s tanított 1855 őszéig, a mikor sok próbálkozás után a budapesti tudomány-egyetemre került, mint az angol nyelv és irodalom magántanára. Nemesak a szépirodalmi lapokba dolgozott műtörténeti, szépirodalmi és irodalomtörténeti ismeretéseket és fejtegetéseket, hanem ki is adta magyar nyelven angol nyelv-tanát, angol olvasókönyvét s angol-magyar és magyar-angol szótárát s angolból fordított elbeszéléseit és neveléstani irányműveit. Alkotmányos életünk hajnalán Pestvármé-

gye másod-tanfelügyelőjévé lett kinevezve s ezen tisztében érte halála.

Delhányi Zsigmond született Csőváron 1825. prot. lelkészi családból. Tanulmányait Selmecezen, Pozsonyban, Jenában végezvén, előbb Osgyánban, utóbb Rimaszombatban tanárkodott, míg nem 1855. őszén Szarvasra kapott meghívást, hol azóta töretlenül munkakedvvel és hálára kötelező szép sikerrel tanít. Magyar nyelvi tanításához segédeszközüül kiadta «Olvasó-könyvét» a gymn. I. és II. osztálya számára, mely választékossága és didaktikai beosztása miatt több kiadást ért s ma is használatban van. Mint a közétkezőnek (alumnem és convictus) harmincz év óta gondos felügyelője ezrekre menő tanuló ifjak anyagi ellátásáról atyai szeretettel gondoskodott s ma is gondoskodik.

Domanovszky Endre született 1817-ben november 17-én Tótkomlóson, Békésvármegyében. Tanulmányait a Mező-Berényből Szarvasra áttelepített főgymnasium első növendékei között kezdvén, Pozsonyban folytatta. Több évi nevelősködés után a német egyetemeken, kivált Halléban három éven át bölcészeti tanulmányokkal foglalkozott. 1850-ben a szarvasi főgymnasium egyik tanszékét elfoglalván, mint tanár és mint igazgató, tudományával, emberszeretetével s a protestáns iskolai érdekek védelmében kifejtett buzgóságával sokat tett a főgymnasium fölvirágoztatására. Utóbb a soproni főgymnasiumhoz meghívást kapván, 1854-től e látogatott tanintézetben, úgy a főgymnasiumban, mint a theológián a történelmet, magyar nyelvet és iro-

dalmat, s a bölesészeti szaktantárgyakat világos, lelkes, szépségénél fogva élvezetes előadásával és nyílt őszinteségével s eredetiségével az ifjuság előtt kedvessé tette. Sopronból a nagy-szebeni jogakadémia tanszékére lett kinevezve s ennek megszűntével Budapestre költözött, hol azóta általa kedvelt böleseletének él. Mint szarvasi és soproni tanár, sikerrel buzgólkodott az önképzőkörök életrevalóságán az által, hogy az általa munkálkodásra szoktatott ifjuságnak szépészeti, szónoklási, s irodalmi képzettségét a szorosabban vett iskolai feladatok körén tul tapintatosan előmozdította. Bölesészettörténeti nagy munkáját a magyar tudományos akadémia azal tüntette ki, hogy 1871-ben levelező tagjai közé választá. Az akadémiai ülések és a gazdag könyvtárak legszorgalmasabb látogatója. † 1895. ápr. közepén.

Dorner József 1853—1860-ig a szarvasi főgymnasiumnak rendes tanára, már tanárkodását megelőzőleg a magy. kir. természettudományi társulatnak munkás tagja volt, ki a nemzeti muzeum természetráji tárának érdekében s annak megbizásából hazánk déli vidékén s a Balkán félszigeten több tudományos ezélu utazást tett s tapasztalatairól felolvasásokat tartott. 1858-ban a magyar tud. akadémia levelező tagjává választatott. Mint szarvasi főgymn. tanár, tanítványai számára több jeles és a maga idején hézagpótló tankönyvet irt. Ilyenek: ásványtan az algymnasium és ugyanez a felgymnasium számára; állattani, növénytani, vegytani tankönyvei. Több jeles természetráji értekezése látott napvilágot a m. tud. akadémia értesítőiben, épen

ugy, mint a szarvasi főgymnasium programmjai-
ban. 1860-ban a szarvasi gymnas. tanszéket a bu-
dapestivel eserélte föl, de maradandó emléket ha-
gyott hátra Szarvason is az intézet természetrajzi,
főleg növénytani, állattani s ásványtani gyűjtemé-
nyeinek rendezésében s fáradhatlan fejlesztésében.
Mehalt Budapesten, 1873 deczemb. 15.

Greguss Agost (irodalmi néven előbb Gerő),
az eperjesi s utóbb pozsonyi bölesésznek, Greguss
Mihálynak fia, született 1825-ben Pozsonyban s
mehalt Budapesten 1882. Tanulmányait Pozsony-
ban igen ifjan befejezván, Génúában s Hallében
bölesészeti szakra készült. Szarvasra tanáruul meg-
hivatván 1846—1849-ig a főgymnasiumnál működ-
dött, de rövidre szabott s a szabadságharcz által
végkép megzavart tanári foglalkozását felsőbb tila-
lom kényszeréből abba hagyván, Budapestre köl-
tözött, hol sok oldalu irodalmi működéseért köz-
elismerést aratott, s mint ilyen a magyar tud. aka-
démia rendes tagja s a Kisfaludy-társaság titkára
s utóbb igazgatója lett. Ezután politikai s szépiro-
dalmi lapoknak hol szerkesztője, hol nélkülözhetet-
len munkatársa gyanánt látjuk feltűnni, ki egész
életét az irodalomnak s a tudománynak szentelé.
Még szarvasi tanárkodása alatt kiadta az Edz-
dalokat, a Futárt, a Villankákat. Lázás irodalmi te-
vékenységét kissé megakasztá a szabadságharcz,
melyben ő is letette a tollat, e jobbik fegyverét,
hogy azt a rosszabbal, a karddal, eserélje föl.
1849-ben a Kisfaludy-társaság pártfogása mellett
kiadta »*A szépművészet alapvonalai*» ezimű művét,

hogy később, mint a magyar kir. tudomány-egyetem tanára is főleg bölesészeti, széptani s szépirodalmi tanulmányaival gazdagítsa nemzeti irodalmunkat. Szeretetteljes kedélyével és jótékonyságával kiváló befolyást gyakorolt a tanári pályára készülő fiatalabb nemzedékre, mely ma is hálásan áldja emlékét.

Haberern Jonathán született 1818-ban Felkán a Szepességen, meghalt 1880-ban Budapesten. Készmárkon és a magyar nyelv érdekében Miskolczon végezvén gymnas. tanulmányait, utóbb Jenát s Berlint látogatta meg, hol nyelvészeti s bölesészeti tanulmányokat üzött. Haza térve, előkelő családoknál nevelősködött, míg 1852-ben a szarvasi főgymnasium tanszékére meghívást kapott. Csakhamar ez intézet igazgatójává emelte a fentartó testület közbizalma. A Bach-korszak kinosabb napjait az intézet érdekeinek védelmében tölté, míg 1858 őszén Budapestre távozott az uniált prot. theologiai intézet egyik tanszékére. A mikor aztán ez intézet tisztán ev. reform. theologiai intézetté alakult át, leköszönt, s mint a magy. tudományos társaság levelező tagja s egyetemi magántanár, az irodalomnak élt. Megírta Melancthon Fülöp életét (1860.) fordította Aristoteles három könyvét a lélekről (1865). Mint a szarvasi főgymnasium igazgatója az évi értesítőben bölesészet-neveléstani értekezéseivel, kivált eszmei felfogásának nemessége által keltett közérdeklődést a lételért küzdő tanintézet sorsa iránt vidékszerte.

Kicska Dániel született 1814-ben Schüttrisz-

bergen Selmece mellett s meghalt 1889. őszén Szarvason. Gymnas. tanulmányait Selmecezen végezvén, 1836-ban Pozsonyban a bölesészet theologiai tanulmányokra szentelte magát. A hitjelölti vizsgálatot fényes sikerrel megállván, Jénába ment, hol szorgalma és klaszszikus latinsága a nyelvészek társaságában feltünővé tette őt. 1845–1857-ig Nagy-Szelezsényben lelkészkedett, honnan a szarvasi főgymnasiumhoz meghívást kapott. Tanári munkásságának sikerét fokozni óhajtván, kiadta «Vade mecum» czimű görög ígetanát és szótárát Aradon 1866-ban. Összeállította a tanítóásra készülő ifjak számára vázlatos, de kiadatlanul maradt tót-nyelvtanát és Sechter nyomán szerkesztett zeneelméletét. A főgymnasium évi értesítőiben több jeles egyházi beszédeivel találkozunk, melyekben úgy mint urvaesorához előkészítő felszóllalásaiban is, eredetiség és protestans vallásos tiszta nemes felfogás egyaránt lekötelezik az olvasót. 1887-nek őszén nyugalomba vonult, de azt kevés ideig élvezheté halála miatt.

Koren István született 1805-ben Domonyban, s meghalt 1893-ban Szarvason. A szomszédos Ikladon németül megtanulván, Selmecezen végezte a gymnasiumot s Pozsonyban a bölesészet-theologiai tanfolyamokat. Ezután, mint szegény iparos családnak gyermeke, hogy magasabb tanulmányait folytathassa, a nemes Osztroluczky családnál nevelősködött. Vallásos kedélyében szerény alázatossággal emlékeztén meg ifju koráról, többször hálián emlegeté, hogy társas miveltség dolgában

többet tanult nevelősködése alatt a nemes lelkű házi asszonyságtól egy év alatt, mint összes selmeczi és pozsonyi iskolázásának idején. 1832-ben Besztercebányán tanítónak lett ugyan, de rövid idő múlva az aszódi algymnasiumhoz tanári minőségben meghívást kapott. Lelkesedésében s törhetlen munkásságában itt éveken át egy maga tanítá az algymnasium négy osztályát, még pedig oly sikerrel, hogy a különben is kedves fekvésű kis gymnasium keresetté lett. A naponként ismétlődő sisyphusi munka sem törte meg a javabeli férfi vállalkozási kedvét s az iskolai munkán kívül prédikálgatott, sőt a zenéből s francia-nyelvből magán órákat is adogatott. Háza valóságos nevelő intézet volt, hol udvaron, szin alatt, szobákban, mint a méhek dongtak, szorgalmatoskodtak a tanulók. Jelles tanítványai között sokszor emlegeté a tanári kar ezen érdemdes nestora a Földváry, Osztro-luczky, Kemény, Sárkány, Esztergály családok szorgalmas gyermekeit s főleg Petőfi Sándort. — 1856-ban Szarvasra kapott meghívást. Fájó szívvel hagyta el a kis Aszódot, hogy Szarvason a harmadik és negyedik osztály vezetésében próbálja ki tanítási s nevelési tapasztalatait. A rendes gymn. tantárgyak körén kívül nagy szeretettel foglalkozott a tótnyelv tanításával. E czélra kiadta «Wzorcky» ezimű nyelvtanát. Mint fáradhatlan botanikus az e szakban kiváló tudósok sokaságával összeköttetésben állott s gyűjtéseit szívesen megosztotta olyanokkal, kik vállalata iránt érdeklődtek. A főgymnasium értesítőiben is leginkább az Alföld flórájára

nak ismertetésével foglalkozott, de föllépését mindig örömmel fogadták az e szak iránt érdeklődők. 5000 példányt magában foglaló s jól rendezett botanikus gyűjteményét a szarvasi főgymnasiumra hagyá, hogy a hervadó virágok is hirdessék az ő hervadhatlan tanítói buzgóságát. 1884-ben 50 évi tanárkodását megelégetve, nyugalomba vonult, melyet kilencz évig tűrhető jó egészségben élvezett szerettei körében.

Krajesovics Soma született 1856. aprilis 1-én Szarvason. Gymnasiumi tanulmányait Szarvason elvégezvén, a magyar királyi tudomány-egyetemen tanári pályára készült. Főúri családoknál huzamosabban nevelősködvén, a tanári oklevelet 1882-ben megszerzé s előbb a b.-esabai algymnasiumnál, majd 1889-től a szarvasi főgymnasiumnál alkalmazást nyert. Mint a magyar és német nyelv s irodalom tanára évek óta szép sikerrel vezeti a tanulótság Vajda-körét s irányzó befolyást gyakorol az ifjuság aesthetikai fejlődésére. A Zrinyiaszról írott fejtegetése a szarvasi főgymnasium értesítőjében megjelenvén, közelebb s tágabb körben feltűnést s elismerést keltett. Ugyanesak a Zrinyiaszról a philologiai közlönyben bővített és átdolgozott munkálat jelent meg a szerzötől 1895-ben, mely komoly tanulmányról tesz tanuságot. A helyi és vidéki lapokban avatott szini bírálataival sokszor találkozhatni. A szarvasi társaskör szavallati szakosztályának igazgatója.

Kullik Endre született 1860. febr. 10. Budapesten. Gymnasiumi tanulmányait a főváros ág. ev.

főgymnasiumában végezvén, a magyar kir. tudomány-egyetemen tanári pályára készült s 1884-ben a klaszszika-philológiára s bölcsészetre képesítési oklevelet nyert. 1885-től a szarvasi főgymnasiumhoz tanáruul megválasztva a latin és görög nyelvet s irodalmat s a vallástaniakat, mellesleg a gyorsírást sikerrel tanítja. E mellett az ipariskola igazgatója s a községi iskolaszék elnöke. A rajztanítás lélek-képző befolyásáról írott értekezése a főgymnasium értesítőjében ez irányu szakképzettségét is bizonyítja. A helyi lapoknak évek óta szorgalmas munkatársa.

Magda Pál született Rozsnyón 1770-ben Gömör vármegyében, meghalt Nyiregyházán 1840-ben. Tanulmányait a hazai tanintézeteken végezve a külföldi egyetemeket meglátogatta. Ezután Csetneken, Sajó-Gömörben, Lőcsén, Besztercebányán, Sopronban, Sáros-Patakon, Karlóczán s végre 1834–1840-ig Szarvason tanár volt. Több értekezésével, bölcsészeti, néprajzi, statisztikai közleményeivel keltett feltűnést a felső magyarországi Minervában s az iskolai értesítőkbén. Figyelmet érdemlő művei: a katonai határőrvidék néprajza, statisztikája és geographiája, a mezőgazdaság szabályainak gyűjteménye. A külföldi, főként a német lapokba is több érdekes közleménye jelent meg hazánkról s annak népeletéről. Erélyes, férfias szigora, csaknem katonai zordon nevelési irányzata, olykor ötletes intézkedései kortársait meglepték, jobb tanítványait lekötelezték. Azonban kivételes felfogásával, hatalmaskodásával, sokszor maga

okozta tanártársainak egyenetlenkedését és a tanuló-ság s közönség körében félreértésekre adott alkalmat. Küzdelmes és hányt-vetett tanári pályáján elfáradva, kimerülve és elkeseredve, öreg napjaiban önkényt nyugalomba vonult, melyet azonban rövid ideig élvezett, mert csakhamar elhalt.

Mihálfi (előbb Mihalovics) József született 1838-ban Kiszácson Bács vármegyében s meghalt 1892-ben Szarvason. Tanulmányait a szarvasi főgymnasium körében végezvén, néptanítónak lett. Midőn azonban tanulmányainak folytatásához megszerezte az anyagi kellékeket, a Budapesten megnyitott uniált protestans theológián beiratkozott. 1860-ban előbb helyettes s utóbb tanári minőségben a szarvasi főgymnasiumnál találjuk. Mint az ifjúság önképző körének elnöke, mint a tanulói dal-karnak időnkénti karvezetője, utóbb mint a községi iskolaszék elnöke, a magánosok által fentartott polgári leányiskola igazgatója, a »Szarvasi Lapok« több éven át ügyes tollu szerkesztője és mint a szarvasi ipariskola igazgatója készséggel mindenütt megragadta az alkalmat, hogy tőle telhetőleg szolgálja az Alföld közművelődési érdekeit. Volt éven-ken át a főgymnasium könyvtárosa s mint ilyen tanári foglalkozásának sikerét azzal is fokozni kívánta, hogy több tankönyvet irt s adott ki tanítványai részére. Ilyenek: a polgári leányiskolák számára kiadott irálytana, olvasó- és szavalló-könyve, a népiskolai földrajz tanításához írott földrajzi vezérfonala, a gymnasium alsó osztályainak szükségeihez szabott földrajza és a Dierner Endre-

féle Magyarország történetének többszöri átdolgozása. Kifejtett fáradozásait Békés vármegye méltányolni kívánta, midőn őt a magyar nyelv és hazafias szellem buzgó terjesztéseért diesérő sorok kíséretében pénzjutalommal is kitüntette. Java férfikorában elhúnyt.

Moeskőnyi József született Irsán 1860. október 22-én. Gymnasiumi tanulmányait Budapesten és Szarvason végezvén, a m. k. tudomány-egyetemen a bölesészeti szakra iratkozott s az ókori klaszszikai nyelvek tanítására képesítő tanári oklevelet megszerezte. Már egyetemi tanuló korában nevelősködött s a László Mihály-féle magángymnasiumban bejáróként tanítgatott. 1883-ban Szarvasra tanári meghívást kapott s azóta itt működik. Az iskola évi értesítőjében közlött értekezése mellett a »Szarvasi Lapok« és »Szarvas és Vidéke« czimű helyi lapoknak állandó munkatársa s a magánosok által fenntartott szarvasi polgári leányiskolának igazgatója volt.

Molitorisz Adolf született Szarvason 1810. október 22. meghalt ugyanitt cholera-ban 1855. aug. 5. Gymnasiumi tanulmányait a m.-berényi főgymnasiumban kezdé és Selmeczen befejezé. Aztán a pozsonyi bölesészeti s theologiai intézetben találjuk. Miután a francia forradalomra támadt zsarnoki visszahatás idejében a külföldi egyetemek látogatására engedélyt hiába kért, a bécsi egyetemen végezte theologiai és philologiai tanulmányait. Előbb a Kubinyi, utóbb a Glatz családnál nevelősködött s aztán 1828-ban a fenntartó testület a m.-berényi

főgymnasiumhoz rendes tanárul alkalmazta. Folytonos önképzés, törhetlen szorgalom, türelmes kitartás mellett Molitorisz Adolf a m.-berényi s utóbb szarvasi főgymnasium egyik legjelesebb s legszigorúbb tanárává képződött, kinek tanítványait, mint munkára szokott fegyelmes ifjúságot minden protestans intézeten szívesen fogadták. Hosszas tanárkodásának tapasztalataira építve kiadta latin sintaxisát, egyetemes földrajzát, számtanát és német nyelvtanát s ezekből, kivált az ő kitartása s folytonos önmunkásságra utaló vezetése mellett, szép sikerrel tanított. Java korában ragadta őt ki az élők sorából a cholera 1855-ben. Gyászemlékét kegyelettel ülte meg a főgymnasium tanárkara és annak tanulósa az 1857/8-dik tanév elején.

Moravesik Géza született Beéren 1855. július 28-án, Miután gymn. tanulmányait Aszódon kezdve, Szarvason folytatta s Budapesten befejezte a m. kir. tudomány-egyetemen tanári pályára készült. Mint okleveles tanárt 1876-ban Réthy László ellenében a szarvasi főgymnasiumhoz tanárrá megválasztá az esperesség. Mint a Vajda-körnek elnöke, mint a szarvasi magánosok által fentartott polgári leányiskolának igazgatója befolyt Szarvas művelődésére. Dolgozatai az iskola értesítőjében, a philologiai közlönyben s a helyi lapokban jelentek meg. 1892-ben a főgymnasium kötelékéből önkényt kilépett, hogy más tanintézeteknél keresse életterveinek valósulását.

Oláh Miklós született 1853. ápril 18-án Tisza-Füreden. Gymnasiumi tanulmányait Debreczenben

végezván, a tanítói pályára készült. Nevelősködési vállalatai után előbb Sámsonban, utóbb Török-Szentmiklóson nyert néptanítói alkalmazást, 1876-ban a nemzeti torna-egyesület szakbizottsága előtt a tornázás tántására vonatkozó oklevelet megszerezvén, a szarvasi főgymnasiumhoz kapott meghívást. Ez időtől mai napig a tanulótság tornázási ügyességét tervszerűen gyakorolja és fejleszti. A felvuló díszcsapattal úgy tanítványai, mint maga részére az országos és vidéki tornaversenyeken több díszoklevelet, kitüntetést és jutalmat szerzett, melyek ma a tornaesarnokot díszítik. A helyi és vidéki lapoknak évek óta fáradhatlan munkatársa, költeményeivel s leiró közléseivel sok élvezetet nyújtott az olvasó közönségnek. A mezei s falusi tüzoltóság számára írott népszerű müve az országos tüzoltó egyesület által pályanyertes mü gyanánt jutalommal volt kitüntetve. A szarvasi önkényes tüzoltó egyesületnek évek óta fáradhatlan müvezetője és szakavatott tanára.

Oertl Zachariás született Poroszországban. A magyarországi protestans egyházak életével megismerkedni óhajtván, mint végzett theologus, utazásokat tett hazánkban a mult század végén. E körutjában a m.-berényi német gyülekezet benne a jeles egyházi szónokot megismervén, 1785-ben lelkészül megválasztotta. E gyülekezet körében aztán 1836-ig mint lelkész, s mint a békés-bánáti esperesség Mező-Berényben létesített főgymnasiumának lelkes pártfogója s önkéntes tanára, fáradhatlanul működött. Német nyelven kiadta «Christlich. evang.

katechismus» ezimű munkáját, fordított németből latinra sok szép éneket s az énektanítás jelentőségéről a m.-berényi főgymnasium értésítőjében latin értekezést tett közzé. Kivált nyelvészeti nagy képessége, theologiai széleskörű tudománya és valóság-erkölestani egyházzjogi vitatkozásokban feltűnő éleselműsége által a protestans ifjuság öntudatára, egyházas szellemére és hithűségére jótékony befolyást gyakorolt. Élte végső napjaiban is szeretettel gondolt a tanuló ifjuságra s nagyon fájlalta, hogy a m.-berényben virágzásra indult esperességi főgymnasium Szarvasra lett áttelepítve.

Skolka András született 1780-ban Bazinben Pozsonyvármegyében. Miután a gymnasiumot Pozsonyban végezte, a német egyetemeket kereste föl. Már ifju korában melegen érdeklődött a köznevelés ügyei iránt. Ezért fölkereste Dessauban Basedowot, meglátogatta Schepfenthalban Salzmann-t sőt annak vezérlete mellett és utasításai szerint Glatz Jakabbal, mint tanári pályára készülő, hosszabb időn át tanítgatott is. A göttingeni egyetemről a szarvasi lelkész, Tessedik hívta meg őt az általa létesített s vezetett gazdasági tanintézethez tanáruul. Mikor aztán 1802-ben a m.-berényi főgymnasium megnyilott, az esperesség Skolkát tette igazgatóul, ki tudománya, emberbaráti szeretete, realis iránya által a keletkező intézet jó hírét előmozdítá. Az Alföldre vonatkozó tanulmányait a Schedius-féle «Zeitschrift für Ungarn» ezimű folyóiratban időnként közölgette s szép latin beszédekkel a békés-vármegyei néptanítók általa szervezett

egyletében s az esperességi közgyűléseken és iskolai ünnepélyeken elragadta hallgatóit. 1808-ban elhagyta a m.-berényi főgymnasiumot, hogy mint ó-verbászi lelkész az alföldi protestans egyházi és iskolai ügyeket továbbra is szolgálja.

Pecz Gyula született 1820-ban Sopronban, meghalt 1882-ben Mező-Berényben. Ő a német irodalomban jól ismert Pecz Leopoldnak a Shakespeare fordítónak, törhetlen szorgalmu fia volt. Gymnasiumi és theologiai tanulmányait Sopronban s Pozsonyban kezdte s nevelősködése után Halléban bevégezte. 1845-ben a szarvasi főgymnasiumhoz tanáruul megválasztva, a magyar, német, latin, görög nyelveket nagy szakavatottsággal adta elő. Egyuttal a magyar isteni tisztelet vezetésével lévén megbizva a szarvasi ág. ev. gyülekezet által, tartalmas és nagy mügonddal kidolgozott szónoklatával rá szoktatta a közönséget a templom buzgó látogatására. Utóbb életveszélyes és lassu lefolyásu betegségbe esett. E miatt a tanári pályáról lelépni kényszerült s m.-berényi lelkésszé lett. Az iskolának, ifjuságnak, tanári érdekeknek legőszintébb barátjaként azután is szíven hordta az intézet sorát s nemesak az esperességi közgyűléseken lelkes szószólója volt a főgymnasiumnak, de annak vizsgáit, különösen az érettségieket püspöki megbízottként is többször látogatta, az évi értesítőben figyelemre méltó terveivel, javaslataival ugy a tanítóképző szervezését, mint a protestans tanárképzés kérdését oly szakavatottan s meggyőzőleg tárgyalta, hogy maga a békési ág. ev. esperesség

megsürgette a kerületet és egyetemes protestans egyházi közgyűlést, mikép középiskolai tanárok tanulmányaikról számolva, szakvizsgálatot tenni tartozzanak. Így lett aztán az egyházkerületek püspökeinek, felügyelőinek s kiváló tanférfiaknak bevonásával oly tanárvizsgáló bizottság szervezve, mely csaknem az 1883-ban létesült középiskolai törvény életbeléptéig intézte az ügyet. A jeles lelkésznek s avatott tanférfiúnak emlékét ezek s hasonló érdemeiért méltán örökíti a főgymnasium története.

Tatay István született 1821. márczius 7. Hidegkúton Tolna vármegyében, meghalt 1888. jun. 12-én Szent-Lőrinczen Budapest szomszédságában. Atyja, mint protestans lelkész és Kis János superintendensnek iskolatársa és barátja, fiát ennek gondozása mellett neveltette Sopronban. A német egyetemeken, főleg Jénában, Hallében és Berlinben három éven át bölesészeti s nyelvészeti tanulmányokat végezvén Tatay István, utóbb Budapesten nevelősködött. Schedius Lajos által fölhiva a budapesti ág. ev. főgymnasium körében jeles protestans tanférfiak társaságában bölesészeti tanfolyamot indított meg; azonban csakhamar a korán elhunyt Vajda Péter helyére 1846-ban csaknem egy időben Szarvasra és Sopronba tanárul hivatott. Tatay az ifjúkorában megszeretett Sopronnak adott elsőséget. Mint lelkes ifjú tanár új irányt adott a protestans iskolai életnek. Nemesak tanításának szakszerűségével és alaki tökéletességével, de eszmezagdag nevelői törekvéseivel is azon volt, hogy az ifjuságnak az

addig szokásos zordon katonai fegyelmezése helyett több személyes szabadságot kell engedni, de a felelősség érzetének folytonos fokozása mellett éreztetni is kell vele hivatásának magasztosságát. Az 1848-as idők fergetege Tatayt is elragadá a fanszékről. Ezért mint ékesszavu népszónokot br. Hauer császári biztos hivatalától megfosztá s bujdosni kényszeríté. A lázas üldözés csilapultával Arad vidékén a Purgly és Török családoknál nevelősködött, míg 1855-ben tanáruul lett megválasztva a szarvasi főgymnasiumhoz. 1856-tól 1884-ig mint a szarvasi főgymnasium három évi időszakonként ismételve megválasztott igazgatója, mondhatni a vezetése alatt szép virágzásnak indult főgymnasium vezérszellemeként, áldásosan működött hivatalos állásában. Betegeskedni kezdvén, nyugalomba vonult s 1888. június 12. rokonkörben meghalt. Budapesten, a kerepesi temetőben, az ország legkitűnőbb férfiainak szomszédságában van eltemetve. Mintha a helyzet is arra figyelmeztetne, hogy ő, a nagyra törő lélek, a nagyok társaságában kívánta küzdelmes élete után az emberiség jövőjére s hazájának fölvirágzására vonatkozó szép álmait tovább szőni. Irodalmi működését jelesünknek csak vázlatosan ismertetem. Megírta az ifjuság számára «költészeti és szónoklattani remekeit», melyekben a költői s szónoki műfajok elméletét is önállóan tárgyalta s ügyesen megválogatott példatárral támogatta. Kiadta olvasókönyvét a nyelvtani osztályok számára s ezek mellett kiváló gonddal szerkesztette a szarvasi főgymnasium értesítőit, me-

lyekbe nyelvészeti s neveléstani értekezéseivel maga is többször föllépett. Remekül megszerkesztett jelentései, a Bach-korszakban a protestans iskola autonom jogait mesterileg védő fölterjesztései, a patentalis mozgalomban való következetes és bátor magatartása, a társadalmi és politikai közönnepélyek alatt igazi mügönddal dolgozott s elragadó ékesszólással elmondott beszédei a müvelt közöniséget vidékszerte lekötelezték iránta. Nagy kár, hogy magára alkalmazott szigoru önbirálata miatt remek alkotásaiból alig maradt fenn némi esekély töredék. Egész életében a főgymnasium ifjuságát tekinté családjának, s hogy ezen gondolkodásának kifejezést adjon, halálakor is 1000 frtnyi ösztöndíj alapot hagyatott a szorgalmasoknak, hogy neve s befolyása ez által is összeforjon s tovább éljen a tovafejlő intézettel.

Tomasek Pál született Jolsván, Gömör vármegyében, hol atyja ev. lelkész volt. Tanulmányait Sajó-Gömörben, Rozsnyón, Késmárkon végezvén, a Mariássy családnál nevelősködött. Innen a bécsi es. kir. uniált theologiai intézetnél iratkozván nyelvészeti, bölesészeti s theologiai tanulmányokkal foglalkozott. Krause magánnevelő intézetében, mint bejáró tanár, a tanítással gyakorlatilag megismerkedett. Nagy utánjárással engedélyt szerezvén arra nézve, hogy a németországi egyetemeket tanulmány czéljából meglátogathassa, Halléba vonult hol Wegscheidert, Geseniust, Gerlachot, Schützet hallgatta s a Franke intézetében látogatásokat tett s utóbb tanított is. Körutjában Lipsését, Berlint, Erlangent,

Schulpfortát és Schnepfenthált is fölkereste s korának legjelesebb paedagogusaival eleven összekötötést keresett és tartott fen. Ezen szakszerű előkészülés után a m.-berényi főgymnasiumhoz tanárrul s egyuttal igazgatóul meghivatván, egész lelkesedéssel fogott az iskolaszervezéshez s tanításhoz. Munkájának sikerét nagyban fokozta, hogy Mező-Berényben egykori bécsi tanuló társaival Molitorisz Adolfal és Benka Györggyel kellett a munkán osztoznia s így a hivatalos teendőik gondját s felelősségét a bizalmas barátság és kölesönös jó akarat enyhítette e körben. 1833-ban azonban Tomaseket Lőcsére hívták s Mező-Berényt elhagyá. Később a Bach-korszakban mint es. kir. iskolafelügyelő a felvidék gymnasiumait látogatta. Öreg napjaira nyugalomba vonult s Budapestre költözött, hol a tudományos társaságok és egyházi testületek gyűléseinek legszorgalmasabb látogatójaként sokak figyelmét magára vonta. Mint igazgató, a m.-berényi főgymnasium történetét körmönfontan, de alaposan ő írta meg legelőször és adataival s utasításaival nagyban megkönnyíté a jelen történetnek — legalább a Mező-Berényben átélt időszakra vonatkozó részeknek — megírását.

Vajda Péter született Vanyolán 1808-ban jun. 20. Veszprénumvármegyében. A gymnasiumot Sopronban végezvén, jogi tanulmányait Győrött kezdte, de utóbb a budapesti magyar kir. egyetemen az orvosi szakkal foglalkozott. Már zsenge ifju korában verselt s írogatott. Midőn Budapestre került, csaknem kizárólag az irodalomnak élt. A Koszorú-

ban, a Hasznos multságokban jelentek meg első dolgozatai. Wigand Ottó fölhívására Lipesébe tette át lakását s ott adta ki Garasos-tár című lapját. Ezután egymást érték költői dolgozatai, bár az orvosi szak a közgazdasági érdekek s a magyar és német nyelvészet is folyton lekötötték munkásságát. Nyelvészeti munkáit, magyar nyelvtanát s angolból fordított regényeit esaknem egyidőben adta ki. Irodalmi munkásságának utóbb tanári foglalkozása adott új irányt s több tankönyvet adott ki, bár legszebb férfi korában bekövetkezett haláláig († 1346. febr. 10. Szarvason) a költészetnek is mindig hű és hívatott apostola maradt. Az iskolai életben a szaktanítás keresztül vitele, a magyar nyelv minden irányban való, kötelező alkalmazása s az ifjúság személyes szabadságának kibővítése és humánus fegyelmezése által nevelői s tanítói intézkedései gyökeres átalakulás határozatát jelentik. Felolvasásaiban s kivált szabad előadásaiban a keresztényen tanokat olykor merészen megtámadta s költői lelkesedéssel a természet-istenítés mellett foglalt állást. Ezzel sok félreértésnek s balmagyaráztatnak tette ki magát. Habár eredeti, vonzó, hazafias szellemű, föllépéseivel nagyban előmozdítá Szarvas városának magyarosodását; habár választékos előadásaival nagyon benső összeköttetésbe hozá az iskolát a művelt közönséggel s ennek élénken nyilatkozó önmivelődési vágya igen felfokozta a tanulótság szorgalmát s buzgólkodását is; habár társas szövötközésre ösztönző magyar nemzeti törekvéseivel öntudatra ébresztett öntudatlan s tétlen

társadalmi osztályokat: mégis e szabad előadásaiért és szónoklataiért a helytartó tanács beavatkozására és zaklatására okot szolgáltatott, mely hivatalos hatalmánál fogva arra utasította a fentartó esperességet, hogy szabadelvű tanára ellen vizsgálatot indítson s beszédeit betérjessze. A nemzeti szellem ez erős hullámverését a helytartótanács rémülettel nézván, sürgette Vajda megaláztatását s hivatalából való elmozdítását. Ettől azonban megkímélte jelesünket korai halála. Siremléköt közadakozásból Tatay kezdeményezésére 1868-ban állítá föl a szarvasi ó-temetőben a honfi kegyelet, műveiből vett e felirással ékesítvén azt:

»AZ IGAZSÁG SZAVA ÁTHATÓBB A MENYDÖRGÉSNÉL,

S AZ IGAZSÁG VILLÁMOT HORD KEBELÉBEN!«

Valentinyi Jenő született 1860. július 23-ikán Szirákon Nógrád vármegyében. Gymnasiumi tanulmányait Aszódon és Szarvason végezvén, a bölesészet-theologiai tanpályára lépett s Pozsonyban, utóbb Jenában tanult. Innen visszakerülve, előbb B.-Csabán, majd Aszódon és végre ismét B.-Csabán az ottani algymnasiumok körében nyert tanári alkalmazást, míg 1891-ben a Mihálfi József halálával megürült történeti tanszékre a szarvasi főgymnasiumhoz jutott. 1886-ban a kolozsvári kir. tudomány-egyetemen a tanári oklevelet megszerzé. Irodalmi működését a főgymnasium értesítőjében s a helyi lapokban találhatni.

Varga József született 1860. február 20. Nagy-Körösön. Gymnasiumi tanulmányait szülővárosában végezvén, Budapesten a tanítóképzőben s a paed-

gogiumban nyelvészeti s művészeti szakra készült. Nevelősködése után Nagykőrösön, Kecskeméten s utóbb Nagy-Enyeden ének- és zenetanári minőségben alkalmazva, részint eredeti zeneszerzeményeivel, részint dalköltészetével, részint férfi és vegyeskari föltevéseivel s gyűjteményeivel tette magát a zenészek világában ismeretessé. Mint képzőbeli zenetanár 1887-ben Szarvasra kapott meghívást, hol a főgymnasiumban és tanítóképzőben az éneklést és zenét nagy erélylyel és buzgósággal tanította s nyilvános föllépéseivel a közönséget sokszor kedvesen meglepte s elragadta. Mint a szarvasi férfi dalkör jeles karvezetője, mint a «Szarvasi Lapok» s utóbb a «Szarvas és Vidéke» czimű helyi lapnak ügyes tollu szerkesztője, mint a polgári leányiskola bejáró zenetanára, sokszor befolyást gyakorolt Szarvas közművelődési s társadalmi életének élénkítésére. Szarvasról 1893-ban Debreczenbe kapott meghívást, hol ma is, mint a községi polgári leányiskola tanára van alkalmazva.

Dr. Zsilinszky Endre született 1852. június 12. B.-Csabán. Tanulmányait a b.-csabai algymnasiumban kezdve s Szarvason folytatva és bevégezve, a budapesti m. kir. tudományegyetemre ment, hogy magát tanárrá képezze. Ezután a külföldön utazásokat tett s Heidelbergben tanulmányainak folytatása végett megtelepedett. Külföldről haza jöve a kassai állami reáliskolánál helyettes tanáru lett alkalmazva. Onnan tanárként a b.-csabai polgári leányiskolához ment át, míg 1882-ben a szarvasi főgymnasiumhoz kapott meghívást. Mint a »Békés-

megyei Közlöny» szerkesztője s tanárkodása alatt is a helyi és vidéki lapok fáradhatlan munkatársa, tevékeny részt vett a közérdekű ügyek előkészítésében s életbeléptetésében. A tanári pályáról utóbb önkénynt visszavonult, de az irodalomban s a közügyekben nem lankadó erővel és buzgósággal ma is tovább fáradozik.

Zsilinszky Mihály, az előbb említett testvére, született 1838. május 1. B.-Csabán. Tanulmányait a szarvasi főgymnasiumban kezdvén és végezvén, a budapesti uniált prot. theológiára iratkozott, hogy aztán szaktanulmányoknak befejezése végett a hallei és berlini egyetemeket látogatta meg. 1861-ben a békési esperesség a szarvasi főgymnasiumhoz tanáruul meghívta, hol mint törhetlen szorgalmu erélyes tanár, a legkomolyabb önképzés alapján óhajtott tanítványainak képződésére befolyjni. — 1864-től a főgymnasium könyvtárának őre lévén, az általa tanított szaktantárgyak irodalmát tanulmányozta át s tankönyvek írásával óhajtotta fokozni tanításának sikerét. Megírta a világtörténetet életiratos vázlatokban, kiadta a magyar költészet és szónoklat kézi könyvét, átdolgozta a Dierner-féle Magyarország történetét, kiadta széptanát, hit és erkölestanát s ezek mellett szépirodalmi s tudományos érdekű művek sajtó alá rendezésével s fordításával is elfoglalta magát. Így adta ki Vajda Péter «Buda halálát,» összegyűjtötte a Kossuth-dalokat, fordította Lecky mivelődéstörténetének művét s támogatta történetének tanulmányokon alapuló értekezéseivel a szarvasi főgymnasium évi

értesítőit. 1874-ben a tanári pályáról önkénynt lelépett, hogy nemes lelkének hivatásérzete szerint más irányban értékesitse tudományos képzettségét és sokra irányuló hasznavehetőségét. Szarvasról B.-Csabára költözött s átvette a «Békésmegyei Közlöny» szerkesztését. Lapjával s ügyes tollával a községi és megyei életben tevékeny munkakört nyitott magának. Közelismerés által koszoruzva, a gyomai választó kerület országgyűlési képviselőjeül választá. Innentúl tágabb és dicsőbb foglalkozási körben mutatta be a világ előtt sokra való hivatását. A magyar történelmi, földrajzi, ember-tani, paedagogiai társaságoknak, a békésmegyei történelmi s közművelődési egyesületnek tagja, titkára, elnöke, s mindig szorgalmas munkása gyanánt szerepelvén, 1878-tól a magyar tudományos akadémiának levelező tagjává emelkedett s kitartó szorgalma és tanulmányokon alapuló hasznavehetősége folytán különböző kitüntetésekben és megbízatásokban részesült. Volt Csongrád s utóbb Zólyom vármegyének főispánja. Ma is a békési ág. hitv. ev. esperességnek felügyelője, kit legutóbb Ő Felsőégének kegye is azzal tüntetett ki, hogy a magyar kir. vallás- és közoktatás-ügyi miniszter mellé államtitkárrá kinevezé. Nevét és működését a közművelődés, irodalom, társadalmi és állami élet és fejlődés gyökérszállaihoz oly maradandóan hozzá fűzte, hogy reá mi tanférfiak és protestansok ma is büszke örömmel és reménynyel tekintünk.

És most, midőn a szarvasi főgymnasium ezen egykor szerepelt, vagy kisebb részében ma is sze-

repló tanférfiainak irodalmi s társadalmi működését vázlatosan felsoroltam, megdöbbsent azon szomorú lehetőség, hogy akaratlanul tán elhomályosítani látszom azok érdemeit, kik tanári s egyéni kiválóságaikkal semmivel sem állottak s állanak a felsoroltak mögött, bárha e czim alatt róluk említést tennem saját igazságérzetük sem engedné tán meg. Nyugtassa meg őket s bennünket azon lélekemelő tény, hogy legtöbbször tán épen *tanítványaik* voltak azok, kiknek a fentebbiekben érdemeit méltatni láttam magam kötelezve. És nem magas értékkel bíró igazság-e az, hogy a *jó tanár épen szerencsés fejlődésű tanítványaiban dicsőül meg?*

XI.

A

főgymnasium értesítői s bizonyítványkönyvei.

A békési ág. ev. egyházmegye által létesített s fentartott főgymnasium évi értesítői e főgymnasium történetének megírásánál a leggazdagabb kútforrások, melyekből korhű jellemzés szól lelkeinkhez az iskolai élet minden mozgalmairól. Az értesítőknél teljes gyűjteményét azonban nem rejti magában a főgymnasium irattára, az utólagos összegyűjtés pedig a minő nehéz, oly kétséges sikerű feladat.

Enek megérthetésére főlemlitem, hogy e szá-

zad elején Mező-Berényben nemcsak nyomda, de könyvkötő se volt s így a tanári kar vagy szóbeli előterjesztés, vagy írásos jelentés alakjában számolt be a fentartó előtt a főgymnasium fejlődéséről s időnkénti állapotáról. Még ez írott latin relatiók is hiányosak. Némileg pótolja azokat a félvényként tartatni szokott nyilvános vizsgálatok hézagosan fenmaradt rendje (*conspectus examinis publici*) s a bizonyítványkönyvek gyűjteménye. Ha történt is aztán kivételesen egy-egy kísérlet, hogy Nagy-Váradon Tichy könyvnyomdájában, vagy Pesten Trattner Károlynál egy-egy értesítő vázolja a Mező-Berényi főgymnasium életfejlődését, ez a nehézkes közlekedési viszonyok között, oly lassan készült, oly elkésve jelent meg, oly kinosan volt szétküldhető, hogy bele fáradt a nyomtatás vesződésébe a legtürelmesebb igazgató is.

Az irattárban őrzött értesítőkből található: 7 bölcészeti, 22 neveléstanítástani, 11 történeti s művelődés történelmi, 1 matematikai, 6 természetrajzi, 4 nyelvészeti s széptani, 5 vallás-erkölcstani, 3 földrajzi értekezést és fejtegetést s így 59 tanári dolgozatot, mely közelebbről vagy távolabbról belátást enged a tanárok képződési irányára, tudományos képzettségére s a felfogás és érzület minőségére és mértékére, mely a szerzőket áthatotta. Ezen dolgozatok időrend és cím szerint a következők:

De melioribus cationibus latinis in scholas introducendis. 1807-ből Oertl Zacharias m.-berényi lelkész és önkényes tanártól.

De societate Pythagorica disciplinorum atque virtutis altrice. 1830-ból. Talán Tomasek Páltól.

De gymnasio agroberinenti commentarius historicus. 1833-ból Tomasektól.

De disciplina scholastica. Genius seculi. 1836. Magda Páltól.

Az embernek eredeti formájáról (jelleméről.) 1837. Magda Páltól.

A szarvasi főgymnasium rövid története 1847. Dr. Bloch Móricztól.

A szarvasi főgymnasium vázlatos története félszázados fenállásának ünnepélye alkalmából. 1852. Placszó Istvántól.

A bölesészeti oktatásról a gymnasiumban. 1853. Domanovszky Endrétől.

Neveléstani eszmetöredékek előszó alakjában. 1854. Haberern Jonathántól.

A természettudományok studiumáról. 1854. Dorner Józseftől.

Tájékozásul a gymnasium jövője s mai teendői felől. 1855. Haberern Jonathántól.

A phanerogamák termékenyítése és embryo képződés. 1855. Dorner Józseftől.

Molitorisz Adolf tanár gyászemléke. 1856. Haberern és Tataytól.

Mi a műveltség? 1856. Haberern Jonathántól.

Emlékbeszéd Molitorisz Adolf felett. 1856. Habererntől.

Linguistikai jegyzetek a latin perfectum alakjairól. 1857. Tatay Istvántól.

A magyar nyelvújításról. 1858. Tatay Istvántól.

Hálatartozásunk Krisztus iránt. 1859. Kieska Dánieltől.

A czukorról és keményítőről. 1859. Dorner Józseftől.

A magyar Alföld különös tekintettel Szarvas vidékére. 1860. Dorner Józseftől.

Eszmetöredékek a vallástanításról s annak sikeréről. 1861. Kieska Dánieltől.

Tanítóképezde és zeneiskola tervezete. 1861. Pecz Gyulától.

Közlemények meglátogatott tanítóképző intézetekről 1862. Benka Gyulától.

Vegyes másodfoku egyenletek megfejtése logartáblák segédelmével. 1863. Szendy Györgytől.

Közlemények meglátogatott gymnasiumokról. 1863. Benka Gyulától.

Szünnapokra távozó tanulókhöz. Buzdító beszéd. 1864. Benka Gyulától.

Adalékok a tanárképzéshez a gymnasiumok számára. 1865. Pecz Gyulától.

Naplótöredékek egy két svájcei gymnasiumról. 1866. Zsilinszky Mihálytól.

A tanuló, mint Jézus tanítványa. Egyházi beszéd. 1867. Kieska Dánieltől.

Vélemény a tanítóképző további szervezése ügyében. 1867. Benka Gyulától.

Haviár Dániel emlékezete. 1868. Trsztyénszky Ferencztől.

Szarvas hajdana. 1869. Zsilinszky Mihálytól.

Képesség, tehetség, lángelme. 1870. Benka Gyulától.

Írás, gyorsírás, nyomdászat. 1871. Mihálfi J.-tól.
Rajzok Anglia történetéből 1872. Mihálfi Józseftől.

Verancesics Antal élete s történeti munkái. 1873. Zsilinszky Mihálytól.

Szarvas viránya. 1874. Koren Istvántól.

Testalkat s lélekalkat. 1875. Benka Gyulától.

A földrajz fontossága. 1876. Mihálfi Józseftől.

Az életkorokról. 1877. Benka Gyulától.

Adalék a földrajz tanításához a középiskolában. 1878. Mihálfi Józseftől.

Zenetanítás a szarvasi főgymnasiumban. 1879. Benka Gyulától.

Ujabb adalékok a földrajz tanításához. 1880. Mihálfi Józseftől.

Költészettani tankönyvek a főgymnasiumban. 1881. Moravesik Gézától.

Tanítóképzés a főgymnasium kapcsolatában. 1882. Benka Gyulától.

Szarvas virányának második javított s bővített fölszámlálása. 1883. Koren Istvántól.

Adalék helyneveink magyarázatához. 1884. Mihálfi Józseftől.

Fegyelem a gymnasiumban. 1885. Benka Gyulától.

Iskolai épületünk főbejáratának örökségkép reánk maradt fölírata. 1886. Benka Gyulától.

P. Ovidius Naso élete s munkái 1887. Moeskónyi Józseftől.

A nevelés egy fontos tényezője a gymnasiumban (Rajzoktatásról) 1888. Kutlik Endrétől.

A vallástanítás a protestans gymnasiumokban. 1889. Benka Gyulától.

Miért nem adnak ki prot. gymnasiumaink értesítőikben az egyes tanulókról szóló részletes évi osztályzatot? 1890. Benka Gyulától.

Az érettségi vizsgálatok őszszhangzásba hozatala a gymnasiumi nevelés és tanítás elveivel. 1891. Benka Gyulától.

A példa nevelő befolyása. 1892. Benka Gyulától.

A Zrinyias vallási eszméiről. 1893. Krajsovics Somától.

A Kossuth-gyász. 1894. Valentiny Jenőtől.

A főgymnasium története 1802—1895-ig. (Millennaris kiállítás alkalmából.) 1895. Benka Gyulától.

Találkozunk tehát e fennmaradt iskolai értesítőikben betűrendben: Bloch (Ballagi) Móricz 1, Benka Gyula 16, Domanovszky Endre 1, Dorner József 4, Haberern Jonathán 5, Kieska Dániel 3, Koren István 2, Krajsovics Soma 1, Kutlik Endre 1, Magda Pál 2, Mihálfi József 6, Moeskónyi József 1, Moravesik Géza 1. Oertl Zachariás 1, Pecz Gyula 2, Plaesko István 1, Szendy György 1, Tatay István 3, Tomasek Pál 2, Trsztyénszky Ferencz 1, Valentiny Jenő 1, Zsilinszky Mihály 3 dolgozatával, melyek tartalmasság, izlés, változatoság tekintetében nagyon elágazók, de a főgymnasium tapasztalati köréből származók, fölmerülő szükségéivel összefüggésben állók, mert éltető légköréből vették eredetüket.

Ez 59 dolgozat általános vonatkozása mellett

legtöbbször a főgymnasium nevelés- és tanítás-ügyi érdekeit, reformtörekvéseit előkészítő vagy előterjesztő jelentőséggel is bírván a maga idején, e történeti vonatkozásánál fogva figyelmet érdemel. Sajnálatos, hogy épen Vajda Péter idejéből, midőn a főgymnasium sarkalatos változásokon ment át, az értesítők fen nem maradtak. Ennek oka egyrészt abban keresendő, hogy csekély számban lettek hajdan az értesítők nyomatva s bizonyosan tartalmasságuknál fogva szétkapkodták azok, kik Vajda reformtörekvései iránt érdeklődtek. Tény az is, hogy Farkas Mátyás (1809—1816-ig) Bloch (Balagi) igazgatóságának idejében s az 1848. és 1849. évi mozgalmakban a hivatalos iratok legkevesebb gonddal lehettek kezelve s megőrizve s ezért az utódok kezére csak töredékes lim-lomok maradtak ez időkről.

Az értesítőknél, mint a melyekre a század elején hazánkban a főgymnasiumban alig volt gond fordítva s melyek kötelező kiadására csak a Bach-korszak kényszere szoktatta a protestans gymnasiumokat, sokkal jobban meg vannak őrizve a bizonyítványkönyvek, bejegyzési anyakönyvek s osztályzó jegyzékek. Ezeket igen pontosan vezette Benka Ádám, ki évente minden tanulónak nemcsak tanulási eredményét, de jellemalakulását s tapasztalt egyéni fogatkozásait vagy előnyeit is följegyeztette az anyakönyvekbe. Azután kevesebb körülményességre és pontosságra találunk csaknem 1850-ig, mely időn túl hivatalos utasítás szerint egyformábbá és pontosabbá lett az eljárás. Ez

időben a bizonyítványkönyvek nemesak a tanulási eredményt foglalják magukban szokásos osztályzó jegyekben, de minden tanulónak felfogása, előadási ügyessége, izlése s önálló előkészülése, szorgalma is jellemezve van. Lelkiismeretes vezetés mellett elég hű fényképe lehetne ez az ifjuságnak, bár az utókor azt terhesnek találván, újra elejtette.

Ma a tanulótság létszámának emelkedésével a munkahalmaz sulya alatt megelégszenek az iratok kezelői azzal, hogy a tanulótság leginkább csak tanulási eredménye szerint szokásos jegyekben legyen jellemezve s erkölesi mivolta, vagy egyéni jellemalakulása egyeseknek az általános jellemzés homályában és szürkeségében elmosódjék. Pedig sok jelesnek mennyivel teljesebben állana előttünk egész egyénisége, ha ifjúkori fejlődésének, személyes alakulásának minden árnyalatát úgy láthatnók, mint látta azt a lélektani buvárkodásra képes nevelő akkor, midőn részletes jellemzésére a tapasztalati tények és benyomások alapján magát igazság-érzetében kötelezve találta!

XII.

A főgymnasiumi tanulóság létszámának évi ingadozása s időnkénti alakulásának, életirányá- nak, kedvteléseinek s vállalatainak jellemezése.

Az ág. hitv. ev. békési egyházmegye, midőn Mező-Berényben 1802-ben főgymnasiumát megnyitá, remélte, hogy a jobb iskola hiányát érző Alföld lakossága rang és felekezeti különbség nélkül nagy érdeklődéssel fordul majd ez ujkeletü intézet felé. E remény azonban csak lassan valósult. Mint az élő víz forrásból fakad, de csak lassan erősödik esermelylyé, patakká s folyammá: úgy az iskolák is esekély számu tanulósággal nyilnak meg s apródonként válnak népesebbekké. Mutatja ezt a főgymnasium kötelékébe *ujjonnan belépő tanulók**) létszámának következő táblázata:

*) Ujjonnan belépő tanulónak vették, s vesszük azokat, kik vagy egészen kezdők gyanánt beiratkoznak, vagy más intézettől felvételtre jelentkeznek. Ki már egykor beiratkozott s aztán bár megszakítással újra beiratkozik valamely osztályba, az ilyen ujjonnan belépőnek, vagy *jövevényeknek* nem tekintetik többé.

Beirva		Beirva		Beirva		Beirva	
180 ² / ₃	51	182 ⁷ / ₈	83	185 ² / ₃	56	187 ⁷ / ₈	129
180 ³ / ₄	41	182 ⁸ / ₉	80	185 ³ / ₄	51	187 ⁸ / ₉	161
180 ⁴ / ₅	38	182 ⁹ / ₃₀	62	185 ⁴ / ₅	86	187 ⁹ / ₈₀	158
180 ⁵ / ₆	52	183 ⁰ / ₁	30	185 ⁵ / ₆	72	188 ⁰ / ₁	198
180 ⁶ / ₇	12	183 ¹ / ₂	45	185 ⁶ / ₇	110	188 ¹ / ₂	155
180 ⁷ / ₈	12	183 ² / ₃	51	185 ⁷ / ₈	92	188 ² / ₃	129
180 ⁸ / ₉	10	183 ³ / ₄	80	185 ⁸ / ₉	96	188 ³ / ₄	149
180 ⁹ / ₁₀	45	183 ⁴ / ₅	43	185 ⁹ / ₆₀	105	188 ⁴ / ₅	132
181 ⁰ / ₁₁	?	183 ⁵ / ₆	35	186 ⁰ / ₁	96	188 ⁵ / ₆	119
181 ¹ / ₁₂	?	183 ⁶ / ₇	41	186 ¹ / ₂	97	188 ⁶ / ₇	122
181 ² / ₃	?	183 ⁷ / ₈	33	186 ² / ₃	112	188 ⁷ / ₈	118
181 ³ / ₄	?	183 ⁸ / ₉	40	186 ³ / ₄	109	188 ⁸ / ₉	112
181 ⁴ / ₅	?	183 ⁹ / ₄₀	35	186 ⁴ / ₅	134	188 ⁹ / ₉₀	100
181 ⁵ / ₆	18	184 ⁰ / ₁	44	186 ⁵ / ₆	122	189 ⁰ / ₁	118
181 ⁶ / ₇	35	184 ¹ / ₂	28	186 ⁶ / ₇	140	189 ¹ / ₂	125
181 ⁷ / ₈	43	184 ² / ₃	22	186 ⁷ / ₈	118	189 ² / ₃	122
181 ⁸ / ₉	32	184 ³ / ₄	66	186 ⁸ / ₉	109	189 ³ / ₄	116
181 ⁹ / ₂₀	31	184 ⁴ / ₅	81	186 ⁹ / ₇₀	130	189 ⁴ / ₅	116
182 ⁰ / ₁	54	184 ⁵ / ₆	53	187 ⁰ / ₁	109	ÜSSZESEN 7079	
182 ¹ / ₂	47	184 ⁶ / ₇	74	187 ¹ / ₂	125		
182 ² / ₃	49	184 ⁷ / ₈	40	187 ² / ₃	109		
182 ³ / ₄	39	184 ⁸ / ₉	43	187 ³ / ₄	125		
182 ⁴ / ₅	27	184 ⁹ / ₅₀	50	187 ⁴ / ₅	141		
182 ⁵ / ₆	50	185 ⁰ / ₁	63	187 ⁵ / ₆	114		
182 ⁶ / ₇	53	185 ¹ / ₂	60	187 ⁶ / ₇	128		

Hogyha ezen 7079 főnyi tanulószámhoz hozzá gondoljuk a Farkas Mátyás igazgatása alatt vagy éppen nem jegyzett, vagy az irattárból elveszett jövevényeket, évente 26 újonnan iratkozót véve föl: akkor 7204-re lehet fölvennünk azok számát, kik ez intézetnek névleg s egyénileg különböző tanulói voltak. Igen hihető azonban, hogy e szám a valóságban még nagyobb volt. Erre enged következtetni azon eljárás, hogy év közben másfelől áttelepülő, vagy rendkívüli időben magántanulói minőségben vizsgálatot állott tanulókról van ugyan jegyzék a bizonyítványkönyvekben, de ezek neveit alig találhatni a jövevények névsorában.

Feltűnő a jövevények létszámának időnkénti ingadozása. Nagy az emelkedés Benka Ádám (1816–1829), Vajda Péter (1843–1846) és Tatay István (1856–1884) igazgatóságának idejében. Tévedés lenne azonban ezen kedvező fordulatot kizárólag csak a jeles tanférfiak személyes érdeméül betudni, mert a pénz-devaluatio insége, a családok életét megrendítő cholera pusztítása, a szabadságharcz izgalma, s ujabban az 1883. XXX. törvényezikkelynek a tanulók osztályonkénti létszámát korlátozó s tanulási mértékét szigorító befolyása szintén nagy változásokat okoztak a tanulók létszámának ingadozásában. Ezek mellett van a társas összeköttetésnek is nagy befolyása arra, hogy időszakonként bizonyos rokon s ismerős családok próbát tesznek tanuló gyermekeikkel, elviszik távolabbi vagy más vidéki iskolákba s aztán a divatszerezőség oly népvándorlást idéz föl a tanulók

között, mely az évi létszám ingadozásában is észlelhető.

Nem kevesebb statisztikai érdekléssel bírhat a mező-berényi s utóbb szarvasi főgymnasium beiratkozott tanulóinak évi létszáma. Tájékozásul azonban azt meg kell jegyeznünk, hogy az év elején beírottak létszáma az élő tömeg természetéből magyarázhatólag hajszálnyira nem egyezik a vizsgázottak létszámával, kikről a későbbi kimutatás ad átnézetet. Többen vizsgálat nélkül kilépnek betegség, elutasítás, más pályára való önkényes távozás, vagy halálozás következtében s ezek a beírottak létszámát olykor feltűnő módon megapasztják. A tanév kezdetén bejegyzettek létszáma a következő volt:

$180^{2/3}$	51	$182^{7/8}$	148	$185^{2/3}$	163	$187^{7/8}$	468
$180^{3/4}$	64	$182^{8/9}$	177	$185^{3/4}$	157	$187^{8/9}$	465
$180^{4/5}$	67	$182^{9/30}$	188	$185^{4/5}$	200	$187^{9/80}$	495
$180^{5/6}$	82	$183^{0/1}$	186	$185^{5/6}$	214	$188^{0/1}$	518
$180^{6/7}$	93	$183^{1/2}$	139	$185^{6/7}$	242	$188^{1/2}$	569
$180^{7/8}$	?	$183^{2/3}$	126	$185^{7/8}$	293	$188^{2/3}$	525
$180^{8/9}$	?	$183^{3/4}$	130	$185^{8/9}$	285	$188^{3/4}$	469
$180^{9/10}$	?	$183^{4/5}$	160	$185^{9/60}$	312	$188^{4/5}$	460
$181^{0/1}$	?	$183^{5/6}$	138	$186^{0/1}$	331	$188^{5/6}$	430
$181^{1/2}$	?	$183^{6/7}$	143	$186^{1/2}$	356	$188^{6/7}$	391
$181^{2/3}$	?	$183^{7/8}$	135	$186^{2/3}$	358	$188^{7/8}$	404
$181^{3/4}$	?	$183^{8/9}$	120	$186^{3/4}$	378	$188^{8/9}$	405
$181^{4/5}$	?	$183^{9/40}$	120	$186^{4/5}$	414	$188^{9/90}$	390
$181^{5/6}$	?	$184^{0/1}$	85	$186^{5/6}$	453	$189^{0/1}$	378
$181^{6/7}$	72	$184^{1/2}$	100	$186^{6/7}$	468	$189^{1/2}$	390
$181^{7/8}$	78	$184^{2/3}$	91	$186^{7/8}$	469	$189^{2/3}$	384
$181^{8/9}$	108	$184^{3/4}$	93	$186^{8/9}$	449	$189^{3/4}$	401
$181^{9/20}$	77	$184^{4/5}$	137	$186^{9/70}$	438	$189^{4/5}$	405
$182^{0/1}$	130	$184^{5/6}$	185	$187^{0/1}$	425	ÖSSZESEN 22.003	
$182^{1/2}$	132	$184^{6/7}$	129	$187^{1/2}$	421		
$182^{2/3}$	145	$184^{7/8}$	132	$187^{2/3}$	413		
$182^{3/4}$	115	$184^{8/9}$	99	$187^{3/4}$	426		
$182^{4/5}$	144	$184^{9/50}$	89	$187^{4/5}$	415		
$182^{5/6}$	140	$185^{0/1}$	115	$187^{5/6}$	471		
$182^{6/7}$	139	$185^{1/2}$	145	$187^{6/7}$	457		

Ezen végösszeget is megváltoztatja azon körülmény, hogy Skolka András távoztától Benka Ádám fölléptéig a bejegyzési adatok vagy hiányzanak, vagy igen zavarosak. Ha csak 60 főnyi tanulóságot számítunk is ez évekre, még akkor is a végösszeg 22.450 főnyire emelkednék.

A számok ezen felsorolása a történeti fejlődésnek kiegészítője. Magukban mégis keveset mondanók, ha magyarázó okok gyanánt oda nem gondoljuk részint a tanári személyzet kedvezőbb, vagy kevésbé kedvező alakulását, a pénzügyi és közgazdasági viszonyok ár-ápályát s a társadalmi érdekek azon ingadozását, melyek majd arra hangozzák a szülőket, hogy gyermekeiket tudományos ismereteket föltételező életpályákra előkészítsék, vagy gyakorlati irányban fejlesszék s a gymnasiumból hamar másfelé vigyék.

Miután a régebbi gymnasiumok a maitól sokban eltérő beosztásuak voltak, a tanulóságnak osztályonkénti alakulását 1802-től nem lehet bele illeszteni a mai keretekbe. Akadályul szolgál ebben az is, hogy a statisztikai adatok feldolgozásánál különböző idő, különböző álláspontokat állapított meg. Így az adatokat évtizedekre visszamenőleg nem lehet a mi felfogásunk kedvéért átdolgoznunk úgy, hogy ebből a való igaz képét, magunk elé állíthassuk.

Ezen érezhető hiányok daczára, megkísértem a tanulók létszámának táblás összeállítását legalább azon időtől, mióta levéltári adataink megbízható ujjmutatással szolgálnak a tanulóknak osztályon-

kénti csoportosításában. Ilyen időszaknak vehető a főgymnasiumnak Mező-Berényből Szarvasra történt áttelepítése, mióta az osztályok megnevezésében, bizonyítványkönyvek vezetésében több a megbízhatóság és következetesség.

A SZARVASI FŐGYMNASZIUM TANULÓSA-

Tanév	Elő- készítő	O s z t á l y o k				
		I.	II.	III.	IV.	V.
183 ¹ / ₅	—	24	20	22	18	21
183 ⁵ / ₆	—	26	22	17	13	10
183 ⁶ / ₇	—	17	10	16	19	9
183 ⁷ / ₈	—	30	42	12	20	8
183 ⁸ / ₉	—	23	30	14	13	10
183 ⁹ / ₄₀	—	25	17	16	18	12
184 ⁰ / ₁	—	27	17	12	14	6
184 ¹ / ₂	—	35	22	6	4	18
184 ² / ₃	—	22	23	18	11	10
184 ³ / ₄	—	15	10	28	20	8
184 ⁴ / ₅	—	25	28	12	20	15
184 ⁵ / ₆	—	31	30	20	18	20
184 ⁶ / ₇	—	29	20	14	24	16
184 ⁷ / ₈	—	25	19	22	24	16
184 ⁸ / ₉	—	20	14	13	11	14
184 ⁹ / ₅₀	—	15	17	9	11	9
185 ⁰ / ₁	—	27	12	20	15	13
185 ¹ / ₂	—	29	29	19	13	21
185 ² / ₃	—	42	27	24	17	19
185 ³ / ₄	—	56	32	25	16	10
185 ⁴ / ₅	—	75	41	23	26	19
185 ⁵ / ₆	—	81	44	27	16	25
185 ⁶ / ₇	—	80	52	38	25	19
185 ⁷ / ₈	45	50	72	44	30	22
185 ⁸ / ₉	30	60	54	36	39	33
185 ⁹ / ₆₀	30	71	62	37	39	38
186 ⁰ / ₁	40	59	53	51	34	47
186 ¹ / ₂	37	67	61	39	52	31
186 ² / ₃	22	85	42	46	37	51
Átvitel	204	1171	922	680	617	550

GÁNAK ÁTNÉZETE 1834/35—1894/95-IG.

b a n			Összesen	Ki- léptek	Érett- ségi- tettek	Tanítói okleve- lések
VI.	VII.	VIII.				
18	16	21	160	18	—	—
8	8	7	111	12	—	—
8	8	11	98	11	—	—
10	5	8	135	10	—	—
14	3	9	116	12	—	—
18	7	10	123	10	—	—
9	—	—	85	—	—	—
10	—	—	95	—	—	—
7	—	—	91	—	—	—
3	3	3	90	6	—	—
14	11	12	137	12	—	—
25	22	20	186	20	—	—
14	—	—	117	—	—	—
8	—	—	114	8	—	—
8	—	9	89	9	—	—
8	12	8	89	8	—	—
8	12	8	115	8	—	—
11	14	9	145	18	—	—
14	10	10	163	10	—	—
7	8	2	156	2	—	—
7	9	9	209	9	—	—
7	6	7	213	7	—	—
15	8	6	243	6	—	—
14	10	6	248	6	—	—
19	9	4	254	4	—	—
20	10	5	282	5	—	—
30	13	4	291	4	—	—
38	21	10	319	10	5	—
25	33	17	336	17	17	—
397	258	215	4810	242	22	—

Tanév	Elő- készítő	O s z t á l y o k				
		I.	II.	III.	IV.	V.
áthozat :	204	1171	922	680	617	550
186 ³ / ₄	24	67	69	31	41	52
186 ⁴ / ₅	13	77	50	60	42	51
186 ⁵ / ₆	19	77	64	48	49	56
186 ⁶ / ₇	29	74	63	64	38	56
186 ⁷ / ₈	35	73	72	54	63	45
186 ⁸ / ₉	—	84	55	68	54	74
186 ⁹ / ₇₀	—	72	77	51	49	61
187 ⁰ / ₁	—	78	48	59	40	63
187 ¹ / ₂	—	74	70	40	53	45
187 ² / ₃	—	73	68	56	31	60
187 ³ / ₄	—	77	64	62	51	36
187 ⁴ / ₅	—	77	67	48	56	49
187 ⁵ / ₆	—	82	75	68	43	69
187 ⁶ / ₇	—	64	83	69	56	50
187 ⁷ / ₈	—	78	63	72	63	53
187 ⁸ / ₉	—	82	68	54	58	65
187 ⁹ / ₈₀	—	89	83	51	52	70
188 ⁰ / ₁	—	91	72	71	53	55
188 ¹ / ₂	—	90	86	70	57	79
188 ² / ₃	—	80	73	71	49	67
188 ³ / ₄	—	71	64	59	55	51
188 ⁴ / ₅	—	76	57	54	54	60
188 ⁵ / ₆	—	62	63	48	45	56
188 ⁶ / ₇	—	70	52	41	45	50
188 ⁷ / ₈	—	63	58	53	37	50
188 ⁸ / ₉	—	71	46	48	51	53
188 ⁹ / ₉₀	—	58	62	47	45	49
189 ⁰ / ₁	—	55	43	50	44	63
189 ¹ / ₂	—	67	43	44	47	52
189 ² / ₃	—	69	55	40	41	58
189 ³ / ₄	—	70	57	56	37	45
189 ⁴ / ₅	—	74	55	56	52	53
összesen :	324	3536	2947	2443	2168	2346

b a n			Összesen	Ki- léptek	Érett- ségít ettek	Tanítói okleve- lek
VI.	VII.	VIII.				
397	258	215	4810	242	22	—
40	22	32	354	32	25	—
48	39	27	394	27	20	—
42	47	42	425	42	33	3
47	39	46	427	46	40	1
49	41	29	426	29	24	2
34	37	39	445	39	32	6
56	36	36	438	36	32	3
51	48	38	425	38	27	5
43	49	47	421	49	45	4
37	44	44	413	44	40	1
55	42	39	426	39	36	2
30	53	35	415	35	30	4
41	39	53	471	53	45	3
55	47	34	458	47	32	3
42	48	50	468	48	47	3
45	47	46	465	46	44	1
53	51	46	495	46	42	2
57	62	57	518	57	52	7
53	68	66	569	66	58	6
56	63	66	525	66	57	4
53	58	58	469	58	55	1
39	58	62	460	62	57	3
48	41	67	430	67	58	6
42	50	41	391	41	59 [*])	2
45	51	47	404	51	41	3
47	36	53	405	53	59 [*])	11
51	41	37	390	37	32	7
34	48	41	378	48	41	2
53	36	50	392	50	60 [*])	8
44	46	31	384	31	32	3
52	39	45	401	45	41	2
37	45	33	405	30	22	4
1876	1729	1652	18.697	1700	1340	112

RÉSZLETESEBB KIMUTATÁST VOLTAKÉP

Tanév	<i>Anyanyelv szerint</i>					<i>Vallásra</i>			
	magyar	német	tót	román	szerb	ág. evang.	ev. reform.	róm. kathol.	gör. kathol.
185 ³ / ₄	139	4	6	7	—	106	9	12	—
185 ⁴ / ₅	180	2	8	19	—	129	30	16	1
185 ⁵ / ₆	183	3	5	21	1	120	26	18	—
185 ⁶ / ₇	220	5	2	16	—	151	35	18	—
185 ⁷ / ₈	228	8	1	11	—	141	43	26	—
185 ⁸ / ₉	224	7	2	21	—	155	41	12	—
185 ⁹ / ₆₀	250	6	2	22	2	168	45	21	—
186 ⁰ / ₁	264	8	4	15	—	186	43	27	—
186 ¹ / ₂	293	8	4	12	2	214	39	35	—
186 ² / ₃	311	7	4	14	—	228	28	37	—
186 ³ / ₄	340	5	4	5	—	247	21	39	—
186 ⁴ / ₅	375	4	2	13	—	261	18	48	—
186 ⁵ / ₆	402	2	—	21	—	263	17	54	—
186 ⁶ / ₇	400	1	2	24	—	262	19	50	—
186 ⁷ / ₈	396	2	2	26	—	236	26	60	—
186 ⁸ / ₉	401	4	2	38	—	238	30	62	—
186 ⁹ / ₇₀	403	3	2	30	—	231	40	65	—
187 ⁰ / ₁	398	2	1	24	—	228	34	62	—
187 ¹ / ₂	392	3	2	24	—	214	37	62	—
187 ² / ₃	374	2	1	36	—	215	28	55	—
187 ³ / ₄	381	3	2	40	—	204	30	60	—
187 ⁴ / ₅	387	4	10	12	2	211	30	63	1
187 ⁵ / ₆	430	5	4	32	—	225	43	67	2
187 ⁶ / ₇	444	—	5	9	—	210	54	69	—
187 ⁷ / ₈	453	—	6	6	3	201	44	71	1
187 ⁸ / ₉	459	—	2	1	3	203	38	72	2
187 ⁹ / ₈₀	490	—	2	2	1	214	56	88	1
188 ⁰ / ₁	512	—	2	3	1	206	63	104	—
átvétel	8729	98	89	504	15	5667	967	1373	8

1853/54-től AZ ALÁBBIAKBAN ADUNK: (**)

névre		Tanulási eredmény szerint						Nem vizsgázott	Alumnus	Összesen
gör. keleti	izraelita	jeles	jó	elégség.	elégtelen					
					1	2	többől			
19	10	—	—	—	—	—	—	—	156	
17	16	—	—	—	—	—	—	—	209	
23	26	—	—	—	—	—	—	—	213	
19	20	—	—	—	—	—	—	—	243	
14	24	—	—	—	—	—	—	—	248	
25	21	—	—	—	—	—	—	—	254	
30	18	—	—	—	—	—	—	—	282	
14	21	74	96	94	6	4	—	17	291	
12	19	59	80	122	26	20	—	12	319	
10	33	80	91	110	24	20	—	11	336	
5	42	82	100	118	15	10	—	29	354	
13	54	86	109	128	20	17	—	34	394	
21	70	102	94	76	80	24	—	49	425	
32	64	120	82	78	81	22	10	34	427	
38	66	193	88	92	21	22	—	10	426	
43	72	201	69	85	27	37	—	26	445	
33	69	107	202	79	9	19	—	22	438	
26	75	105	155	112	14	18	—	21	425	
24	84	188	74	105	17	14	—	13	421	
38	77	191	85	96	10	8	—	23	413	
46	86	82	66	170	86	20	2	10	426	
34	76	174	88	106	16	19	—	12	415	
33	101	74	100	227	33	13	—	24	471	
25	100	146	94	141	38	12	4	23	458	
24	127	131	125	164	18	8	2	20	468	
19	131	152	123	141	18	10	2	19	465	
17	119	131	153	153	27	7	3	21	495	
28	117	105	155	202	20	19	3	14	518	
682	1738	2583	2229	2599	607	343	26	444	3002	10435

Tanév	<i>Anyanyelv szerint</i>					<i>Vallásra</i>			
	magyar	német	tót	román	szerb	ág. evang.	ev. reform.	róm. kathol.	gör. kathol.
áthozat:	9729	98	89	504	15	5667	967	1373	8
188 ¹ / ₂	565	—	1	3	—	224	66	123	—
188 ² / ₃	459	14	34	17	1	223	71	112	4
188 ³ / ₄	445	6	11	5	2	203	72	103	3
188 ⁴ / ₅	423	7	24	6	—	211	59	107	3
188 ⁵ / ₆	371	6	32	19	2	204	56	89	6
188 ⁶ / ₇	341	11	7	32	—	195	41	74	5
188 ⁷ / ₈	360	5	23	15	1	200	36	85	3
188 ⁸ / ₉	387	3	7	7	1	208	36	84	2
188 ⁹ / ₉₀	368	4	7	11	—	196	26	95	2
189 ⁰ / ₁	364	1	10	3	—	199	26	91	—
189 ¹ / ₂	389	—	3	—	—	201	27	93	5
189 ² / ₃	380	3	1	—	—	210	25	79	3
189 ³ / ₄	393	7	1	—	—	211	39	81	3
189 ⁴ / ₅	398	2	5	—	—	228	31	79	1
összesen	15372	167	255	622	22	8580	1578	2668	48

<i>nézre</i>		<i>Tanulási eredmény szerint</i>						Nem vizsgázott	Alumnus	Összesen
gör. keleti	izraelita	jeles	jó	elégség.	elégtelen					
					1	2	többől			
682	1738	2583	2229	2589	606	343	26	444	3002	10435
53	103	115	175	212	18	20	4	25	253	569
54	61	120	156	134	48	40	3	24	239	525
37	51	43	71	244	50	15	28	18	214	469
34	46	42	96	227	36	25	15	19	202	460
40	41	41	84	195	38	27	31	14	186	430
32	44	30	80	204	36	16	9	16	176	391
40	40	29	66	208	51	25	15	10	180	404
34	41	24	61	205	37	41	12	25	186	405
26	45	26	52	203	44	26	26	13	164	390
17	45	18	47	204	36	28	20	25	170	378
18	48	28	57	204	32	21	20	30	179	392
13	54	25	58	187	43	31	22	18	167	384
12	55	21	57	220	35	27	19	22	171	401
9	57	12	51	182	58	32	49	21	168	405
1101	2469	3157	3440	5418	1168	717	299	724	5657	16438

Az 1894—95-dik tanévnek az osztályzottakra, kilépőkre, érettségít állókra vonatkozó rovata csak valószínűségi értékkel bír ma, midőn még a tanév nincs befejezve. A beírottak száma és minősége s az 1-ső félévi osztályozás adott némi alapot e rovat előleges kitöltéséhez, — bár lehet, hogy ez a tanév zártakor módosulni fog.

Hogy aztán némely években az érettségihez több tanuló járult, mint megnyit a nyolczadik osztályba bejegyezve találunk (lásd 169. oldal *) jegyét) annak magyarázata abban van, hogy a pótló-, javító- s utólagos érettségiakat a bányai egyházkerület főhatósága évente más-más főgymnasiumban megtartatni rendeli. A szarvasi főgymnasiumra rendszeren a harmadik év fordultával kerül a sor, midőn aztán más intézetek gyenge, vagy megkésett tanulói is, nálunk jelentkezvén, a vizsgázottak létszámát fokozzák.

Ha nyelv, vallás, tanulási eredmény, honosság s magaviselet tekintetében akarunk a szarvasi főgymnasium tanulósága felett szemlélkezni: akkor azt hiteles adatokra támaszkodva, csak 185³/₄-től tehetjük, (lásd előbbi **) táblázatot) mióta értesítőink és bizonyítványkönyveink ezen statisztikai érdekeket is felölelik. Irattárunk régebbi bizonyítványkönyvei e tekintetben nem nyújtanak kielégítő tájékozást.

Figyelmes olvasó előtt feltűnő a fentebbi táblázatban az anyanyelv szerinti csoportosítás szélsőyes ingadozása. Ez 188²/₃-tól látszólag kedvezőtlenebb alakulást mutat, mint az előző években.

Felreértés elhárítására ezézőlag megjegyzem, hogy ezen körülmény az anyanyelv rovatának előbb sok jóhízeműséggel összeállított önkényes szerkesztésében s utóbb a beírottak nyelvbeli jártasságának pontosabb megítélésében leli magyarázatát.

Szintén feltűnő az izraeliták létszámának erős emelkedése 1870–1880-ig s utóbb beállott hanyatlása, mi ismét a tanítási díjnak ujabban történt s épen az izraelitákra nem igen kiméletesen súlyosodó fokozásából származott.

Talán még érthetlenebb első tekintetre a tanulási eredmény osztályzó jegyekben való összegezésének évtizedeken átvonuló szeszélyes hullámzása. Ebben az 1883. XXX. törvényezikkely idézte föl a változást azzal, hogy kevesebb osztályzó jegyet és osztályzási csoportot vett föl, mint mennyi az előtt gyakorlatban volt s az osztályozás végeredményének megszabását az előbbi eljárással szemben szigorubbá tevő.

Hogy aztán az ujabban mely vidék, milyen társadalmi állású és foglalkozású családjai veszik igénybe a szarvasi főgymnasiumot s a tanulóág magaviselet tekintetében minő évi csoportosítást mutat, azt a legutóbbi tizenkét év következő táblázata tünteti föl.

Tanév	Honoságuk szerint				A szülők polgári állása szerint				Erkölcsei viselkedés szerint			Nem osztályzott	Évi létszám		
	helybeli	megyebeli	más megyéből	külföldi	értelmiség	östermelő	iparos kereskedő vállalkozó	köz- és magán tisztviselő	escléd szolgálta	jó	szabálysz.			kevésbé szabálysz.	rossz
188 ³ / ₄	129	116	224	—	98	96	137	128	10	383	67	4	—	15	469
188 ⁴ / ₅	126	97	237	—	96	94	139	118	13	395	40	8	—	17	460
188 ⁵ / ₆	125	92	213	—	75	92	139	116	8	343	63	10	—	14	430
188 ⁶ / ₇	116	105	170	—	75	79	132	99	6	340	40	7	—	4	391
188 ⁷ / ₈	120	97	187	—	82	68	129	120	5	339	45	2	—	18	404
188 ⁸ / ₉	124	100	181	—	98	55	126	119	7	318	50	12	3	22	405
188 ⁹ / ₁₀	115	96	179	—	101	57	122	104	6	317	49	4	—	20	390
189 ⁰ / ₁	114	109	154	1	107	54	119	94	4	295	60	1	2	20	378
189 ¹ / ₂	127	93	172	—	98	79	118	91	6	297	65	6	—	24	392
189 ² / ₃	117	91	176	—	96	84	115	83	6	269	78	13	1	23	384
189 ³ / ₄	129	92	179	1	87	89	135	84	6	264	99	8	—	30	401
189 ⁴ / ₅	151	93	161	—	89	87	123	87	19	276	107	1	—	21	405
ÖSSZESEN	1493	1181	2233	2	1102	934	1534	1243	96	3836	763	76	6	228	4909

A messze múltba visszatekintve, teljesebb táblázatot összeállítani nem sikerült. Ennek oka az, hogy a fentebbi statisztikai érdekeket az előbbi évekről az értesítők és bizonyítványkönyvek, vagy hiányosan közlik, vagy érintetlenül hagyják. Nem lenne tán érdektelen ez adatokat átnézetesebbé tenni az által, hogy százalékokban is kimutatnók a tanulótság egyes csoportjainak egymáshoz s a létszám egészéhez való arányait. Félő azonban, hogy az olvasók nagy részét ez nem kötelezné köszönetre, mert már így is sokalják tán e táblázatokat, szakembereket pedig éppen töredékes volta miatt még sem nyugtathatna meg ilyen kimutatás.

E számadatoktól megválva, azonban még sem lehet mellőznöm a gyermekeiket nálunk iskolázató szerényebb anyagi helyzetű szülők egy sarkalatos érdekét, melyet aránylag szegény főgymnasiumunk keletkezése óta mind e mai napig hiven szolgált. Ez a tanulók közös és jutányos élelmezésének és segélyezésének ügye. Az előbbi táblás kimutatások egyike említést tesz arról, hogy 186^{3/4}-től, 189^{1/2}-ig 5657 tanulót látott el a közös élelmező (alunneum). Ezen összeg 1802-től a mai napig bizonyosan megközelitené, vagy tán haladná is a 9—10 ezeret. Hiányzanak ennek igazolásához az adatok. Mintha ez is azt mutatná, hogy elődeink örültek a jótékonyág gyakorlásának, de nem akartak arról beszélni, vagy írni. Ki soha se látta a protestans iskolák ezen közös ellátási intézményét, azelőtt annak jelentőségét nehéz megmagyarázni. Mi azonban tudjuk, hogy ezer és ezer csa-

ládnak iskoláztatási gondját könnyítette kezdettől fogva a főgymnasium alumneuma s későbbi eredetű convictusa (esteli közélelmező). Míg magános vállalatoknál a köztartás jövedelmező üzlet, vagy a nevelőintézetek hatalmas jövedelmi forrása volt a multban s még sokkal inkább az a dráguló jelenben; addig a szarvasi főgymnasium körében ez takarékos számítás alapján mindig úgy volt kezelve és vezetve, hogy a tanulótság évi csekélyke díj befizetése mellett, s a sokak előtt gúnyolódás tárgyát képező suplicatio évi bevételeinek arányában, mindenkor 100–200 főnyi tanuló kapott olcsón, sokan kedvezményes áron, a legszegényebbek teljesen ingyen ebédet, s ma már vacsorát is. Igaz, hogy egyszerű, de tisztán és tisztességesen kiállított ételek nem elégtének ki talán a kényeztetett embert; de mindig egészséges, tápláló ételekkel éltek s élnek azok, kik a főgymnasium alumneumát látogatták s látogatják. Csekélyke megtakarított forgó tőke mellett az alumneum soha se kívánta kizsákmányolni az iskoláztatás gondjával küzdő szülőket. Ellenkezőleg, emberbaráti szeretettel könnyíteni törekedett mindazokon, kik tanulásra alkalmas, jó szellemű ifjaknak bizonyultak ugyan, de szegénységük miatt mások segélyezése nélkül alig végezhetnék volna gymnas. tanulmányaikat. Kis számítását vetve, nem lenne nehéz kimutatnunk, hogy a főgymnasium ezen mellékintézete, az alumneum, mindenkor a tisztességes megélhetésnek gondolatát szolgálta s a díjkedvezmény és ingyenesség, továbbá ösztöndíjak kiosztása s a

tanítási díjak elengedése által évente ezreket adott vissza ez intézet azoknak, kiknek tán egykor jobb módú elődei az intézetre áldozni nem vonakodtak. Eredetére visszaemlékezve, hálás viszonzásúl mindig gondot fordított a főgymnasium arra, hogy a fentartó egyházak ajánlott szegényei s anyagi gondokkal küzdő családok gyermekei, ha csak szorgalmuk és jó jellemük által arra érdemesítették magukat, kedvezményben, jutalmazásban részesüljenek s ezzel is nagyobb költségeztől megkímélve legyenek. Bizonyosan ezen körülmény is egyik érdekes magyarázatát adja annak, hogy miért szerette a multban s szereti a jelenben is a protestans közönség az ő iskoláit.

A mi végül az előbb m.-berényi, s most szarvasi főgymnasium tanulószágának testi-lelki fejlődését, természeti adományozottságát, tanulmányban, munkában, játéokban, tréfálkozásban kifejezésre jutó képességeit, hajlamait s életirányát illeti, arról tapasztalatokon alapuló következő jellemzést adhatni.

Magyar Alföldünk természeti s népéleti viszonyai mindenkor érdekesen tükröződtek s tükröződnek tanulószágunk egyéni s tömeges alakulásában. A mint ninesenek Alföldünknek kiemelkedő hegyei, rejtélyesen beszélő homályos lomberdei, változatos látványosságai s meglepő természeti ritkaságai; úgy népélete s abban tanulószágunk életfejlődése is egyszerű keresetlen természetes, kivételességre nem igen hajló, nyílt, őszinte, derült, tán kissé nyers, de egyenes. Kiváló erények, megbélyegző bűnök, eget ostromló dícsvágy, vagy gyáva lemondásba

elsülyedő közönyösség, kiváló zsenialitás, vagy jóra tehetetlen elbutulás értelmében, erkölseiben, testi épségében s idegerejében meg nem támadott alföldi népüknél s annak fiatalságánál szokatlan kivételek, szemszűrő ritkaságok. Ezt bizonyítják főgymnasiumunk évkönyvei, a tanári tanácskozmányok jegyzőkönyvei, melyekben a tanuló ifjúság tanulmányi s jellemalakulási bírálatát majdnem hónapról-hónapra följegyezve találjuk. Jellemzi tanulószágunk egyeseit s egészét a lassú, nehézkes kifejlés, mely sok türelemre kötelezi a vele foglalkozó nevelőt minden feladataiban. Jellemzi az érzéki szemlékezés s az érzéki élvezetek iránt jókor mutatkozó nagy fogékonyság, mely lassan enged tért az elvont gondolkodásnak s szellemi élvezetek keresésének. Jellemzi az apró megszokások uralma, mely csak lassan tágít a józan önfegyelmzés nehezen megszerezhető erejével szemben. — Jellemzi a gépleges foglalkozás iránti szeretet, mely ügyes utánczókká, rajzolókká, szépírókká, úszókká, tornázókká fejleszti az egyeseket legtöbbször önálló felfogás, izlés és eredetiség igen csekély foka mellett.

Részletekre menve tán érthetőbbé válik e jellemzés.

A férfias sport különböző ágazatában testi épség, vidor erő, bátor vállalkozás jellemezte a főgymnasium tanulószágát e század elejétől mind e mai napig. A labdajáték minden fajtát ismerte, gyakorolta a mi tanulószágunk testi erejéhez és képességéhez mért igazi kedvteléssel. A latin elne-

vezések: meta, rota, duplex rota, campa, voco-voco stb. a megmagyarosodó ifjúsággal hamar megmagyarosodtak, de a játékkedv ugyanaz maradt. A testgyakorlás rendszeres művelése újabb eredetű ugyan, de a testi fejlődés, ügyesedés és erősödés ösztöne régente is arra kényszeríté a főgymnasium ifjúságát, hogy birkozásban, versenyfutásban, uszásban, gyaloglásban próbálja ki erejét. A Mező-Berényhez félóránnyira eső Körösig kigyalogolni, ott a tanárokkal, vagy sokszor azok nélkül, sőt tilalmuk daczára fürdeni, versenyezve úszni, esolnakázni mindig kedves mulatsága volt a tanulósnak. Az erőben, ügyességben, vállalkozásban, bátorságban kiváló tanulók az ifjúság mintaképei voltak, ugy a multban, mint a jelenben is. Jekel Sámuelnak erejét, bátorságát ma is emlegetik a m.-berényi főgymnasium most már nagyon megfogyott tanítványai, ki mint primanus, kisebb tanulóársait minden dulakodásnál megvédte a kötekedő sváb legények ellen. Nevetséges, de jellemző eseteket őrzött meg róla a költői szinezésre hajlandó deákhagyomány. Mikor a kertjét ásoató fiatal német gazda kiugrott a kiskapun, hogy megverje a haza ballagó tanulókat, kik a kutyák boszantására a palánkot megzörgették, Jekel nemcsak kikapta az ütésre emelt kapát, de felnyalábolta a dühös németet s a vert falú alacsony kerítésen ugy dobta át a frissen ásott puha földre, hogy ott gyökeret vert, mint a tehetetlen duzzogás szobra. Máskor, midőn az egyházi magtárba gabonát szállító suhan-czok gunyolták az iskolából kijövő tanulókat, hogy

ilyen olyan erőtlenek s gyávák, Jekel zsákostól fölemelte az egyik suhanczot, vállára vetve a magtárba vitte, hogy ott a nagy búzagarmadába belökje. Ilyen vad erejü, fejlett atléta volt Delhy János, ki tanuló korában öklével a bezárt kapu lakatját egy csapással letörte, ajtókat, kapukat emelt ki sarkaikból. A testi erővel való kérkedés démona ragadta el Búz János tanulót, midőn a kisebb szabásu zongorát vállaira szijazta s a m.-berényi szép lányok ablakai alatt holdvilágos éjjel serenadot veretett Sztraka Károly ügyesen zongorázó társával. Igaz, hogy rajta vesztett, mert a rendőrség (lándzsások) az éjjeli csendháborítókra tört s bár a könnyü kezü és lábú zenész megugrott, de a művészet teherhordozója kézre került, hogy inkább nevetség, mint büntetés tárgyává legyen. Ilyen bátrak és erősek voltak később a szarvasiak között Keblovszky István, Borovszky Samu, kik a jó úszó Vajda Péter tanárral esolnak mellett Szarvasról csaknem Öcsödig elusztak s négy órai kar- és tüdő-próba után fáradságot nem ismerve gyalogoltak haza. A versenyfutás, vívás, merész vállalkozás alakjai gyanánt emlegetik a kortársak Prodanovics, Osztás András és Varga Jusztin neveit, kik életmegvetéssel dobták magukat a Körös hullámaiba, ha fuldoklót kellett kimenteni s felkuszta az emelet rovátkos falán, hogy elzárt társaiknak élelmet vigyenek s az iskolaszolga közelédtere leugrottak a magasságból, hogy baj nélkül tova iramodjanak. Igaz, hogy a testi erő ezen tudata olykor mérkőzésre s verekedésre is ingerül

szolgált a szilajaknál, de a harezi vágynak leg-
többször szerencsésen utját vágta a főgymnasium
fegyelmi intézkedése. Legszilajabb volt a testi erők
mérkőzési vágyában a fiatalság az 1848-iki időt
előző években. Mintha öntudatlanul is előkészült
volna arra, hogy majdan a közös vállalkozásban,
védelemben s támadásban az iskolatársakból baj-
és fegyvertársak álljanak elő, kik személyes érde-
keiket semmibe vegyék midőn a haza veszedelme
őket tette szólítja.

Tolvajlás, korcsmázás, adósság-csinálás, fajta-
lankodás, nyelvi s vallási különbségekből keletkezni
szokott ízetlenkedés, torzsalkodás aránylag ritkán
került elő a tanulósg között s ekkor is leginkább
más iskolák onnan kiszorult bevándorló ifjai hoz-
ták be a mételeyt a természettől türelmes, béke-
szerető, lassúbb fejlődésű m.-berényi vagy szarvasi
tanulósg közé. Az alkalmazott tanárokkal való
ízetlenkedés, újjhuzás, ellenszenveskedés csaknem
hallatlan volt a főgymnasium eddigi életében. És
ha mégis baj merült föl: akkor rendesen a vezető
tanárok vagy nagyon is kiméletes elnézése, vagy
mértéket nem ismerő sértő hatalmaskodása játszott
közbe, hogy a tanulósg tisztesség érzetéből s ön-
fegyelmzéséből kirugjon. Rendesen oly muló ba-
jok voltak ezek, melyeket a következő nap a fele-
dés leplével takart. A szigorú Magda Pálnak, a
kítőró haragu Molitorisz Adolfnak, a szórakozott
Bloch Móriéznak s a nagyon is elnéző Dallos Gyulának
okoztak legtöbb keserőséget rossz tanulóik,
bár a józan többség ekkor is gunyolta, megakadá-

lyozta s lehetetlenné tette az iskolai botrányok fölbujtásait. Iskolán kívül álló hatóságnak a tanulótság ügyeibe beavatkozni a jegyzőkönyveink adatai szerint csak egyszer kellett, midőn egy más intézet-től ide került könnyelmű szerb tanuló betöréses lopáson rajta vett.

De ezen futólagos árnyakkal szemben nem szabadna megfedkezünk azon fényoldalokról, melyek a főgymnasium tanulótságát kedvező kiváltságban állították a megfigyelő elé. A nyilvános iskolázás bizonyosan másutt is mutatkozó ilyen előnyei voltak: hogy a több nyelvű tanulók nemzeti és faji gyűlölközése sértő kitérőjeiben sohse merült föl tanulóink között s a közös czél ideája összeszoktatta s az erkölcsi alapon álló közös vezetés minden kényszer nélkül, hazafiui érzelemben testvérekké alakította azokat, kik ez intézetben együtt növekedtek. Láttuk az együttlakók baráti önfeláldozását, a betegápolás, a kölcsönös segélyezés, a naponkénti előzékeny szolgálat alakjában sokszor megnyilatkozni s bámulva tiszteltük a barátság nemesítő hatalmát, mely eloszlatja a kedély természeti zordonságát s bizalmat kelt ott, hol az egymásról nem tudó zárkózott, különvált élet csak gyűlöletet táplált volna. Magyar, tót, német, oláh, szerb, vagy katolikus, protestans, görög keleti és izraelita szépen megfértek, kedvesen összeszoktak a főgymnasium kötelékében, mintha csak bizonyítani kívánták volna, hogy lélekemelő közös czélok szeretetteljes szolgálatában összeolvadnak az ellentétek s a kölcsönös érintkezés bizalmat, a bizalom

szeretetet ébreszt s a szeretet — mint Jean Paul mondja — oly légkör, a melyben minden nemes dolog szép tenyészetnek indul.

Az iskolai szabott munka körén kívül önkény-
tés vállalataiban is eredeti módon jellemezte magát a szarvasi főgymnasium tanulósa a különböző évtizedeken át napjainkig. A m.-berényi gymnasium ifjusága a latin iskola légköréből a fejlődő köz-
életbe kitekintve, tanári ösztönzés nélkül önszor-
galmából tanulta a magyar nyelvet. Már előbb em-
litettük a jeles Berey Istvánt, a m.-berényi ev.
reform. egyház lelkészét, ki a magyar nyelv és
irodalom önkényt magára vállalt tanítása által ki-
fejezést adott azon eszmének, hogy a nemzeti ma-
gyar nyelv alapos ismerete és igaz szeretete nél-
kül e hazában művelt ember nem is képzelhető.
Ugyan így sokat tett e közösen kötelező életezél
fokozására a fentartó esperességnek azon intézke-
dése, hogy az intézetből kikerült végzett theologu-
sokat a magyar nyelv és irodalom tanítására köte-
lezve, beállította a gymnasium tanszékére. Didak-
tikailag sokszor keveset ígérő kísérletezés értéké-
vel birhatott ugyan ez intézkedés; de bizonyos az,
hogy az ifjuság nemzeti érzületére, hazafias szel-
lemére jótékonyan hatottak ezek a Pozsonyból
visszakerült theologusok, kik a dieták tárgyalásán
a nemzeti újra ébredés szükségérzetétől lelkesítve
ifju lelkük egész hevületével dolgoztak a magyar
nyelv terjesztésén. Ezen hagyományos irányt az-
tán még nagyobb arányokban fölkarolta még Mező-
Berényben Molitorisz Adolf magyar poetikai tani-

tásával s kivált Vajda Péter Szarvason, ki mint hirneves költő, személyes példájával s társadalmi intézkedéseivel egyaránt bevonta az ifjuságot azon eszme szolgálatába, hogy az ifju nemzedék magyar nemzeti szellemében s hazafias gondolkodásában és érzületében rejlik a szebb jövő reménye. Vajda különösen szerencsés volt abban, hogy a vele érintkező nagyobb tanulóságban életszükséggé fokozta az önképzés eszméjét. Kiket bevont az önképzés lélekedző munkájába, azokat oda állította társai és a közönség elé, hogy a felelősség eleven érzete által serkentve és lekötelezve, többé meg se hátrálhassanak.

És e hagyományos irány megtermé üdvös gyümölcseit. Nem is volt a főgymnasium szegény soha jó előadók, ügyes szavallók, izléssel és műgonddal stilizálók tekintetében. Batizfalvy István, Ritter Károly, Lányi Gusztáv, Kramár Albert, Lányi Gyula, Simon Péter, Balthazár Antal, Mojzsisovics Lajos, Rohoska Mihály, Bácskay Albert, Bánfy Zsigmond, Grimm (Gyomai) Zsigmond, Návay Aladár, Székács Pál, Lakatos Sándor, Neu Sándor stb. mint ügyes szavallók és műgonddal stilizálók örömmel hangolták az ifjuság művelődése iránt érdeklődő közönséget. A magyar nyelv és irodalom tanításával foglalkozó tanárok egész sora érdemet és dicsőséget keresett és szerzett abban, hogy a nemzet szellemi mozgalmának nemcsak ismertetésére, de szeretetére s pártfogó támogatására serkentették mindazokat, kik fejlettségük s egyéni hajlamuknál fogva a tudományos, vagy szépirodalom felé vonzódtak.

A tanulótság önkénytes vállalata gyanánt említést érdemel a zene- és ének-ügy felkarolása, úgy szintén a rajzolás és festő-művészet ápolása. Már a főgymnasium történeti fejlődésénél lett fölemelítve, hogy a főgymnasium keletkezése óta gondoskodott arról, hogy a közhasznú ismeretek mellett a tanulótság a művészet különböző ágazataival is megismerkedjék s foglalkozzék. A zene és énektanítással szívesen foglalkozott is a tanulótság nagy része s nem tekintette azt divatkérdésnek, de a léleknedesedés oly életszüksége gyanánt fogta föl, melyet okosabb és tisztességesebb dolog művelt embernek kielégíteni s ápolni, mint elhanyagolni. Véletlen szerenese, hogy oly kiváló zenészekre mutathatunk, kiknek országos méltatása és dícsőítése ma napirenden levő dolog, s kik valamikor a szarvasi főgymnasiumnak nagyreményű növendékei voltak. Chován Kálmán, a m. kir. zeneakadémiának zenepaedagogusa, Szendy Árpád az országos hírnű zeneművész egykor szintén a szarvasi főgymnasiumba jártak. Ezek mellett, mint kiválóbb zenészek vidékszerte ismertebbek: Bedrich Lajos, a korán elhalt Omaszta Elek, Orbán Árpád, s az alföldi protestans egyházak több hivatott organisztája, kik a zenetanulmányhoz innen nyerték az utraivalót, vagy legalább az olthatlan lelkesedést, mely őket a zenében komoly és kitartó tanulmányra édesgette. Különösen sok jeles hegedű-játékost képezett Szendy György, a szarvasi főgymnasiumnak most már évek óta nyugalomba vonult érdemes tanára, kinek Danes Ferencz, Haasz Soma

stb. voltak vidékszerte kedvelt, kiváló tanítványai.

Szerette e mellett a főgymnasium tanulósága az összhangos éneklést.

A tanulói dalkar, az ugynevezett «*Cantus*», egyházi s polgári ünnepélyek alkalmával mindig hatalmas mozgató erő volt arra nézve, hogy Szarvason egy-egy közünnep tetsző formába öntve, jobban sikerüljön, mint más vidéki városokban. Akár hány elfogulatlan figyelő nyilatkozott úgy, hogy csókolni való kedves tünemény az a tűzről pattant lelkes tanulóság, midőn örömtől ragyogó arezzal kiáll, énekre zendül s bemutatja tanulmányát, lelkességét azok előtt, kik ritkán látják maguk előtt az emberi életnek ezen zsongó-mozgó költészetét. Ezen dalkari énekesek közül is többen kiváltak s ma is szeretettel üzik az éneklést, mint különböző dalkaroknak s zeneegyesületeknek vezetői, vagy működő tagjai. A tanulói dalkar szervezete, vezetése, kitanítása körül érdemeket szereztek: Zvarinyi Lajos, Chovan Zsigmond, Mihálfi József, Benka Gyula, Benka Pál, Varga József, Adám Rezső, kiknek legtöbbje, mint zeneszerző is lekötelezte a tanulóságot azzal, hogy a helyzethez és ifjuság felfogásához, kedélyvilágához alkalmazott összhangos műdalaikkal könnyüvé s élvezetessé tették a tanulást és sokszor rövid idő alatt is lehetővé tették a sikert.

A tanulóság önkénytes vállalatai között említést érdemel a majális, ez a kedves tavaszi ünnep, melyet eddig rendszeren a Nagym. Csáky Albinné

kegyes engedélye mellett az ő tulajdonát képező Anna-ligetben rendeztek a magukat e célból megadóztató tanulók. Itt a tanulótság, mint rendező házigazda, a nagy közönséggel szemben viszonzni törekszik azt a sok szivességet és kedveskedést, melylyel Szarvas mivelte társaskörei az ifjúságot elhalmozzák. Látni kell ezt a mozgalmas képet, melyben nemes versenyre kelnek a kisebbek és nagyobbak, hogy énekjéssel, dalolással, tornázással, tánczozal és társalgással élvezetes szórakozást szerezzenek meghívott vendégeiknek, kik a mulatozás helyére kizarándokolnak. A természet és élet tavasza kezét fognak ez ünnepen, melyen társas műveltségét és közös vállalatok iránti érzékét mutatja be a tanulótság a világ előtt. Ezen nevelői érdekek magaslatáról kell néznünk a fiatalság e mulatságát, hogy annak gondjai, költségei s apróbb kellemetlenségei ne bosszantsanak, s el ne kedvetlenítsenek bennünket, kik az ifjúság vezetésére vagyunk utalva.

Szintugy elég kedvezően jellemzi magát a főgymnasium tanulótsága a most már évente ismétlődő előbb országos és vidéki tornaünnepélyekre kiküldött díszesapatainak szervezésében, vezetésében s mutatványaiban. Eddig úgy az országos, mint a vidéki tornaünnepélyeken és versenyeken a szarvasi főgymnasium tanulótsága dicsőséggel megállotta a próbát. Ereje, ügyessége, fegyelmes, egybevágó összeműködése feltűnt, megnyerte a szakkörök tetszését s rendesen dicsérő oklevéllel, jutalom-jelvényekkel, kitüntetésekkel tért haza a

küzdés homokjáról. Igazolják e jellemzést az ujonnan kiépült tornaacsarnokot díszítő oklevelek s jutalomdíjak, melyek büszke önérzettel serkentik az utódokat arra, hogy elődeik jó hírét elhomályosodni ne engedjék.

Ha aztán a műveltséget az együtt működő ifjak józan önfegyelmelésében keressük: akkor erre vonatkozólag is elég kedvező tények jellemzik a szarvasi főgymnasium egykori s jelenlegi tanuló-ságát. Közös iskolai ünnepélyekben, nyilvános vizsgákon, az önképzőkör szavallati s előadási ünnepélyén, az úrvacsorához előkészítő depræcationalis ünnepen, az iskolát közelebbről érintő nagyobb veszteségek esetén, a helyi s országos gyászünnepélyeken rendszeretettel, kötelesség-hűséggel, természetellenes hamis érzelmek színpadi tüntetésétől ment bensőséggel, fejlett tisztességérzettel vett és vesz részt mindenkor a szarvasi főgymnasium ifjúsága. Erős bírálatot gyakorolt és gyakorol azok felett, kik a közös ünnepély örömeiből, vagy gyászából, dicsőségéből, vagy fájdalmaiból, kényelem, vagy szeszély miatt magukat kivonni nem átalják. A tanári kar az ifjúság közérzésének ezen lüktető erejét mindig támogatta s becsülte, mert ebben találta sok nevelői feladatainak legtermészetesebb szövetségét. Így midőn az ifjúság által őszintén szeretett Vajda Péter elhalt, annak korai halála megrendítette az egész tanuló-ságot. Vajda temetésének ünnepélyességét nagyban emelte az ifjúság benső gyásza, mely a komoly magatartáson s felcsillámló könnyeken tükröződött. A te-

metés után közös fogadást tettek a tanulók, hogy egy hónapig viselik a fátyolt s a farsang idején mulatságban részt nem vesznek. Mikor aztán a közérzület e kegyeletes parancsát az élvsovárgó könnyelműek közül néhányan áthágták s bálozni mentek, az erős többség nem vette be a maga körébe, a tantermekből kizárta, kipiszszegte s kínossá tette a tanárkarnak engesztelő kísérleteit a felbőszült közhangulat. Ily ünnepélyes komolysággal ülte meg Molitorisz Adolf tanárnak, Haviár Dániel esperesnek, Szemian Dénesnek, Koren Istvánnak s több jeleseinek gyászünnepélyét a tanulótság s a közönyösöket is magával ragadta azzal, hogy a 400 főnyi tömeg egy ember gyanánt hajtotta meg a tisztelet és hála gyászlobogóját. A Kazinczy-ünnepélyen 1859-ben, Széchényi István, Teleki László, Kossuth Lajos országos gyászánál, a márczius 15-ikének hagyományos ünnepén, tanári vezetés mellett mindig elég szerencsés volt a tanulótság megtalálni az üres tüntetés helyett a közlekedés azon méltó formáit, melyek a hazafias közérzés igaz kifejezői voltak oly időkben is, melyekben, erős szenvedélyek lepték el a kedélyeket s nehézzé tették a formák megválogatását.

A szabadság hívó szózatára nagyobb tanulótságunk elhagyá a muzsák békeszerető hajlékát, hogy lerója a véradót megtámadott hazánk védelmi harcában. És sokan azok közül, kik még tegnap a tanári vezetés szavára hallgattak, a harcra tüzelő vezérek példájára és parancsára halálmegvetéssel rohantak az ellenségre, hogy életükkel pe-

cséltellességük meg az igaz hazaszeretet szent lelkesedését. Messze állottak ez ifju hősök a megalkuvás kényelmétől s közülök többen emelik ama névtelen hősök legendáját, kikről a hazaszeretet költészete ma is dicsőítőleg regél. Jó fiúk, kik az élet tavaszán annyi biztató reménnyel nézték a jövőt, mily hamar összeolvadt vérük s hamvadó poruk a haza földével, melyet oly igazán szerettek.

Az elnyomatás kinos napjaiban sem aludt ki aztán a hazaszeretet tüze azok kebelében, kik megmaradva, ilyen iskolatársakra kegyelettel vissza emlékezni baráti kötelességüknek tekintették. A nemzeti hivatás öntudata az erőszakos beavatkozás erejével növekedett az ifjúságban s előtört mindannyiszor, a mennyiszor jogtalan sérelmek ingerelték. Így midőn a Vojvodinából egy-egy sárgafekete zsinóros ifju felkerült s tüntető módón éreztette hazafiatlan felfogásával és magatartásával olcsón szerzett előnyeit, mindjárt ott volt a visszahatás a közös ellenszenvben s a titkos szövetségben, melynél fogva a sipka és felöltő sárgafekete zsinórzata eltűnt, a jelvények megsemmisültek, még ha zsandárok őrizetére bíztak volna is azok. Mikor meg a tanárok érdemesebbjei azért lettek beidézve, elzárva, a tanszékről elmozdítva, mert a szabadságharcban tőlük telhetőleg részt vettek, ezeknek a tanulótság szemében és szívében értéke és befolyása annyira emelkedett, hogy még azon fiatalabb tanárok is megirigyelték üldöztetésüket és szenvedéseiket, kiket szelidebb idő emelt föl szárnyaira, hogy a tanszékre letegye. Így ébredt,

fejlett, erősödött aztán a szarvasi főgymnasium tanuló-ifjúságában az a hazafias közszellem, mely, mint érzékeny delejvas az ország minden delejes áramlatára megingott s életjelt adott magáról. És — hála Istennek! habár ez a hazafias jó szellem manapság szelidült, megtisztult, sok ábrándból kijózanodott, — s mint mondják — reálisabb irányzatot vett; de nem esökkent s nem apadt meg az utónemzedékben sem. Ez egészséges éltető erő fölébreszti a kétkedőt, elnémitja a magyar-ellenes gondolkodását s a naponkénti tapasztalatok tisztító tüzeiben és a barátkozás melegében összeforrasztja, erősíti s átlelkésíti mindazokat, kik magyar Alföldünk e tanintézetében éltek, fejlettek s valaha tanultak.

Végül, — bár meg. vagyok győződve, hogy egyéni fejlődésében minden ember jellemalakulásának minden tényeért önmagának s önmagáért felelős, s a középiskola nevelési befolyásával irányt adhat, de nagygyá és jelessé senkit sem nevelhet az ő személyes szabad erő kifejtése és önkénytes hozzájárulása nélkül, — legyen szabad mégis felsorolnunk elnézést érdemlő dicsekedéssel azon jeleket, kik, mint a szarvasi főgymnasium egykori növendékei kiválóságukkal — távolabbról s közvetve — az intézet nevelő befolyásáról tanubizonyosságot tettek s tesznek a világ előtt.

Tudom, hogy nomina sunt odiosa! Boesánatát kérem mégis mindazoknak, kiknek általam tisztelt neveit fölemlitem most, midőn a történeti hűség kedvéért, a személyes kiméleten túl kell emelkednem.

A szarvasi főgymnasium egykori növendékei közül ma a politikai közpályán szerepelnek: Gelléri Mór, Haviár Dani, Hoitsy Pál, Kaas Ivor, Rohony Gyula, Veres József, Zsilinszky Mihály.

A közigazgatás terén kiváltak: Bartóky József, megyei főjegyző, Debreczeni Endre, gyomai volt szolgabíró, Eördögh Lajos, orosházi volt szolgabíró, Fábry Sándor, Békésvármegye alispánja, Jancsovics Pál, Békésvármegye volt alispánja, Jancsovics Péter, árvaszéki ülnök, Keblovsky Lajos, volt megyei főügyész és esperességi felügyelő, Kresmárik János, Popovics Szilviusz, Rohoska Mihály főszolgabírók.

A tudományos irodalomban kitűntek: Dománovszky Endre, Kanitz Ágoston, Réthy László, a korán elhunyt Réthy Dezső, Szécsy (előbb Záwodszky) Károly és Zsilinszky Mihály.

Festészekké váltak: Haan Antal, Szakál Albert, Jankó János, Brezina Soma, Jantyik Mátyás s a pályája kezdetén elhalt Linde Gyula.

Zenészekké képződtek: Chovan Kálmán, Orbán Árpád, Szendy Árpád.

Szini pályára léptek: Bodoky Antal színigazgató, Jeszenszky Dezső és Halmi (előbbi néven Starill) ki a budapesti nemzeti színháznak sokszor kitüntetett kedvence lett s a művészet nagy kárára ifjan elhalt és Nánasy Géza, a népszínház tagja.

Költői hirnévben tündökölnek: Sárossy Gyula, kit Molitorisz Adolf serkentett és oktatott a verselésre, továbbá Sipos Soma, Szabolcska Mihály és Balogh István.

Az ügyvédi, lelkészi, orvosi, tanári, tanítói, gazdasági s köztisztviselői pályára lépők becses neveit felsorolnunk is alig lehetne nagy tömegük miatt, de ismeri őket az Alföld közeli s távoli vidéke.

E tények s e nevek hangosan beszélnek a főgymnasium multjáról s jelenéről egyaránt. Mint az intézet egykori növendéke, kedves emlékeimmel foglalkozom, midőn a főgymnasium multjára ekkép vissza tekintek. Örömmel látom a forrást csermelylyé, patakává, s folyóvá növekedni s messze vidékre látom termékenyítő befolyást gyakorolni. Isten segített s ember dolgozott! Így fejtett a kezdetben jelentéktelennek látszó intézet a magyar protestans közművelődés áldást ontó folyamává a magyar Alföld rónaságán.

Záró szó.

A múltnak emléke felkölti a jövő reményét.

A szarvasi főgymnasium 93 évre terjedő multjáról levertem a feledés porát, hogy felmutassam lassú, de fokozatos fejlődését.

Ez a múlt korunk erős megpróbáltatásai között is jogosít arra, hogy ne esüggedjünk, ellenkezőleg: jót reméljünk!

Igaz, hogy a fentartó békési ág. hitv. ev. es-peresség újabb fejlődésében nagy kiterjedése s tekintélyes lélekszáma folytán a megoszlás küszöbén áll. Nem lehetetlen, hogy ezzel az általa létesített s fentartott szarvasi főgymnasiumot is lényeges át-

alakulás bizonytalansága környékezi, legalább azon viszonyra gondolva, melyben eddig a fentartó erkölcsi testülettel állott.

Igaz, hogy az egységes középiskola gondolata évek óta foglalkoztatja az intéző köröket. Ezzel kapcsolatban összes főgymnasiumaink átalakításának szüksége országos követelmény alakjában léphet tén ma holnap előtérbe.

Igaz, hogy az állam ismerve erősödésének s válságos fordulatok esetén fenállásának létfeltételeit, mind gyakrabban hangoztatja az összes iskolák állami kezelés alá vételének szükségességét.

Igaz, hogy korunk fokozódó követeléseinek befolyása alatt a szarvasi főgymnasium is évek óta kéri az államtól évi segélyezését. Ennek remélhető elnyerése esetén többféle szervezet átalakulásnak lesz az intézet kitéve.*) Minden erősebb átalakulás aztán oly megrendüléseket is rejthet magában, melyek lételében támadják meg az élő szervezetet. Nagy kérdés: megtalálja-e majd a fejlődés azon czélszerű utját és módját a főgymnasium, mely őt életerejében felfokozni s a közeli s távoli hasonló czélú intézetekkel szemben a nemes versenyzésre képessé tenni lesz hivatva?

Mind ezek daczára azonban nem szabad lemondanunk azon biztató reményről, hogy a magyar protestans közművelődés e régi tűzhelye, melyhez immár anynyi emlék fűződik, melyet az Alföldi

*) E sorok javitgató olvasásakor érkezett a kedvező hír, hogy a Nagym. m. kir. vallás- és közoktatásügyi minister ur az állandó segélyzésre vonatkozó szerződést elfogadta s aláírta. Bizonyosan első lépés ez az anyagi jobblét és — adja Isten! — újabb fölvirágzás felé.

protestansok áldozatkészsége a semmiből, úgy szólván a porból emelt virágzásra s tett a fejlődésre életképessé, mint a közművelődés egyik oltára jövőben is melegét, fényt és áldást fog árasztani vidékünkre s hazánkra. Az a szeretet, az az ügybuzgóság netán előjöhethő küzdelmeiben s tovafejlődésében is támogatni fogja az ágost. hitv. evangélikusok ezen az Alföldön egyedül fenálló intézetét közérdekü törekvéseiben, mely életre hívta, fölnevelte s életerőssé fejlesztette.

A jelen ma még a mienk a jövő az Istené!

Meggyőződésünk, hogy az igazak Istene nem engedi megszégyenülni azt, mi az isteni gondviselés céljait szolgálja. Az ifju nemzedék vallásos és hazafias nevelése s erkölesi jellemerőre emelése pedig a gondviselés céljaival egyező dicső feladat, mert az Isten által belénk oltott emberszeretetnek legtisztább s legönzetlenebb megnyilatkozása!

Ezen remény a jövő homályos ködéből fölvilanó lángoszlop! Ez vezesse azokat, kik a megkezdett alapon a szarvasi főgymnasiumot tovább építeni s fejleszteni vannak, s lesznek hivatva.

Isten velünk!

Szarvason, 1895. april 8.

BENKA GYULA,
igazgató-tanár.

TARTALOM.

A SZARVASI FŐGYMNASIUM TÖRTÉNETE 1802—1895-ig.

	Lap
ELŐSZÓ — — — — —	3
I. A FŐGYMNASIUM KELETKEZÉSE — — — — —	7
II. A FŐGYMNASIUM FENTARTÁSA S KORMÁNYZÁSA —	12
III. A FŐGYMNASIUMNAK M.-BERÉNYBŐL SZARVASRA ÁTTELEPÍTÉSE — — — — —	20
IV. A FŐGYMNASIUM ANYAGI HELYZETÉNEK FEJLŐDÉSE	26
V. A SZARVASI FŐGYMNASIUM TANÉPÜLETEI S AZOK FŐLSZERELÉSE — — — — —	43
VI. TANITÁSI TERVEK S AZOK ÁTALAKULÁSAI A FŐGYMNASIUMBAN — — — — —	55
VII. TANSZELLEM A SZARVASI FŐGYMNASIUMBAN —	79
VIII. A FŐGYMNASIUMMAL KAPCSOLT MELLÉKINTÉZETEK KELETKEZÉSE S MAI ÁLLAPOTA — — —	90
XI. A TANÁRI SZEMÉLYZETNEK VÁLTAKOZÁSA S AZ ALKALMAZOTTAK FIZETÉSÉNEK FOKOZATOS EMEL- KEDÉSE — — — — —	104
X. AZ ALKALMAZOTT TANÁROK TÁRSADALMI S IRO- DALMI MŰKÖDÉSÉNEK ÉLETIRATOS ISMERTETÉSE	120
XI. A FŐGYMNASIUM ÉRTESÍTŐI S BIZONYÍTVÁNY- KÖNYVEI — — — — —	151
XII. A FŐGYMNASIUMI TANULÓSÁG LÉTSZÁMÁNAK ÉVI INGADOZÁSA S IDŰNKÉNTI ALAKULÁSÁNAK, ÉLETIRÁNYÁNAK, KEDVTELEÉSEINEK JELLEMZÉSE	159
ZÁRSZÓ — — — — —	195

SAJTÓHIBÁK:

32.	lap	9.	sor	fölről:	katekára	helyesen	katekétára.
52.	„	7.	„	„	költségébe	„	költségvetésébe.
60.	„	9.	„	„	buzgólkodást	„	buzgólkodás.
61.	„	6.	„	„	intézetnek	„	intézeteknek.
130.	„	12.	„	„	Génuában	„	Jénában.
136.	„	14.	„	„	tanári	„	rendes tanári.
146.	„	18.	„	„	határozatát	„	határvonalát.
147.	„	15.	„	„	igazság	„	igaztalanság.
149.	„	2.	„	alulról:	történetének	„	történeti.
170.	„	1.	„	„	8729	„	9729.
171.	„	1.	„	„	2599	„	2589.
171.	„	9.	„	ugyanzen	számoszlopban:	170	helyesen 160.
171.	„	1.	„	alulról	607	helyesen	606.
190.	„	6.	„	alulról:	szövetségét	helyesen	szövetségését.
196.	„	16.	„	fölről:	szervezet	„	szervezeti.

